

«БЕКІТІЛДІ»

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті КеАК Директорлар кеңесінің шешімі
(№2 хаттама, «11» наурыз 2021 ж.)

**«Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті»
коммерциялық емес акционерлік қоғамының
ЕСЕП САЯСАТЫ**

ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР

Осы «Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті» Коммерциялық емес акционерлік қоғамының (бұдан әрі - қоғам) есеп саясаты:

- 1) «бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» ҚР Заңымен»;
- 2) халықаралық қаржылық есептілік стандартымен (бұдан әрі - ХҚЕС);
- 3) бухгалтерлік есепті жүргізу қағидаларымен;
- 4) бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік саласындағы басқа да нормативтік-құқықтық құжаттармен ресімделеді.

Есеп саясаты болжамдардың негізінде жасалады:

а) қоғам үшін ол бухгалтерлік есепті ұйымдастыру және қаржылық есептілікті жасау қағидаларының, қағидаларының бірыңғай жиынтығын айқындайтын ішкі нормативтік құжат болып табылады;

б) қоғамның шаруашылық қызметінің фактілері осы фактілерге байланысты ақша қаражатының нақты түскен немесе төленген уақытына қарамастан, олар орын алған есепті кезеңге жатады;

в) қоғам жақын болашақта әрекет етеді және әрекет етеді;

г) қоғам қабылдаған есеп саясаты жылдан жылға жүйелі түрде қолданылады.

Есеп саясаты өзгерген жағдайда өзгерістерді көрсетудің ретроспективті тәсілі қолданылады, яғни қоғам осы өзгеріс әсер еткен әрбір капитал компонентінің бастапқы сальдосын ұсынылған кезеңдердің ең алғашқысы үшін және ұсынылған алдыңғы кезеңдердің әрқайсысы үшін ашылған басқа да салыстырмалы деректер үшін, егер жаңа есеп саясаты әрқашан қолданылғандай түзетуі тиіс.

Есеп саясаты ХҚЕС-те көрсетілген тұжырымдама мен негізгі қағидаларға сәйкес жасалған ағымдағы бухгалтерлік есепті жүргізу жөніндегі Нұсқаулық болып табылады.

Әр қаржы жылы 1 қаңтарда басталып, 31 желтоқсанда аяқталады.

1. ҰЙЫМДАСТЫРУ-ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ

1.1. «Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамының жалпы сипаттамасы

Қоғам «Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Жоғары оқу орындарының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 11 қазандағы №752 қаулысына сәйкес құрылды.

Қоғам өз қызметінде Қазақстан Республикасының Конституциясын, Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексін, Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексін, «Акционерлік қоғамдар туралы» 2003 жылғы 13 мамырдағы Қазақстан Республикасының Заңдарын (бұдан әрі-Заң) басшылыққа алады - Туралы «2003 жылғы 2 шілдедегі,» бағалы қағаздар нарығы туралы «2001 жылғы 16 қаңтардағы,» коммерциялық емес ұйымдар туралы «2007 жылғы 27 шілдедегі,» Білім туралы «2011 жылғы 18 ақпандағы,» Ғылым туралы» 2015 жылғы 31 қазандағы, «Мемлекеттік мүлік туралы» 2011 жылғы 1 наурыздағы, Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінде, сондай-ақ Қоғамның Жарғысында көзделген жағдайларда жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының Үкіметі атынан Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік мүлік және жекешелендіру комитеті (бұдан әрі - жалғыз акционер) Қоғамның құрылтайшысы болып табылады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Қоғам акцияларының 100% мемлекеттік пакетін иелену және пайдалану құқығын жүзеге асыратын тиісті саладағы уәкілетті орган болып табылады.

Қоғам өзінің қызметін жүзеге асыруға қаражат тарту мақсатында акциялар шығаруды жүзеге асырады, одан түскен табыстар тек қана қоғамды дамытуға және оның қызметкерлері мен білім алушылары үшін қажетті жағдайлар жасауға пайдаланылады.

Қоғам акциялар бойынша дивидендтер төлемейді, артықшылықты акциялар, туынды және айырбасталатын бағалы қағаздар шығаруды жүзеге асырмайды.

Қоғам өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде кіріс алуды көздемейтін және алынған таза табысты Қоғамның Жалғыз акционерінің пайдасына бөлуді жүзеге асырмайтын коммерциялық емес ұйым болып табылады.

Қоғам кәсіпкерлік қызметпен қоғам жарғысында белгіленген мақсаттарға сәйкес айналыса алады.

Қоғам Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заңды тұлға болып табылады, дербес балансы, банктік шоттары болады, өз атынан мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтарды сатып ала алады және жүзеге асыра алады, міндеттер атқара алады, сотта талапкер және жауапкер бола алады.

Қоғамның өз атауы мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде көрсетілген мөрі, мөртаңбалары, өз атауы бар бланкілері және өз қызметін жүзеге асыру үшін қажетті өзге де деректемелері болады.

Қоғам Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен заңды тұлғалардың жарғылық капиталдарына қатысуға, филиалдар мен өкілдіктер құруға құқылы.

Қоғам қызметінің мәні жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі және қосымша білім беру саласында білім беру қызметтерін ұсыну болып табылады.

Қоғам қызметінің негізгі түрлері болып табылады:

1) жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің білім беру бағдарламалары бойынша кадрлар даярлау, сондай-ақ іргелі және қолданбалы ғылыми зерттеулерді қоса алғанда, ғылыми-техникалық, инновациялық қызмет, ғылыми-зерттеу жұмыстары;

2) білім алушыларды тамақтандырумен, тұрумен, медициналық қызмет көрсетумен қамтамасыз ету;

3) жұмыскерлерді тамақтандырумен, тұрумен, медициналық қызмет көрсетумен қамтамасыз ету;

4) білім алушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

5) спорттық және мәдени-бұқаралық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу;

6) дене шынықтыру-сауықтыру іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу, спорттық және шығармашылық секциялар құру;

7) Білім беру процесін, зерттеулерді, тәрбие және әлеуметтік-мәдени қызметті қамтамасыз етуге арналған баспа және полиграфиялық қызмет болып табылады;

8) халықаралық және республикалық деңгейдегі түрлі іс-шараларды: білім алушылар мен педагог қызметкерлер арасындағы олимпиадаларды, жарыстарды, конкурстарды, конференцияларды, семинарларды ұйымдастыру мен оларға қатысуды қамтиды;

9) бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білімнің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, сондай-ақ техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі, қосымша білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыру;

10) технополистерді, технопарктерді, бизнес-инкубаторларды, инновациялық орталықтарды, Технологияларды коммерцияландыру және трансферттеу орталықтарын, жобалық конструкторлық бюроларды және қызмет бейіні бойынша басқа да құрылымдарды құру;

11) Білім және ғылым жүйесін одан әрі дамытуға және жетілдіруге бағытталған инновациялық методдарды, оқыту технологиялары мен зерттеулерді әзірлеуге, байқаудан өткізуге және енгізуге қатысу;

12) білім берудің барлық деңгейлері үшін цифрлық интерактивті білім беру ресурстары мен оқу фильмдерін ұйымдастыру, жасау және дамыту;

13) білім мен ғылымды өндіріспен интеграциялауға қатысу;

14) Қазақстан Республикасының еншілес және басқа да ұйымдары мен шетелдік ұйымдардың қаржы ресурстарын тарта отырып, тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды, инновациялық және инвестициялық жобаларды ұйымдастыру, қаржыландыру, сондай-ақ Білім және ғылым саласындағы

жобаларды венчурлік қаржыландырудың тетіктері мен инфрақұрылымын қалыптастыруға қатысу;

15) жеке меншікті жалға беру және басқару.

Қоғамның басқару органдары:

- жоғарғы басқару органы-Жалғыз акционер;

- басқару органы-Директорлар кеңесі;

- атқарушы орган-Басқарма (Ректорат);

- алқалы орган-Есеп Кеңесі;

-қоғамның Қаржы - шаруашылық қызметіне бақылауды жүзеге асыратын орган-ішкі аудит қызметі.

Басқару органдарының құзыреті Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасымен және Қоғамның Жарғысымен айқындалады.

Қоғамның орналасқан жері (мекен-жайы): Қазақстан Республикасы, Ақтөбе облысы, Ақтөбе қаласы, Астана ауданы, Ә. Молдағұлова даңғылы, 34.

1.2. Бухгалтерлік қызметті ұйымдастыру

Бухгалтерлік есепті Бухгалтерия дербес құрылымдық бөлімше ретінде жүзеге асырады.

Бухгалтерлік есепті жүргізуді, қаржылық есептілікті жасауды және ұсынуды, есеп саясатын қалыптастыруды қамтамасыз ететін қоғамның бас бухгалтері Бухгалтерлік қызметтің басшысы болып табылады.

Мүліктің, міндеттемелердің, шаруашылық операцияларының бухгалтерлік есебі теңгемен және тиынмен, «1С Бухгалтерия»жүйесінде автоматтандырылған тәсілмен жүргізіледі.

«1С Бухгалтерия» жүйесінде кәсіпорынның есеп саясатына сәйкес шаруашылық операцияларды көрсету үшін жалпы деректер базасын және бірыңғай өткізу жүйесін пайдаланатын есеп жұмысына қатысатын персоналдың (пайдаланушылардың) санаттары бойынша құқықтар мен міндеттер бөлінген.

Шаруашылық-қаржылық операциялар фактілерін тіркеу және топтастыру үшін қоғам жарғылық қызметтің ерекшеліктерін ескере отырып, шоттардың үлгілік жоспары негізінде әзірленген бухгалтерлік есеп шоттарының жұмыс жоспарын пайдаланады (есеп саясатына қоса беріледі).

Шоттардың жұмыс жоспары (ӨКҚ) шоттардың үлгілік жоспарының бөлімдері мен баптарының топтарының және кәсіпорын ашатын баптардың атауын қамтитын жиынтық кестені білдіреді. Мақалаларға сандық кодтар тағайындалады - міндетті және ерікті, олар шоттар мен қосалқы шоттар деп аталады.

1.3. Бухгалтерлік құжаттама

Бухгалтерлік жазбалар шаруашылық операцияны жасау фактісін тіркейтін бастапқы құжаттар негізінде жүргізіледі. Активтерге, меншікті капиталға, міндеттемелерге, кірістер мен шығыстарға әсер ететін қоғамның шаруашылық қызметінің барлық шаруашылық операциялары мен өзге де оқиғалары бухгалтерлік есепте көрсетілуге тиіс.

Қоғамдағы бастапқы құжаттар операция жасалған кезде жасалады, ал егер бұл мүмкін болмаса, операция аяқталғаннан кейін тікелей жасалады.

Шаруашылық қызмет фактілерін ресімдеу үшін қоғам ҚР Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығымен бекітілген бастапқы құжаттардың үлгілік нысандарын қолданады.

Қоғам нысандары немесе оларға қойылатын талаптар бекітілмеген бастапқы құжаттарды дербес әзірлейді. Олар келесі міндетті деректемелерді қамтиды:

- 1) құжаттың атауы (Нысан);
- 2) жасалған күні;
- 3) өз атынан құжат жасалған ұйымның атауы немесе жеке кәсіпкердің тегі мен аты-жөні;
- 4) операцияның немесе оқиғаның мазмұны;
- 5) операцияның немесе оқиғаның өлшем бірлігі (сандық және құндық мәнде);
- 6) операцияның жасалуына (оқиғаны растауға) және оның дұрыс ресімделуіне жауапты адамдар лауазымдарының атауы, тегі, аты-жөні және қолдары;
- 7) сәйкестендіру нөмірі.

Есепке қабылданған бастапқы құжаттардағы ақпарат Бухгалтерлік есеп тіркелімдерінде жинақталады және жүйеленеді.

Бухгалтерлік есеп тіркелімдерінің деректері топтастырылған түрде қаржылық есептілікке көшіріледі.

Бухгалтерияға келіп түсетін бастапқы Ақтау құжаттары нысаны (құжаттарды ресімдеудің толықтығы мен дұрыстығы, деректемелерді толтыру), мазмұны (құжатталған операциялардың заңдылығы, жекелеген көрсеткіштердің қисынды байланыстырылуы), арифметикалық (сомаларды есептеу) бойынша міндетті тексеруге жатады.

Кассалық және банктік бастапқы құжаттарға түзетулер енгізуге жол берілмейді.

Қалған бастапқы құжаттарға түзетулер операцияға қатысушылармен келісім бойынша ғана енгізілуі мүмкін, бұл түзетулер енгізілген күнді көрсете отырып, құжаттарға қол қойған адамдардың қолдарымен расталуға тиіс.

Басқа құжаттарда бұрын жіберілген қате жазбаларды түзетуге с-1 нысаны бойынша бухгалтерлік анықтама жасалады (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 51-қосымша).

Бухгалтерлік есепте бастапқы есепке алу құжаттарының қозғалысы (күру немесе басқа субъектілерден алу, есепке алу, өндеу, мұрағатқа беру - құжат айналымы) қоғам басшысы бекіткен кестемен реттеледі (есепке алу саясатына қоса беріледі).

Құжаттарды уақтылы және сапалы жасау, оларды бухгалтерлік есеп пен есептілікте көрсету үшін уақтылы беру, құжаттардағы деректердің дұрыстығы үшін осы құжаттарды жасаған және қол қойған тұлғалар жауапты болады.

Белгілі бір құжаттарды сақтау үшін әрбір есепті айға істер (сақтау бірліктері) жасалады. Бір іске екі немесе одан да көп ай ішінде жасалған құжаттардың бумаларын тігуге жол берілмейді.

Бастапқы құжаттардың, бухгалтерлік есеп тіркелімдерінің, есептер мен баланстардың сақталуын, оларды ресімдеуді және мұрағатқа беруді Қоғамның Бас бухгалтері қамтамасыз етеді.

Құжаттарды мұрағатқа тапсырар алдында оларды тиісті түрде дайындау қажет.

Біртекті бастапқы құжаттар істерге қалыптастырылады.

Істер номенклатурасы Қазақстан Республикасында қолданылып жүрген ұлттық архив қоры және архивтер туралы заңнамаға сәйкес ресімделетін, субъектінің іс жүргізуінде жүргізілетін істердің сақталу мерзімдері көрсетілген тақырыптарының жүйелендірілген тізбесін білдіреді.

Істерді қалыптастыру дегеніміз-орындалған құжаттарды істер номенклатурасына сәйкес істерге топтастыру. Істерді қалыптастыру кезінде келесі шарттар сақталады:

1) сақтау мерзімдері тұрақты және уақытша құжаттар істерге бөлек топтастырылады;

2) түпнұсқаларды көшірмелерден, ал жылдық жоспарлар мен есептерді тоқсандық және айлық есептерден бөледі;

3) іске әрбір құжаттың бір-бір данасы енгізіледі.

Іске ауыспалы істерден басқа бір кезеңнің - айдың, тоқсанның, күнтізбелік жылдың құжаттары (мысалы, күнтізбелік жыл аяқталғаннан кейін жабылмайтын жеке істер) топтастырылады. Істе бір айдан астам уақыт ішінде құжаттар болған кезде құжаттар ай сайын айы көрсетіле отырып, қағаз парақтарымен бөлінеді.

Құжаттарға қосымшалар олардың бекітілген немесе жасалған күніне карамастан, олар қатысты құжаттарға қосылады.

Құжаттар ұрланған, бүлінген, жойылған немесе жойылған (өрт, су басу, дүлей зілзала) жағдайда қоғам басшылығы олардың жоғалу немесе жойылу себептерін тексеру және кінәлі адамдарды анықтау жөнінде комиссия тағайындайды, комиссия жұмысының нәтижелері бойынша акт ресімделеді, оны субъектінің басшысы бекітеді.

Актіде: болған оқиғаның орны мен себептері, сыртқы зақымданулардың сипаты егжей-тегжейлі сипатталады, жоғалған (бүлінген) құжаттардың тізбесі келтіріледі, бастапқы құжаттардың сақталуына жауапты адамдар көрсетіледі. Осы адамдардан комиссия болған жағдай туралы жазбаша түсініктеме алады. Актінің көшірмесі құрылтайшыларға жіберіледі. Құжаттар жоғалған жағдайда, субъект басшылығы оларды қалпына келтіруді қамтамасыз етеді.

Құжаттардың сақталу мерзімін есептеу оларды іс жүргізу аяқталған жылдан кейінгі жылдың 1 қаңтарынан бастап жүргізіледі.

Бас бухгалтер атқаратын лауазымынан босатылған кезде істерді жаңадан қабылданған бас бухгалтерге тапсыру жүргізіледі, құжаттарды қабылдау-беру қоғам басшысы бекіткен қабылдау-тапсыру актісімен ресімделеді.

1.4. Түгендеу

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік деректерінің анықтығын қамтамасыз ету мақсатында Қоғам жылына кемінде бір рет активтер мен міндеттемелерге түгендеу жүргізеді.

Міндетті түрде түгендеу жүргізіледі:

1) Материалдық жауапты адамдар ауысқан кезде (істерді қабылдап алу-беру күніне);

2) мүлікті ұрлау немесе теріс пайдалану, сондай-ақ бүлдіру фактілері анықталған кезде;

3) дүлей апаттар, өрт, авариялар немесе экстремалдық жағдайлардан туындаған басқа да төтенше жағдайлар болған кезде;

4) қоғам қайта ұйымдастырылған кезде Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес бөліну балансын жасау алдында тоқтатылады.

Түгендеу жүргізу және оның нәтижелерін ресімдеу үшін Қоғам басшысының бұйрығымен тағайындалатын тұрақты жұмыс істейтін комиссия құрылады.

Қоғамда кенеттен (жоспардан тыс) түгендеу Қоғам басшысының бұйрығы бойынша жүргізіледі.

Қоғамның мүлкі мен міндеттемелерін жоспарлы, жыл сайынғы түгендеу жылына кемінде бір рет жүргізіледі:

Мүлік және міндеттемелер	Өткізу мерзімі
Қорлар	1 желтоқсан
Негізгі құралдар	1 желтоқсан
Материалдық емес активтер	1 желтоқсан
Дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысу	1 желтоқсан
Ақша қаражаттары шоттарындағы	1 қаңтар
Кассадағы ақша қаражаты	Ай сайын

Қоғамның мүлкін түгендеу мүліктің орналасқан жері бойынша жүргізіледі.

Нақты қалдықтарды тексеру қоғамның материалдық жауапты адамының қатысуымен жүргізіледі, бұл ретте материалдық жауапты адам өз учаскесінде комиссия мүшесі болып табылмайды.

Есептеу, өлшеу және өлшеу нәтижелері түгендеу тізімдемесіне - түгендеу жүргізу кезінде жасалатын және белгілі бір күнге мүліктің іс жүзінде бар екенін растайтын құжаттарға комиссияның барлық мүшелері және қоғамның материалдық жауапты адамы қол қоятын кемінде екі данада енгізіледі.

Тізімдеменің соңында субъектінің материалдық жауапты тұлғасы комиссияның оның қатысуымен мүлікті тексергенін растайтын, комиссия мүшелеріне қандай да бір талаптардың жоқтығы туралы қолхат береді.

Егер қоғамның мүлкіне түгендеу жүргізу кезеңі бір күннен асатын болса, онда түгенделетін мүлік сақталатын үй-жай күн сайын комиссия мүшелерінің және материалдық жауапты адамның қатысуымен мөрленеді.

Егер түгендеу жүргізу кезеңінде комиссияның осы үй-жайдағы мүлікті есептеуге және оларды бірден тізімдемеге жазуға мүмкіндігі болмаған жағдайда, түгенделген (есептелген) мүлік туралы топқа мүліктің нақты бар болуына түгендеу жапсырмалары бекітіледі.

Түгендеу аяқталғаннан кейін ресімделген түгендеу актілері мен тізімдемелер, салыстыру ведомостары бухгалтерлік қызметке тапсырылады.

Түгендеу кезінде анықталған мүліктің нақты бар болуының бухгалтерлік есеп деректерімен алшақтықтары мынадай тәртіппен көрсетіледі:

- артық қорлар нарықтық баға бойынша кіріске алынады;
- қорлардың кем шығуы мен бүліну сомалары олардың нақты өзіндік құны бойынша есепке алу шоттарынан есептен шығарылады.

Нақты жетіспеушіліктер анықталған жағдайда табиғи кему нормалары қолданылады, ал қажетті түсініктемелер талап етілетін кінәлі адамдар болған кезде осы нормалардан тыс кем шығуды олар өтейді. Кінәлі адамдар анықталмаған кезде анықталған жетіспеушілік сомасы шығыстарға есептен шығарылады.

Түгендеу нәтижелері материалдық жауапты тұлғаға түгендеу аяқталған күннен бастап 10 күн мерзімде хабарланады.

Түгендеу нәтижелері жарамсыз деп танылуы мүмкін негіздер:

- түгендеу жүргізу кезінде материалдық жауапты тұлғаның болмауы;
- түгендеу жүргізу кезінде Комиссияның ең болмағанда бір мүшесінің болмауы;
- түгендеу актілерінде ескертілмеген түзетулер.

Дебиторлармен және кредиторлармен есеп айырысуларды түгендеу бухгалтерлік есеп шоттарында есептелетін сомалардың негізділігін тексеру болып табылады.

Материалдық емес активтерді түгендеу кезінде материалдық емес активтерді есепте көрсетудің дұрыстығы мен уақтылығы және қоғамның оларды пайдалану құқығын растайтын құжаттардың болуы тексеріледі.

2.ӘДІСТЕМЕЛІК БӨЛІМ

Қаржылық есептілік

Қаржылық есептілік Қазақстан Республикасының ұлттық валютасында жасалады.

Қоғамның қаржылық есептілігінің құрамы:

- бухгалтерлік баланс;
- пайда мен шығындар туралы есеп;
- ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп;
- капиталдағы өзгерістер туралы есеп;
- түсіндірме жазба.

Қаржылық есептілікті жасау кезінде Қоғам келесі сапалық сипаттамаларды басшылыққа алады.

Түсініктілік. Қаржылық есептілікте ұсынылатын ақпарат бизнес, Экономикалық қызмет және бухгалтерлік есеп туралы жеткілікті білімі бар

пайдаланушыларға түсінікті болатындай және ақпаратты тиісті ынтамен оқуға ниет білдіретіндей түрде ұсынылуға тиіс. Алайда, жоғарыда айтылғандар кейбір пайдаланушылардың қабылдауы үшін оның шамадан тыс күрделілігіне байланысты тиісті ақпаратты қамтымауы үшін негіздеме болмауы керек.

Орындылық. Қаржылық есептілікте ұсынылатын ақпарат шешім қабылдау кезінде пайдаланушылардың қажеттіліктерін ескере отырып орынды болуға тиіс. Ақпарат пайдаланушылардың экономикалық шешімдеріне әсер ете алатын, өткен, Қазіргі немесе болашақ оқиғаларды бағалауға көмектесетін немесе олардың өткен бағаларын растайтын немесе түзететін кезде орындылық сапасына ие.

Елеулілік. Егер ақпаратты өткізіп жіберу немесе бұрмалау пайдаланушылардың қаржылық есептілік негізінде қабылданған экономикалық шешімдеріне әсер етуі мүмкін болса, ақпарат елеулі және тиісінше орынды деп есептеледі.

Маңыздылық мақаланың көлеміне немесе оны өткізіп жіберудің немесе бұрмалаудың нақты жағдайларында қарастырылатын қатеге байланысты.

Қоғам үшін маңыздылықтың жалпы деңгейі есепті кезеңдегі жалпы пайда көлемінің 3,5% - ын құрайды (есепті күнгі активтер құнының 2% - ы).

Сенімділік. Қаржылық есептілікте ұсынылатын ақпарат сенімді болуы тиіс. Ақпарат маңызды қателіктер болмаған кезде сенімді болып табылады, ол біржақты емес; және ол ақылға қонымды күтулерге сәйкес ұсынуға немесе ұсынуға болатын нәрсені сенімді түрде ұсынады. Қаржылық есептілікте біржақтылық болады (яғни бейтарап) мұндай есептілікте қамтылған ақпаратты іріктеу немесе ұсыну жоспарланған нәтижеге немесе салдарға қол жеткізу мақсатында шешім қабылдауға немесе пікір қалыптастыруға ықпал етуге бағытталған кезде.

Мазмұнның формадан басымдығы. Операциялар мен басқа да мән-жайлар мен оқиғалар олардың заңды нысанына сүйене отырып қана емес, олардың мазмұнына сәйкес есепке алынуға және есептілікте ұсынылуға тиіс. Бұл қаржылық есептіліктің сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Абайлаңыз. Кәсіпорынның қызметі барысында көптеген оқиғалар мен жағдайларға қатысты әр түрлі белгісіздіктердің пайда болуы сөзсіз. Мұндай белгісіздіктердің сипаты мен шамасын қаржылық есептілікте сақтықты пайымдауға сәйкес ашу керек. Сақтық дегеніміз-активтер мен кірістердің көтерілмеуі, міндеттемелер мен шығыстардың бағаланбауы үшін белгісіздік жағдайында есептік бағалауды жүзеге асыру үшін қажетті субъективті бағалауды қолдану кезінде белгілі бір сақтықты сақтау. Алайда, сақтық шаралары активтерді немесе кірісті әдейі төмендету немесе міндеттемелерді немесе шығыстарды әдейі асыра бағалау үшін пайдаланылмауы керек. Басқаша айтқанда, сақтық-бұл жағымсыздық үшін ақтау емес.

Толықтық. Сенімді болу үшін қаржылық есептіліктегі ақпарат маңыздылық пен осындай ақпаратты ұсыну шығындарын ескере отырып, толық көлемде ұсынылуы тиіс. Кез-келген ақпаратты енгізбеу ақпаратты жалған немесе

жаңылыстыруы мүмкін, сондықтан оның орындылығы тұрғысынан сенімсіз және жеткіліксіз болуы мүмкін.

Салыстырмалылық. Пайдаланушылар кәсіпорынның қаржылық жағдайы мен қызмет нәтижелеріндегі тенденцияларды анықтау үшін әр түрлі кезеңдердегі қаржылық есептілігін салыстыра алуы керек. Сондай-ақ, пайдаланушылар өздерінің қаржылық жағдайларын, қызмет нәтижелерін және ақша қаражаттарының қозғалысын бағалау үшін әртүрлі кәсіпорындардың қаржылық есебін салыстыра алуы керек. Осылайша, ұқсас операциялар мен басқа да оқиғалар мен жағдайлардың қаржылық нәтижелерін бағалау және көрсету бүкіл кәсіпорын үшін оның өмір сүру кезеңінде және әр түрлі кәсіпорындар үшін дәйекті түрде жүргізілуі керек. Бұдан басқа, пайдаланушылар қаржылық есептілікті жасау кезінде пайдаланылатын есеп саясаты туралы және есеп саясатындағы осындай өзгерістердің өзгерістері мен салдарлары туралы хабардар етілуге тиіс.

Уақытылығы. Орынды қаржылық ақпарат-бұл пайдаланушылар қабылдайтын экономикалық шешімдерге әсер етуі мүмкін ақпарат. Ақпараттың уақытылығы оның шешім қабылдау үшін өзекті мерзімдерде қол жетімділігінде жатыр. Ақпарат беруді шамадан тыс кешіктірген жағдайда ол өзінің орындылығын жоғалтуы мүмкін. Басшылыққа есептілікте уақтылы көрсету мен сенімді ақпарат берудің салыстырмалы құндылықтары арасындағы тепе-теңдікті табу қажет болуы мүмкін. Орындылық пен сенімділік арасындағы теңгерімді айқындау кезінде негіз қалаушы пайым пайдаланушылардың экономикалық шешімдер қабылдауы кезінде олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесін барынша ұлғайту ПАЙЫМЫ болуға тиіс.

Пайда мен шығындар арасындағы тепе-теңдік. Ақпараттан алынатын пайда оны ұсыну жөніндегі шығындардан асып түсуі тиіс. Пайда мен шығындарды бағалау негізінен субъективті пайымдауларды қолдануға негізделген. Сонымен қатар, шығындар пайда алатын пайдаланушыларға міндетті түрде жатпайды және көбінесе ақпаратты ұсынудың артықшылықтарын сыртқы пайдаланушылардың кең ауқымы да ала алады.

Қоғамның қаржылық есептілігі Қызметтің үздіксіздігі қағидатын ескере отырып, есептеу әдісі бойынша жасалады.

Есепке алуды есептеу қағидаты негізінде қолданған кезде баптар, егер олар осы элементтердің анықтамалары мен тану өлшемдеріне сәйкес келсе, активтер, міндеттемелер, капитал, кірістер мен шығыстар ретінде танылады.

Қаржылық есептілікті дайындау кезінде қоғам басшылығы өз кәсіпорнының өз қызметін үздіксіз жалғастыру қабілетін бағалайды.

Кәсіпорын басшылық кәсіпорынды жоюға немесе қызметін тоқтатуға ниет білдірген немесе нақты баламалардың болмауына байланысты осылай әрекет етуге мәжбүр болған жағдайларда өз қызметін үздіксіз жалғастыра алмайды деп саналады.

Қызметтің үздіксіздігі туралы жол беруді қолдану қолайлы болып табылатындығын бағалау кезінде басшылық есепті күннен бастап кемінде он екі

ай кезеңдегі болашақ оқиғалар туралы қолда бар барлық ақпаратты назарға алады, бірақ көрсетілген мерзіммен шектелмейді.

Қоғамның қаржылық есептілігі жыл сайын ұсынылады.

Бухгалтерлік баланс

Бухгалтерлік баланс қоғамның қаржылық жағдайын көрсетеді және активтер, міндеттемелер және капитал туралы ақпарат береді.

Шаруашылық операцияларының сипатына негізделе отырып, баланстағы активтер мен міндеттемелер қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді болып бөлінеді.

Шаруашылық операцияларының сипатына негізделе отырып, баланстағы активтер мен міндеттемелер қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді болып бөлінеді.

Актив қысқа мерзімді ретінде жіктеледі, егер:

- сатуға арналған немесе ол 12 айдан аспайтын қоғамның әдеттегі операциялық циклі аясында сатуға немесе тұтынуға арналған;

- ол негізінен сауда мақсаттарына арналған;

- оны есепті күннен кейін 12 ай ішінде іске асыру болжанып отыр; немесе

- актив, егер оны айырбастауға немесе есепті күннен кейін кемінде он екі ай ішінде міндеттемені өтеу үшін пайдалануға шектеу болмаса, ақша қаражатын немесе оның баламаларын білдіреді.

Барлық басқа активтер ұзақ мерзімді ретінде жіктелуі тиіс.

Қоғам активті болашақ экономикалық пайданың пайда болу мүмкіндігі болған кезде және активтің сенімді түрде бағалануы мүмкін құны немесе Бағасы болған кезде бухгалтерлік баланста таниды. Ағымдағы есепті кезеңнен тыс кәсіпорынға экономикалық пайданың келу ықтималдығын болдырмайтын шығындар келтірілген кезде Актив бухгалтерлік баланста танылмайды. Оның орнына, мұндай операция пайда мен шығындар туралы есепте шығындарды тануға әкеледі.

Қоғам бухгалтерлік есепте шартты активті танымайды. Алайда, кәсіпорынға болашақ экономикалық пайдалардың келу ықтималдығы жоғары болған кезде, бұл актив шартты актив болып табылмайды және тиісінше тануға жатады.

Қоғам міндеттемелерді қысқа мерзімді деп жіктейді, егер:

- 12 айдан аспайтын қоғамның әдеттегі операциялық циклі шеңберінде өтеу болжанып отыр;

- оны серіктестік негізінен сауда мақсаттары үшін ұстайды;

- міндеттеме есепті күннен кейін 12 ай ішінде өтелуге жатады; немесе

- қоғамның есепті кезең аяқталғаннан кейін кемінде 12 ай ішінде міндеттемені өтеуді кейінге қалдыруға сөзсіз құқығы жоқ.

Барлық басқа міндеттемелер Ұзақ мерзімді ретінде жіктеледі.

Қоғам міндеттемені бухгалтерлік баланста таниды

- кәсіпорынның өткен оқиғалар нәтижесінде есепті кезеңнің соңына міндеттемесі болады,

- кәсіпорынның өтеу есебіне экономикалық пайданы қамтитын ресурстардың жылыстауы пайда болу ықтималдығы бар,

- өтеу сомасы сенімді бағалануы мүмкін.

Қоғам өзінің бухгалтерлік балансында жеке жіктеулер ретінде қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді активтерді және қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттемелерді білдіреді.

Бастапқы тану кезінде ҚЕХС бастапқы тану өзге негізде, мысалы, әділ құн негізінде жасалуын талап ететін ерекше жағдайларды қоспағанда, қоғам активтер мен міндеттемелерді Тарихи құн бойынша таниды.

Капитал-танылған міндеттемелердің құнын танылған активтердің құнынан шегеру нәтижесінде пайда болатын қалдық.

Барлық басқа міндеттемелер Ұзақ мерзімді ретінде жіктеледі.

Қоғам міндеттемені бухгалтерлік баланста таниды

- кәсіпорынның өткен оқиғалар нәтижесінде есепті кезеңнің соңына міндеттемесі болады,

- кәсіпорынның өтеу есебіне экономикалық пайданы қамтитын ресурстардың жылыстауы пайда болу ықтималдығы бар,

- өтеу сомасы сенімді бағалануы мүмкін.

Қоғам өзінің бухгалтерлік балансында жеке жіктеулер ретінде қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді активтерді және қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді міндеттемелерді білдіреді.

Бастапқы тану кезінде ҚЕХС бастапқы тану өзге негізде, мысалы, әділ құн негізінде жасалуын талап ететін ерекше жағдайларды қоспағанда, қоғам активтер мен міндеттемелерді Тарихи құн бойынша таниды.

Капитал-танылған міндеттемелердің құнын танылған активтердің құнынан шегеру нәтижесінде пайда болатын қалдық.

Қоғамның бухгалтерлік балансы, кем дегенде, келесі сомаларды білдіретін баптарды қамтиды:

- ақша қаражаты және ақша қаражатының баламалары;

- сауда және өзге де дебиторлық берешек;

- қаржылық активтер (Сауда дебиторлық берешек және т. б.);

- қорлар;

- негізгі құралдар;

- материалдық емес активтер;

- сауда және өзге де кредиторлық берешек;

- қаржылық міндеттемелер(алынған қарыздар, есептелген дивидендтер);

- ағымдағы салық бойынша міндеттемелер мен активтер;

- кейінге қалдырылған салық міндеттемелері және кейінге қалдырылған салық активтері (бұл активтер әрқашан ұзақ мерзімді деп жіктелуі керек);

- резервтер.

Қоғам ұсынатын бухгалтерлік баланс форматы «жария мүдделі ұйымдардың (қаржы ұйымдарынан басқа) жариялауы үшін жылдық қаржылық есептіліктің тізбесі мен нысандарын бекіту туралы»Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2017 жылғы 28 маусымдағы № 404 бұйрығымен бекітілген бухгалтерлік баланс нысанына сәйкес келеді.

Төменде жол бойынша балансты құру тәртібі берілген.

«Активтер» бағанында»:

I. Қысқа мерзімді активтер:

010 «ақша қаражаты және олардың баламалары» жолында Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2007 жылғы 23 мамырдағы № 185 бұйрығымен бекітілген бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспарының (бұдан әрі - ТЖҚ) 1000 - «ақша қаражаты» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі, Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерін мемлекеттік тіркеу тізілімінде 2007 жылғы 29 маусымда № 4771 болып тіркелген;

011 «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын қысқа мерзімді қаржы активтері» деген жолда ТЖҚ - ның 1100 - «Қысқа мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

012 «Өзге жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын қысқа мерзімді қаржы активтері» деген жолда ТЖҚ - ның 1100 - «Қысқа мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

013 «пайда мен залал арқылы әділ құны бойынша ескерілетін қысқа мерзімді қаржы активтері» деген жолда ТЖҚ - ның 1100 - «Қысқа мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

014 «қысқа мерзімді туынды қаржы құралдары» деген жолда ТЖҚ-ның «қысқа мерзімді қаржы активтері» деген 1100-кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

015 «Өзге қысқа мерзімді қаржы активтері» жолында алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ - ның 1100 - «Қысқа мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

016 «қысқа мерзімді сауда және өзге дебиторлық берешек» деген жолда ТЖҚ - ның 1200 - «қысқа мерзімді дебиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

017 «жалдау бойынша қысқа мерзімді дебиторлық берешек» деген жолда ТЖҚ - ның 1200 - «қысқа мерзімді дебиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

018 «сатып алушылармен шарттар бойынша қысқа мерзімді активтер» деген жолда ТЖҚ - ның 1200 - «қысқа мерзімді дебиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

ағымдағы табыс салығы 019 жолында ТЖҚ 1410 - «корпоративтік табыс салығы» шоты бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

қорлар 020 деген жолда ТЖҚ-ның 1300 - «қорлар» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

021 «биологиялық активтер» деген жолда ТЖҚ-ның 1600 - «биологиялық активтер» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

022 «Өзге қысқа мерзімді активтер» деген жолда алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ - ның «қысқа мерзімді активтер» деген 1-бөлімінің (1500 -

«сатуға арналған ұзақ мерзімді активтер» деген кіші бөлімінің шоттарын қоспағанда) тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

100 «қысқа мерзімді активтер жиынтығы» бағанының мәні 010-022 жолдар сомасына тең;

«сатуға арналған активтер (немесе шығатын топтар)» деген 101 - бағанда ТЖҚ-ның «сатуға арналған ұзақ мерзімді активтер» деген 1500-кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі.

II. Ұзақ мерзімді активтер:

110 «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржы активтері» жолында ТЖҚ - ның 2000 - «Ұзақ мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

111 «өзге жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржы активтері» деген жолда ТЖҚ - ның 2000 - «Ұзақ мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

112 «пайда мен залал арқылы әділ құны бойынша ескерілетін ұзақ мерзімді қаржы активтері» деген жолда ТЖҚ - ның 2000 - «Ұзақ мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

113 «ұзақ мерзімді туынды қаржы құралдары» жолында ТЖҚ - ның 2000 - «Ұзақ мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

бастапқы құны бойынша ескерілетін Инвестициялар деген 114-жолда жеке қаржылық есептілік үшін ТЖҚ-ның 2200 - «Инвестициялар» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

үлестік қатысу әдісімен ескерілетін Инвестициялар деген 115-жолда ТЖҚ-ның 2200 - «Инвестициялар» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

116 «Өзге ұзақ мерзімді қаржы активтері» деген жолда алдыңғы жолдарда көрсетілмеген 2000 - «Ұзақ мерзімді қаржы активтері» кіші бөлімінің және 2200 - «Инвестициялар» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

117 «ұзақ мерзімді сауда және өзге дебиторлық берешек» деген жолда ТЖҚ - ның 2100 - «ұзақ мерзімді дебиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

118 «жалдау бойынша ұзақ мерзімді дебиторлық берешек» деген жолда ТЖҚ 2100 - «ұзақ мерзімді дебиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

119 «сатып алушылармен жасалған шарттар бойынша ұзақ мерзімді активтер» деген жолда ТЖҚ - ның 2100 - «ұзақ мерзімді дебиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

Инвестициялық мүлік 120 жолында ТЖҚ - ның 2300 - «Инвестициялық мүлік» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

121 «негізгі құралдар» деген жолда ТЖҚ - ның «негізгі құралдар» деген 2400-кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

122 «пайдалану құқығы нысанындағы Актив» жолында 2400 - «негізгі құралдар» кіші бөлімінің және 2700 - «материалдық емес активтер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

123 «биологиялық активтер» деген жолда ТЖҚ-ның 2500 - «биологиялық активтер» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

124 «барлау және бағалау активтері» деген жолда ТЖҚ - ның 2600 - «барлау және бағалау активтері» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

125 «материалдық емес активтер» жолында ТЖҚ - ның 2700 - «материалдық емес активтер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

кейінге Қалдырылған салық активтері деген 126-жолда ТЖҚ-ның 2800 - «кейінге Қалдырылған салық активтері» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

127 «Өзге ұзақ мерзімді активтер» жолында алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ «ұзақ мерзімді активтер» 2-бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

200 «ұзақ мерзімді активтер жиынтығы» бағанының мәні 110-127 жолдар сомасына тең;

«Баланс» бағанының мәні 100, 101 және 200-жолдардың сомасына тең.

«Міндеттеме және капитал» бағанында:

III. Қысқа мерзімді міндеттемелер:

210 «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер» жолында ТЖҚ - ның 3000 - «Қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер» тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

211 «пайда немесе шығын арқылы әділ құны бойынша бағаланатын қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер» жолында ТЖҚ-ның 3000 - «Қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер» тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

212 «қысқа мерзімді туынды қаржы құралдары» жолында ТЖҚ 3000 - «Қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер» тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

213 «Өзге қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер» жолында алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ - ның 3000 - «Қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

214 «қысқа мерзімді сауда және өзге кредиторлық берешек» деген жолда ТЖҚ - ның 3300 - «қысқа мерзімді кредиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

215 «қысқа мерзімді бағалау міндеттемелері» деген жолда ТЖҚ - ның 3400 - «қысқа мерзімді бағалау міндеттемелері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

216 «табыс салығы бойынша ағымдағы салық міндеттемелері» жолында ТЖҚ 3110 - «төленуге жататын корпоративтік табыс салығы» шоты бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

қызметкерлерге сыйақылар 217 жолында ТЖҚ - ның 3300 - «қысқа мерзімді кредиторлық берешек» кіші бөлімінің және 3400 - «қысқа мерзімді бағалау міндеттемелері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

218 «жалдау бойынша қысқа мерзімді берешек» жолында ТЖҚ - ның 3300 - «қысқа мерзімді кредиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

219 «сатып алушылармен шарттар бойынша қысқа мерзімді міндеттемелер» жолында ТЖҚ - ның 3500 - «Өзге қысқа мерзімді міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

220 «мемлекеттік субсидиялар» деген жолда ТЖҚ - ның «өзге қысқа мерзімді міндеттемелер» деген 3500-кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

221 «төлеуге дивидендтер» жолында ТЖҚ - ның 3300 - «қысқа мерзімді кредиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

222 «Өзге қысқа мерзімді міндеттемелер» жолында алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ «қысқа мерзімді міндеттемелер» 3-бөлімінің (3110 - «төленуге жататын корпоративтік табыс салығы» шоты мен 3530 - «сатуға арналған шығуға арналған топтың міндеттемелері» шотын қоспағанда) тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

300 «қысқа мерзімді міндеттемелердің жиынтығы» бағанының мәні 210-222 жолдар сомасына тең;

301 «сатуға арналған шығатын топтардың міндеттемелері» бағанында ТЖҚ - ның 3530 - «сатуға арналған шығуға арналған топтың міндеттемелері» шоты бойынша сальдо сомасы көрсетіледі.

IV. Ұзақ мерзімді міндеттемелер:

310 «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер» жолында ТЖҚ - ның 4000 - «ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

311 «пайда немесе зиян арқылы әділ құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер» жолында ТЖҚ - ның 4000 - «ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

312 «ұзақ мерзімді туынды қаржы құралдары» жолында ТЖҚ - ның 4000 - «ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

313 «Өзге ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер» жолында алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ - ның 4000 - «ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

314 «ұзақ мерзімді сауда және өзге кредиторлық берешек» деген жолда ТЖҚ - ның 4100 - «ұзақ мерзімді кредиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

315 «ұзақ мерзімді бағалау міндеттемелері» деген жолда ТЖҚ - ның 4200 - «ұзақ мерзімді бағалау міндеттемелері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

кейінге Қалдырылған салық міндеттемелері 316 жолында ТЖҚ-ның 4300 - «кейінге Қалдырылған салық міндеттемелері» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

қызметкерлерге сыйақылар 317 жолында ТЖҚ - ның 4100 - «ұзақ мерзімді кредиторлық берешек» кіші бөлімінің және 4200 - «ұзақ мерзімді бағалау міндеттемелері» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

318 «жалдау бойынша ұзақ мерзімді берешек» жолында ТЖҚ - ның 4100 - «ұзақ мерзімді кредиторлық берешек» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

319 «сатып алушылармен шарттар бойынша ұзақ мерзімді міндеттемелер» жолында ТЖҚ - ның 4400 - «Өзге ұзақ мерзімді міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

320 «мемлекеттік субсидиялар» деген жолда ТЖҚ - ның 4400 - «өзге де ұзақ мерзімді міндеттемелер» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

321 «Өзге ұзақ мерзімді міндеттемелер» деген жолда алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ-ның «ұзақ мерзімді міндеттемелер» деген 4-бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

400 «ұзақ мерзімді міндеттемелердің жиынтығы» бағанының мәні 310-дан 321-ге дейінгі жолдардың сомасына тең.

V. Капитал:

410 «жарғылық (акционерлік) капитал» жолында 5000 - «жарғылық капитал» және 5100 - «төленбеген капитал» кіші бөлімдерінің шоттары бойынша сальдо айырмасы көрсетіледі;

411 «Эмиссиялық кіріс» жолында ТЖҚ - ның 5300 - «Эмиссиялық кіріс» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

412 «сатып алынған меншікті үлестік құралдар» жолында ТЖҚ-ның 5200 - «сатып алынған меншікті үлестік құралдары» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

413 «Өзге жиынтық табыстың компоненттері» деген жолда ТЖҚ - ның 5500 - «резервтер» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

414 «бөлінбеген пайда(жабылмаған залал)» жолында ТЖҚ - ның 5600 - «бөлінбеген пайда (жабылмаған залал)» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

415 «өзге капитал» жолында алдыңғы жолдарда көрсетілмеген ТЖҚ-ның «Капитал және резервтер» - 5-бөлімінің тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

420 «меншік иелеріне жатқызылатын капитал жиынтығы» бағанының мәні 410-415 жолдар сомасына тең;

«бақыланбайтын меншік иелерінің үлесі» бағанында бақыланбайтын меншік иелерінің үлесі 421 көрсетіледі;

барлық капитал 500 бағанының мәні тең: 420 жол + 421 жол.

«Баланс» бағанының мәні: 300, 301, 400 және 500-жолдардың сомасына тең.

Жолдың коды деген бағанда жолдың коды көрсетіледі.

«Есепті кезеңнің соңына» деген бағанда есепті кезеңнің соңына мың теңгемен сома көрсетіледі.

Есепті кезеңнің басында бағанында есепті кезеңнің басына мың теңгемен сома көрсетіледі.

Пайда мен шығындар туралы есеп

Қоғам өзінің кезең ішіндегі жалпы жиынтық табысын пайда мен залал туралы бір есепте ұсынады.

Пайдалар мен шығындар туралы есеп функциялар бойынша шығыстарды талдауға негізделген әдіспен жасалады.

Осы жіктеу әдісінің аясында шығындар функционалдық бағыттарына сәйкес олардың функциялары бойынша біріктіріледі, мысалы, жұмыс/қызмет құны, сату шығындары немесе әкімшілік шығындар. Осы әдіске сәйкес Қоғам кем дегенде жұмыстың/қызметтің өзіндік құнын басқа шығындардан бөлек ашады.

Формат қоғам ұсынатын пайда мен шығындар туралы есеп «жария мүдделі ұйымдар (қаржы ұйымдарынан басқа) жариялау үшін жылдық қаржылық есептіліктің тізбесі мен нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2017 жылғы 28 маусымдағы № 404 бұйрығымен бекітілген пайда мен шығындар туралы есеп нысанына сәйкес келеді.

Төменде кірістер мен шығындар туралы есепті жол бойынша жасау тәртібі берілген.

Көрсеткіштердің атауы бағанында:

010 «түсім» деген жолда ТЖҚ - ның 6000 - «өнімді өткізуден және қызметтер көрсетуден түсетін кіріс» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі.

011 «сатылған тауарлар мен қызметтердің өзіндік құны» жолында 7000 - «сатылған өнімдер мен көрсетілген қызметтердің өзіндік құны» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

6 және 7-бөлімдердің шоттар сальдосының сомасы ТЖҚ 5710 - «қорытынды пайда (қорытынды шығын)» шотына жабылған сәтке дейін айқындалады;

012 «жалпы пайда» бағанында 010 және 011-жолдардың айырмасы көрсетіледі;

013 «өткізу бойынша шығыстар» жолында 7100 - «ТЖҚ өнімдерін өткізу және қызметтер көрсету бойынша шығыстар» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

014 «Әкімшілік шығыстар» деген жолда ТЖҚ-ның 7200 - «әкімшілік шығыстар» кіші бөлімінің шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

020 «операциялық пайда (шығын) Жиынтығы» жолы 012-ден 014-ке дейінгі жолдардың сомасына (+ / -) тең;

021 «қаржылық кірістер» жолында 6100 - «қаржыландырудан түскен кірістер» кіші бөлімінің шоттары және 6280 - «қаржылық активтер бойынша құнсызданудан болған залалды қалпына келтіруден түскен кірістер» шоты бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

022 «қаржылық шығыстар» жолында 7300 - «қаржыландыруға арналған шығыстар» кіші бөлімінің шоттары және 7470 - «қаржы құралдарының құнсыздануынан болған шығыстар» шоты бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

023 «үлестік қатысу әдісі бойынша ескерілетін қауымдасқан ұйымдардың пайдасындағы (залалындағы) және бірлескен қызметтегі ұйымның үлесі» деген жолда 6400 - «үлестік қатысу әдісі бойынша ескерілетін ұйымдар пайдасының үлесі» деген кіші бөлімнің шоттары бойынша сальдо сомасы минус 7600 - «үлестік қатысу әдісімен ескерілетін ұйымдар залалындағы үлесі» кіші бөлімінің шоттары бойынша сома көрсетіледі;

024 «Өзге кірістер» жолында 6200 - «Өзге кірістер» кіші бөлімінің (6280 - «қаржы активтері бойынша құнсызданудан болатын залалды қалпына келтіруден кірістер» шотын қоспағанда) тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

025 «Өзге шығыстар» жолында 7400 - «Өзге шығыстар» кіші бөлімінің (7470 - «қаржы құралдарының құнсыздануынан болған шығыстар» шотын қоспағанда) тиісті шоттары бойынша сальдо сомасы көрсетіледі;

100 «салық салынғанға дейінгі пайда (зиян)» бағанының мәні: +/- 020 жолдан 025 жолды қоса алғанда көрсетіледі;

101 « табыс салығы бойынша шығыстар (-) (кірістер (+)) «жолында ТЖҚ - ның 7700 - «корпоративтік табыс салығы бойынша шығыстар» кіші бөлімі шотының сальдосы көрсетіледі;

200 «жалғастырылатын қызметтен салық салынғаннан кейінгі пайда (залал)» бағанының мәні 100 және 101-жолдардың сомасы көрсетіледі;

201 «тоқтатылған қызметтен салық салынғаннан кейінгі пайда (залал)» жолында 6300 - «тоқтатылатын қызметке байланысты кірістер» кіші бөлімінің және 7500 - «тоқтатылатын қызметке байланысты шығыстар» кіші бөлімінің тиісті шоттары бойынша айырма көрсетіледі;

300 «жыл ішіндегі пайда» бағанының мәні 200 және 201-жолдардың сомасына тең:

бас ұйымның меншік иелері

бақыландыратын меншік иелерінің үлесі;

«Өзге жиынтық кіріс, барлығы» бағанының мәні 400-ге тең (420 және 440-жолдардың сомасы):

оның ішінде:

«Өзге жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын борыштық қаржы құралдарын қайта бағалау» 410;

«үлестік қатысу әдісі бойынша ескерілетін қауымдасқан ұйымдардың және бірлескен қызметтің өзге де жиынтық табысындағы (залалындағы) үлес» 411;

«кейінге қалдырылған салыққа табыс салығының ставкасындағы өзгерістің әсері» 412;

«ақша ағындарын хеджирлеу» 413;

«шетелдік ұйымдарға инвестициялар бойынша бағамдық айырма» 414;

«шетелдік операцияларға таза инвестицияларды хеджирлеу» 415;

«өзге де жиынтық табыстың өзге де компоненттері» 416;

«пайданың (залалдың) құрамында қайта сыныптау кезінде түзету» 417;

«басқа жиынтық табыс компоненттерінің салықтық әсері» 418;

«Кейінгі кезеңдердегі кірістерге немесе шығыстарға қайта сыныптауға жататын басқа да жиынтық табыс жиынтығы (пайдаға салынатын салықты шегергенде)» 420 (410 жолдан бастап 418 жолды қоса алғанда сомасы);

«негізгі құралдар мен материалдық емес активтерді қайта бағалау» 431;

«үлестік қатысу әдісі бойынша ескерілетін қауымдасқан ұйымдардың және бірлескен қызметтің өзге де жиынтық табысындағы (залалындағы) үлес» 432;

«зейнетақы міндеттемелері бойынша актуарлық пайдалар (залалдар)» 433;

«басқа жиынтық табыс компоненттерінің салықтық әсері» 434;

«Өзге жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын үлестік қаржы құралдарын қайта бағалау» 435;

«Кейінгі кезеңдердегі кірістерге немесе шығыстарға қайта сыныптауға жатпайтын басқа да жиынтық табыс жиынтығы (пайдаға салынатын салықты шегергенде)» 440 (431-ден 435-ке дейінгі жолдар сомасы);

500 «жалпы жиынтық кіріс» бағанының мәні 300 және 400-жолдардың сомасы көрсетіледі;

Мыналарға жататын жалпы жиынтық табыс:

бас ұйымның меншік иелері;

бақыланбайтын меншік иелерінің үлесі;

600 «акцияға пайда» бағанында акцияға пайда көрсетіледі,

оның ішінде:

Акцияға базалық пайда:

жалғасып жатқан қызметтен;

тоқтатылған қызметтен;

Акцияға бөлінген пайда:

жалғасып жатқан қызметтен;

тоқтатылған қызметтен;

Жолдың коды деген бағанда жолдың коды көрсетіледі;

есепті кезең үшін бағанында есепті кезең үшін мың теңгемен сомасы көрсетіледі;

«өткен кезең үшін» деген бағанда өткен кезең үшін Сомасы мың теңгемен көрсетіледі.

Капиталдағы өзгерістер туралы есеп

Қоғам капиталындағы өзгерістер туралы есеп Есепті кезеңдегі пайданы немесе залалды, кезең ішінде өзге жиынтық табыс құрамында танылған кірістер

мен шығыстардың баптарын, есеп саясатындағы өзгерістердің және кезең ішінде танылған қателерді түзетудің әсерін, капитал иелері жүргізген Инвестициялар сомасын және кезең ішінде оларға төленген дивидендтер мен өзге де бөліністер сомасын білдіреді.

Қоғам есепте көрсетілген капиталдағы өзгерістер туралы есеп беруі керек:

(а) кезең ішіндегі жалпы жиынтық кіріс;

(б) капиталдың әрбір компоненті бойынша ретроспективті қолданудың немесе ретроспективті қайта есептеудің әсері;

(в) капиталдың әрбір құрауышы бойынша кезең басындағы және аяғындағы теңгерімдік құн арасындағы салыстырып тексеру, туындаған өзгерістерді жеке ашып көрсету:

(і) пайда немесе шығын.

(іі) өзге де жиынтық табыстың әрбір бабымен айқындалады.

(ііі) құрылтайшыларға төленуге тиісті дивидендтер сомасы.

Қоғам ұсынатын меншікті капиталдағы өзгерістер туралы есептің форматы «жария мүдделі ұйымдардың (қаржы ұйымдарынан басқа) жариялауы үшін жылдық қаржылық есептіліктің тізбесі мен нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2017 жылғы 28 маусымдағы № 404 бұйрығымен бекітілген меншікті капиталдағы өзгерістер туралы есеп нысанына сәйкес келеді.

Төменде өз капиталындағы өзгерістер туралы есепті жол бойынша жасау тәртібі берілген.

«компоненттердің атауы» бағанында»:

«Өткен жылдың 1 қаңтарына Сальдо» 010;

«Есеп саясатындағы өзгеріс» 011;

100 «қайта есептелген сальдо» бағанында + / - 010 және 011-жолдар көрсетіледі;

200 «жалпы жиынтық кіріс, барлығы» бағанының мәні 210 және 220-жолдардың сомасына тең:

«Жыл ішіндегі пайда (залал)» 210;

220 «Өзге жиынтық кіріс, барлығы» бағанының мәні 221-ден 229-ға дейінгі жолдардың сомасына тең,

оның ішінде:

«басқа жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын борыштық қаржы құралдарын қайта бағалау (салық тиімділігін шегере отырып)» 221;

«басқа жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын үлестік қаржы құралдарын қайта бағалау (салық тиімділігін шегергенде)» 222;

«негізгі құралдар мен материалдық емес активтерді қайта бағалау (салық тиімділігін шегергенде)» 223;

«үлестік қатысу әдісі бойынша ескерілетін қауымдасқан ұйымдардың және бірлескен қызметтің өзге де жиынтық табысындағы (залалындағы) үлес» 224;

«зейнетақы міндеттемелері бойынша актуарлық пайдалар (залалдар)» 225;

«кейінге қалдырылған салыққа табыс салығының ставкасындағы өзгерістің әсері» 226;

«ақша ағындарын хеджирлеу (салық тиімділігін шегергенде)» 227;
«шетелдік операцияларға таза инвестицияларды хеджирлеу» 228;
«шетелдік ұйымдарға инвестициялар бойынша бағамдық айырма» 229;
Меншік иелерімен операциялар, барлығы 300 бағанының мәні 310-дан 318-ге дейінгі жолдардың сомасына тең,
оның ішінде:
«Қызметкерлерге акциялармен сыйақы беру» 310;
оның ішінде:
қызметкерлер қызметінің құны;
қызметкерлерге акциялармен сыйақы беру схемасы бойынша акциялар шығару;
қызметкерлерге акциялармен сыйақы беру схемасына қатысты салықтық пайда;
«Меншік иелерінің жарналары» 311;
«Меншікті үлестік құралдарды (акцияларды) шығару» 312;
«Бизнесті біріктіруге байланысты үлестік құралдарды шығару» 313;
«Айырбасталатын құралдардың үлестік компоненті (салық тиімділігін шегергенде)» 314;
«Дивидендтер төлеу» 315;
«Меншік иелерінің пайдасына өзге де бөлу» 316;
«Меншік иелерімен жасалатын өзге де операциялар» 317;
«Бақылауды жоғалтуға әкеп соқпайтын еншілес ұйымдардағы қатысу үлесіне өзгерістер» 318;
«Басқа операциялар 319»;
400 «есепті жылдың 1 қаңтарына Сальдо» бағанының мәні 100, 200, 300 және 319-жолдардың сомасына тең;
«Есеп саясатындағы өзгеріс» 401;
500 «қайта есептелген сальдо» бағанының мәні 400 және 401 - жолдардың + / - жолдарына тең;
Жалпы жиынтық кіріс, барлығы 600 бағанының мәні 610 және 620 жолдардың сомасына тең;
«Жыл ішіндегі пайда (залал)» 610;
Өзге жиынтық кіріс, барлығы 620 бағанының мәні 621-ден 629-ға дейінгі жолдардың сомасына тең,
оның ішінде:
«басқа жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын борыштық қаржы құралдарын қайта бағалау (салық тиімділігін шегере отырып)» 621;
«басқа жиынтық кіріс арқылы әділ құны бойынша бағаланатын үлестік қаржы құралдарын қайта бағалау (салық тиімділігін шегергенде)» 622;
«негізгі құралдар мен материалдық емес активтерді қайта бағалау (салық тиімділігін шегергенде)» 623;
«үлестік қатысу әдісі бойынша ескерілетін қауымдасқан ұйымдардың және бірлескен қызметтің өзге жиынтық табысындағы (залалындағы) үлес» 624;
«зейнетақы міндеттемелері бойынша актуарлық пайдалар (залалдар)» 625;

«кейінге қалдырылған салыққа табыс салығының ставкасындағы өзгерістің әсері» 626;

«ақша ағындарын хеджирлеу (салық тиімділігін шегергенде)» 627;

«шетелдік операцияларға таза инвестицияларды хеджирлеу» 628;

«шетелдік ұйымдарға инвестициялар бойынша бағамдық айырма» 629;

700 «меншік иелерімен операциялар» бағанының мәні 710 жолдан 718 жолды қоса алғандағы сомаға тең,

оның ішінде:

«Қызметкерлерге акциялармен сыйақы беру» 710;

оның ішінде:

қызметкерлер қызметінің құны;

қызметкерлерге акциялармен сыйақы беру схемасы бойынша акциялар шығару;

қызметкерлерге акциялармен сыйақы беру схемасына қатысты салықтық пайда;

«Меншік иелерінің жарналары» 711;

«Меншікті үлестік құралдарды (акцияларды) шығару» 712;

«Бизнесті біріктіруге байланысты үлестік құралдарды шығару» 713;

«Айырбасталатын құралдардың үлестік компоненті (салық тиімділігін шегергенде)» 714;

«Дивидендтер төлеу» 715;

«Меншік иелерінің пайдасына өзге де бөлу» 716;

«Меншік иелерімен өзге де операциялар» 717;

«Бақылауды жоғалтуға әкеп соқпайтын еншілес ұйымдардағы қатысу үлесіне өзгерістер» 718;

«Басқа операциялар 719»;

Есепті жылдың 31 желтоқсанына Сальдо 800 бағанының мәні 500, 600, 700 және 719-жолдардың сомасына тең;

Меншік иелеріне жатқызылатын Капитал бағанында мың теңгедегі сома, оның ішінде жарғылық капитал, Эмиссиялық кіріс, сатып алынған меншікті үлестік құралдар, Өзге жиынтық табыстың құрауыштары, бөлінбеген пайда және өзге капитал көрсетіледі.

«Бақыланбайтын меншік иелерінің үлесі» бағанында бақыланбайтын меншік иелері үлесінің сомасы мың теңгемен көрсетіледі.

Капитал жиыны бағанында капитал жиыны сомасы мың теңгемен көрсетіледі.

Ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп

Ақша қаражатының қозғалысы туралы есепте қоғам операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметке тиесілігі бойынша жіктелген кезең ішіндегі ақша қаражатының ағындарын көрсетеді.

Операциялық қызмет-бұл табыс әкелетін қоғамның негізгі қызметі. Осылайша, операциялық қызметтен түскен ақша ағындары, әдетте, пайда немесе шығынды анықтау кезінде ескерілетін операциялар мен басқа да оқиғалардың

нәтижесі болып табылады. Операциялық қызметтен түскен ақша ағындарының мысалдары:

- тауарларды сатудан және қызметтерді көрсетуден түсетін ақшалай түсімдер;

- тауарлар мен қызметтер үшін жеткізушілерге ақшалай төлемдер;
- қызметкерлерге және қызметкерлердің атынан ақшалай төлемдер;
- корпоративтік табыс салығының ақшалай төлемдері.

Қоғамның негізгі құралдарын сату сияқты кейбір операциялар пайда немесе шығын ретінде танылатын пайда немесе шығынға әкелуі мүмкін. Алайда, мұндай операцияларға байланысты ақша қаражаттарының қозғалысы инвестициялық қызметтен түскен ақша қаражаттарының қозғалысы ретінде жіктеледі.

Қоғамның инвестициялық қызметі ұзақ мерзімді активтерді сатып алуды және шығаруды қамтиды. Инвестициялық қызметтен түскен ақша ағындарының мысалдары:

- негізгі құралдарды (өз бетінше шығарылған қаражатты қоса алғанда), материалдық емес активтерді және басқа да ұзақ мерзімді активтерді сатып алу үшін ақша қаражатын төлеу;

- негізгі құралдарды, материалдық емес және басқа да ұзақ мерзімді активтерді сатудан түсетін ақшалай түсімдер.

Қаржылық-бұл енгізілген капитал мен қарыз қаражаттарының мөлшері мен құрамындағы өзгерістердің нәтижелерін қамтитын Қоғамның қызметі.

Қаржылық қызметтен түскен ақша ағындарының мысалдары:

- қысқа мерзімді немесе ұзақ мерзімді қарыз алудан түсетін ақшалай түсімдер;

- қарыз қаражаты бойынша ақшалай төлемдер;

- қаржылық жалдау бойынша өтелмеген берешекті азайту үшін жалға алушының ақшалай төлемдері.

Ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп жасау үшін қоғам тікелей әдісті қолданады.

Тікелей әдісті пайдалану кезінде операциялық қызметтен түскен ақша қаражатының таза ағыны жалпы ақша түсімдері мен ақша төлемдерінің негізгі түрлері туралы ақпаратты ашу жолымен ұсынылады.

Мұндай ақпаратты Қоғамның есептік жазбаларынан алуға болады.

Қоғам төленген пайыздар мен алынған пайыздар мен дивидендтерді операциялық қызметтен түскен ақша қозғалысы ретінде жіктейді, өйткені олар пайда немесе шығынды анықтауға қосылады.

Қоғам дивидендтерді төлеуді қаржылық қызметтен түскен ақша қозғалысы ретінде жіктейді, өйткені олар қаржылық ресурстарды тарту шығындары болып табылады.

Қоғам ақша қаражатының қозғалысы туралы есептен ақша қаражатын немесе ақша қаражатының баламаларын пайдалануды талап етпейтін инвестициялық операциялар мен қаржыландыру жөніндегі операцияларды алып тастайды.

Мұндай операцияларды кәсіпорын қаржылық есептіліктің басқа бөлімінде ашып көрсетуі керек, осылайша бұл ашулар инвестициялық және қаржылық қызмет туралы барлық қажетті ақпаратты береді.

Қоғам ұсынатын ақша қаражатының қозғалысы туралы есептің форматы «жария мүдделі ұйымдардың (қаржы ұйымдарынан басқа) жариялауы үшін жылдық қаржылық есептіліктің тізбесі мен нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2017 жылғы 28 маусымдағы № 404 бұйрығымен бекітілген ақша қаражатының қозғалысы туралы есептің нысанына сәйкес келеді.

Төменде жол бойынша ақша қозғалысы туралы есеп (Тікелей әдіс) жасау тәртібі берілген.

«операциялық қызметтен түскен ақша қаражатының қозғалысы» I бағанында:

010 «ақша қаражатының түсуі, барлығы» бағанының мәні 011-ден 016-ға дейінгі жолдардың сомасына тең, оның ішінде:

«тауарлар мен қызметтерді сату» 011;

«өзге де түсім» 012;

«сатып алушылардан, тапсырыс берушілерден алынған аванстар» 013;

«сақтандыру шарттары бойынша түсімдер» 014;

«алынған сыйақылар» 015;

«басқа да түсімдер» 016;

020 «ақша қаражатының шығуы, барлығы» бағанының мәні 021-ден 027-ге дейінгі жолдардың сомасына тең, оның ішінде:

«тауарлар мен қызметтер үшін жеткізушілерге төлемдер» 021;

«тауарлар мен қызметтерді жеткізушілерге берілген аванстар» 022;

«еңбекақы төлеу бойынша төлемдер» 023;

«сыйақы төлеу» 024;

«сақтандыру шарттары бойынша төлемдер» 025;

«табыс салығы және бюджетке төленетін басқа да төлемдер» 026;

«басқа төлемдер» 027;

операциялық қызметтен түскен ақша қаражатының таза сомасы деген 030-бағанда 010 және 020-жолдардың айырмасы көрсетіледі.

II бағанда. «Инвестициялық қызметтен түскен ақша қаражатының қозғалысы» көрсетіледі:

040 «ақша қаражатының түсуі, барлығы» бағанының мәні 041-ден 052-ге дейінгі жолдардың сомасына тең, оның ішінде:

«негізгі құралдарды сату» 041;

«материалдық емес активтерді сату» 042;

«басқа да ұзақ мерзімді активтерді сату» 043;

«басқа ұйымдардың (еншілес ұйымдардан басқа) үлестік құралдарын және бірлескен кәсіпкерлікке қатысу үлестерін іске асыру» 044;

«басқа ұйымдардың борыштық құралдарын сату» 045;

«еншілес ұйымдарды бақылауды жоғалтқан кезде өтеу» 046;

«ақша салымдарын алу» 047;

«өзге де қаржы активтерін сату» 048;
«фьючерстік және форвардтық келісімшарттар, опциондар және своптар»
049;
«алынған дивидендтер» 050;
«алынған сыйақылар» 051;
«басқа да түсімдер» 052;
060 «ақша қаражатының шығуы, барлығы» бағанының мәні 061-ден 073-
ке дейінгі жолдардың сомасына тең, оның ішінде:
«негізгі құралдарды сатып алу» 061;
«материалдық емес активтерді сатып алу» 062;
«басқа да ұзақ мерзімді активтерді сатып алу» 063;
«басқа ұйымдардың (еншілес ұйымдардан басқа) үлестік құралдарын және
бірлескен кәсіпкерлікке қатысу үлестерін сатып алу» 064;
«басқа ұйымдардың борыштық құралдарын сатып алу» 065;
«еншілес ұйымдарды бақылауды сатып алу» 066;
«ақшалай салымдарды орналастыру» 067
«сыйақы төлеу» 068
«өзге де қаржы активтерін сатып алу» 069;
«қарыздар беру» 070;
«фьючерстік және форвардтық келісімшарттар, опциондар және своптар»
071;
«қауымдастырылған және еншілес ұйымдарға инвестициялар» 072;
«басқа төлемдер» 073;
080 «инвестициялық қызметтен түскен ақша қаражатының таза сомасы»
бағанында 040 және 060-жолдардың айырмасы көрсетіледі.
III бағанда. «Қаржы қызметінен түскен ақша қаражатының қозғалысы»
көрсетіледі:
090 «ақша қаражатының түсуі, барлығы» бағанының мәні 091-ден 094-ке
дейінгі жолдардың сомасына тең,
оның ішінде:
«акциялар және басқа қаржы құралдарының эмиссиясы» 091;
«қарыздар алу» 092;
«алынған сыйақылар» 093;
«басқа да түсімдер» 094;
Ақша қаражатының шығуы, барлығы 100 бағанының мәні 101-ден 105-ке
дейінгі жолдардың сомасына тең, оның ішінде:
«қарыздарды өтеу» 101;
«сыйақы төлеу» 102;
«дивидендтер төлеу» 103;
«меншік иелеріне ұйымның акциялары бойынша төлемдер» 104;
«өзге де істен шығулар» 105;
қаржылық қызметтен түскен ақша қаражатының таза сомасы деген 110-
бағанда 090 және 100-жолдардың айырмасы көрсетіледі.

120 «валюталардың айырбастау бағамдарының теңгеге әсері» деген жолда валюталардың айырбастау бағамдарының теңгеге әсері көрсетіледі.

130 «ақша қаражаты мен оның баламаларының баланстық құнының өзгеруінің әсері» деген жолда ақша қаражаты мен оның баламаларының баланстық құнының өзгеруінің әсері көрсетіледі.

140 «ақша қаражатының ұлғаюы +/- азаюы» бағанының мәні: +/- 030, 080, 110, 120 және 130-жолдарға тең.

150 «есепті кезеңнің басындағы ақша қаражаты және олардың баламалары» бағанында есепті кезеңнің басындағы ақша қаражаты және олардың баламалары көрсетіледі.

160 «есепті кезеңнің аяғындағы ақша қаражаты және олардың баламалары» бағанында есепті кезеңнің аяғындағы ақша қаражаты және олардың баламалары көрсетіледі.

Жолдың коды деген бағанда жолдың коды көрсетіледі.

есепті кезең үшін бағанында есепті кезең үшін мың теңгемен сомасы көрсетіледі;

«өткен кезең үшін» деген бағанда өткен кезең үшін Сомасы мың теңгемен көрсетіледі.

Қаржылық есептілікке ескертпелер (түсіндірме жазба)

Қоғамның жылдық қаржылық есептілігінің түсіндірме жазбасында:

- қаржылық есептілік ХҚЕС-ке сәйкес дайындалғандығы туралы өтініш;
- қолданылатын есеп саясатының Елеулі ережелерінің жиынтығы;
- қаржылық есептерде ұсынылған баптар үшін ілеспе ақпарат, бұл ретте мұндай ақпаратты баяндау дәйектілігі қаржылық есептер мен олардағы баптарды ұсыну дәйектілігімен сәйкес келуі тиіс; және
- кез-келген басқа ашылымдар.

Қоғам есеп саясатының негізгі ережелерінің қысқаша сипаттамасында мыналарды көрсетеді:

- қаржылық есептілікті дайындау кезінде пайдаланылған бағалау негізі (немесе негіздері);
- қаржылық есептілікті түсіну үшін пайдалы болуы мүмкін есеп саясатының басқа да пайдаланылған ережелері.

Есеп саясатының негізгі ережелерінің немесе басқа ескертулердің қысқаша сипаттамасында қоғам қаржылық есептерде танылған сомаларға неғұрлым елеулі әсер ететін кәсіпорынның есеп саясатын қолдану процесінде басшылық қабылдаған есеп айырысу бағаларын пайдалануды көздейтіндерден басқа пайымдаулар туралы ақпаратты ашады.

Қоғам ескертпелерде болашаққа қатысты түйінді жол берулер туралы және келесі қаржы жылында активтер мен міндеттемелердің баланстық құнына елеулі түзетулер жүргізу қажеттілігінің Елеулі тәуекелін тудыратын есепті күнге бағалаудың белгісіздігінің өзге де негізгі көздері туралы ақпаратты ашады. Осы активтер мен міндеттемелерге қатысты ескертулер толық ақпаратты қамтуы тиіс:

- олардың сипаты туралы;
- олардың есепті кезеңнің аяғындағы баланстық құны.

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 8»Есеп саясаты, бухгалтерлік бағалардағы өзгерістер және қателер».

Есеп саясатындағы өзгерістер

Қоғам осы өзгеріс болған жағдайларда есеп саясатын өзгертуі тиіс:

- ҚЕХС өзгерістерді орындау үшін қажет;
- қаржылық есептілік операциялардың, өзге оқиғалардың немесе жағдайлардың кәсіпорынның қаржылық жағдайына, қызметінің қаржылық нәтижелеріне немесе ақша қаражатының қозғалысына әсері туралы неғұрлым сенімді және орынды ақпарат беруіне әкеледі.

Қоғам есеп саясатындағы өзгерістерді келесідей ескеруі керек:

- егер олар ҚЕХС талаптарының өзгеруі нәтижесінде туындаса, онда оларды есепке алу өтпелі кезеңнің шарттарына сәйкес жүзеге асырылады;
- барлық басқа өзгерістер ретроспективті түрде ескерілуі керек.

Ретроспективті қолдану

Есеп саясатындағы өзгеріс ретроспективті түрде қолданылған жағдайларда, қоғам жаңа есеп саясатын алдыңғы кезеңдердегі салыстырмалы ақпаратқа іс жүзінде жүзеге асырылатындай және жаңа есеп саясаты әрдайым қолданылғандай, бұрын болған кезеңдерге қолдануға тиіс.

Белгілі бір кезеңге жататын есеп саясатындағы өзгерістердің ұсынылған бір немесе бірнеше кезеңдердегі салыстырмалы ақпаратқа әсерін айқындау іс жүзінде мүмкін болмаған кезде, кәсіпорын ретроспективті қайта есептеуді іс жүзінде жүзеге асыратын (бұл кезең ағымдағы болуы мүмкін) ең ерте кезеңнің басындағы активтер мен міндеттемелердің баланстық құнына қатысты жаңа есеп саясатын қолдануға тиіс және осы кезеңдегі капиталдың әрбір қозғалған компоненті кезеңінің басындағы сальдоға тиісті түзету жүргізуге тиіс.

Алдыңғы кезеңдердегі қателерді түзету

Алдыңғы кезеңдердегі қателер-бұл кезеңдердегі қаржылық есептерді қоғам бекіткен кезде қолда бар сенімді ақпаратты пайдаланбау не тиісінше пайдаланбау салдарынан туындайтын бір немесе одан да көп кезеңдер үшін қоғамның қаржылық есептілігіндегі олқылықтар немесе бұрмаланулар.

Бұл іс жүзінде мүмкін болатын дәрежеде қоғам шығарылымға бекітілген Қаржылық есептіліктің бірінші жинағында алдыңғы кезеңдердің Елеулі қателерін олар анықталғаннан кейін ретроспективті түрде түзетеді.:

(а) қате жіберілген алдыңғы кезеңнің (кезеңдердің) салыстырмалы сомаларын қайта есептеу, немесе

(б) егер қате ұсынылған кезеңдердің ең ерте кезеңіне дейін жіберілген болса, онда ұсынылған кезеңдердің ең ерте кезеңіне активтер, міндеттемелер және капитал сальдосын қайта есептеу.

Белгілі бір кезеңге жататын қатенің ұсынылған бір немесе бірнеше кезеңдердегі салыстырмалы ақпаратқа әсерін іс жүзінде анықтау мүмкін болмаған кезде, қоғам ретроспективті қайта есептеу іс жүзінде мүмкін болатын ең ерте кезеңнің басына активтер, міндеттемелер және капитал сальдосын қайта есептейді (бұл кезең ағымдағы болуы мүмкін).

Бухгалтерлік бағалардағы өзгерістер

Бухгалтерлік бағалаудағы өзгеріс-бұл актив пен міндеттемелердің ағымдағы жай-күйін және активтер мен міндеттемелерге байланысты күтілетін болашақ пайдалар мен міндеттерді бағалау нәтижесінде туындайтын баланстық активті немесе міндеттемені немесе активті мерзімді тұтыну сомасын түзету.

Есептік бағалау қажет болуы мүмкін мысалдар:

- (a) үмітсіз қарыздар;
- (b) қорлардың ескіруі;
- (c) қаржылық активтердің немесе қаржылық міндеттемелердің әділ құнын;
- (d) амортизацияланатын активтерде жасалған пайдалы пайдалану мерзімдерін немесе болашақ экономикалық пайданы тұтынудың күтілетін ерекшеліктерін; және
- (e) кепілдік міндеттемелер.

Қоғам бухгалтерлік бағалаудағы өзгерістердің оны пайдаға немесе залалға қосу арқылы перспективалық негізде әсерін таниды:

- өзгеріс болған кезең, егер ол тек осы кезеңге әсер етсе;
- өзгеріс болған кезең және егер ол берілген кезеңге де, болашақ кезеңге де әсер етсе, болашақ кезеңдер.

Бухгалтерлік бағалаудағы өзгеріс активтер мен міндеттемелердегі өзгерістердің себебі болып табылатын немесе капитал бабына қатысы бар дәрежеде қоғам оны өзгеріс кезеңінде тиісті активтің, міндеттеменің немесе капитал бабының баланстық құнын түзету арқылы таниды.

2.2. Ақша қаражатын есепке алу

Қоғамның ақша қаражатына кассадағы қолма-қол ақша, банктердегі ағымдағы шоттардағы ақша, сондай-ақ жолдағы ақша жатады.

Банктегі шоттардағы операциялар олардың негізінде тиісті операциялар жүргізілген құжаттар қоса берілетін банктің үзінді көшірмелері негізінде көрсетіледі.

Қоғамның бірнеше ағымдағы шоттары бар (ұлттық және шетел валюталарында). Банктегі шоттардағы барлық операциялар нормативтік құжаттарға сәйкес жүзеге асырылады:

Банктің үзінді көшірмесін өңдеу кезінде барлық Ақтау құжаттары таңдалады. Қате есептен шығарылған сомалар шағымдар бойынша есеп айырысу шотының дебеті бойынша, қате есептелген сомалар - кредиторлық берешек шоттары бойынша жүргізіледі, бұл туралы Банкке дереу жазбаша түрде хабарланады.

Жолдағы ақша аударымдары-ағымдағы шоттардан есептен шығарылған, бірақ әлі мақсаты бойынша есепке алынбаған ақша қаражатының әртүрлі түрлері. Жолдағы ақша аударымдарын есепке алу ағымдағы шоттардан үзінділер, төлем тапсырмалары, түбіртектер, ілеспе ведомостардың көшірмелері және басқа да растайтын құжаттар негізінде жүргізіледі

Қоғамның ақша қаражатын есепке алуға арналған шоттар:

1020 - « Жолдағы ақша қаражаты»;

- 1030 - « Ағымдағы банктік шоттардағы ақша қаражаты»;
 1040 - « корреспонденттік шоттардағы ақша қаражаты»;
 1050 - « жинақ шоттарындағы ақша қаражаты»;
 1060 - «пайдалануға шектелген ақша қаражаты», онда кассадағы, ағымдағы, корреспонденттік және жинақ шоттарындағы пайдалануға шектелген ақша қаражаты ескеріледі;
 1070 - «электрондық ақша қаражатын есепке алу», онда жүйеде электрондық ақша қаражаты есепке алынады;
 1080 - « өзге де ақша қаражаты»;
 1090 - «ақша қаражатының құнсыздануынан болған шығындарға бағалау резерві».

Ақпаратты ашу

Ақша қаражаттарының қозғалысы қоғам «ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепте» тікелей әдіспен ашылады. (ХҚЕС (IAS) 7«ақша қаражатының қозғалысы туралы есеп»).

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Банктердегі ағымдағы шоттан (валюталық шоттан) кассаға ақша қаражатының түсуі	1010	1030
2	Есеп беретін тұлғалардың пайдаланылмаған аванстар бойынша берешегін өтеу есебі	1010	1250
3	Материалдық залалды өтеу есебіне, қызметкер келтірген	1010	1250
4	Кезінде анықталған кассадағы артық ақша түрінде түгендеу	1010	6290
5	Ақша қаражаты есеп айырысу шотына тапсырылды	1030	1010
6	Қызметкерлерге есепте берілген	1250	1010
7	Қызметкерлерге жалақы берілді	3350	1010
8	Бойынша артық шығындарды өтеуге қызметкерлерге берілген аванстық есептер	1250	1010
9	Ақша қаражатын банктегі есеп шотына тапсыру	1030	1010
10	Кассадан мақсаты бойынша түспеген ақша аударымдары	1020	1010
11	Ағымдағы банктік шотқа аударып отырып, валютаны теңгеге айырбастау	1020	1030
12	Есеп беретін адам пошта бөлімшесіне тапсырған, бірақ банктегі ағымдағы шотқа есепке алынбаған түсім	1020	1250
13	Жолда есепте тұрған ақшаның түсуі	1030	1020
14	Ақша қаражаты депозиттік және жинақ шоттарына аударылды	1050	1030

15	Депозиттік және жинақ шоттарына қолма-қол ақша қаражаты енгізілді	1050	1010
16	Депозиттік шоттардағы пайыз (сыйақы) есепке алынды	1050	6110
17	Ағымдағы шоттарға ақшалай қаражат аударылды	1030	1050
18	Салықтар бойынша берешекті өтеу есебіне аударылды	3120-3190	1030
19	Берешекті өтеу есебіне аударылды басқа да міндетті төлемдер бойынша	3210-3230	1030
20	Қысқа мерзімді кредиторлық берешекті өтеу есебіне аударылды: - жеткізушілерге және мердігерлерге - ұзақ мерзімді кредиторлық берешектің ағымдағы бөлігінде - өзге де қысқа мерзімді кредиторлық берешектер	3310 3310 3310	1030 1030 1030
21	Аванстың пайдаланылмаған сомасын қайтару: - қысқа мерзімді - ұзақ мерзімді	3510 4410	1030 1030
22	Ұзақ мерзімді өтеу есебіне аударылды кредиторлық берешек: - жеткізушілерге және мердігерлерге - өзге де ұзақ мерзімді кредиторлық берешектер	4110 4160	1030 1030

2.3. Дебиторлық берешек

Қоғамның дебиторлық берешегі сауда (әдеттегі қызметпен байланысты) және сауда емес (қызметкерлердің дебиторлық берешегі және басқалары) болып бөлінеді.

Сауда дебиторлық берешегін есепке алу

Дебиторлық берешек онымен байланысты табыс танылғанда ғана танылады (қоғамның сатып алушыға тауарға меншік құқығымен байланысты елеулі тәуекелдер мен пайданы беруі).

Өнімді, тауарларды өткізу (жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету) заңды (жеке) тұлғалар арасындағы шарттар негізінде жүргізіледі.

Ақшалай жеңілдіктер шарттарда қарастырылуы керек. (ХҚЕС (IFRS) 15 «Сатып алушылармен жасалған шарттар бойынша түсім»).

Бастапқы Сауда дебиторлық берешек

Сауда сипатындағы дебиторлық берешек бастапқыда ұқсас дебиторлық берешек бойынша басым нарықтық пайыздық ставканы пайдалана отырып дисконтталған болашақ ақшалай түсімдердің келтірілген құны бойынша бағалануы тиіс қаржыландыру жөніндегі операцияның мәнін көрсетуі мүмкін (егер дебитордан ақшалай қаражатты алу қалыптыдан асатын мерзімге кейінге қалдырылса немесе нарықтық болып табылмайтын пайыздық ставка бойынша қаржыландырылса).

Қоғам Сатып алушы қысқа мерзімді кредит бойынша сатқан Тауарлар үшін дебиторлық берешек шот бойынша бағаны көрсететін алуға ақшалай қаражаттың дисконтталмаған сомасы бойынша танылады.

Қоғам сатып алушыға ұзақ мерзімді пайызсыз кредитке сатқан тауар үшін дебиторлық берешек осы тауарды қолма-қол есеп айырысу арқылы өткізудің ағымдағы бағасы бойынша танылады.

Егер қолма-қол есеп айырысудың ағымдағы бағасы белгісіз болса, ол ұқсас дебиторлық берешек бойынша басым нарықтық пайыздық ставканы пайдалана отырып дисконтталған ақша ағындарының келтірілген құны ретінде есептелуі мүмкін.

Сауда дебиторлық берешегін кейінгі бағалау

Қаржыландыру жөніндегі операцияның мәнін көрсететін құрал ретінде дебиторлық берешекті кейіннен бағалау пайыздың тиімді ставкасы әдісімен амортизацияланған құн бойынша жүзеге асырылады.

Пайыздың тиімді ставкасының әдісі-қаржы активінің немесе қаржылық міндеттеменің (немесе қаржылық активтер немесе қаржылық міндеттемелер тобының) амортизацияланған құнын есептеу және тиісті кезеңге пайыздық кірісті немесе пайыздық Шығысты бөлу әдісі.

Тиімді пайыздық мөлшерлеме-қаржы құралының жұмыс істеуінің күтілетін уақыты ішінде немесе ол орынды болған жерде неғұрлым қысқа мерзім ішінде қаржы активінің немесе қаржылық міндеттеменің таза баланстық құнына дейін есеп айырысу болашақ ақшалай төлемдерді немесе түсімдерді дәл дисконттау кезінде қолданылатын мөлшерлеме.

Тиімді пайыздық мөлшерлемені (табыстылықтың ішкі мөлшерлемесін) қоғам арнайы қаржылық формулалар бойынша есептейді.

Бастапқыда қаржыландыру жөніндегі операцияны көрсетпейтін қысқа мерзімді қаржылық актив ретінде жіктелген дебиторлық берешек кейіннен алынуға жататын ақша қаражатының дисконтталмаған шамасы бойынша ескерілуге тиіс.

Сатушы мен сатып алушы арасындағы есеп айырысулар қолма-қол және қолма-қол ақшасыз нысанда жүргізілуі мүмкін.

Күмәнді талаптарды есепке алу

Әрбір есепті кезеңнің соңында қоғам Сауда дебиторлық берешектің құнсызданғаны туралы объективті дәлелдердің болуын бағалайды. Құнсыздану фактілері болған кезде қоғамның Сауда дебиторлық берешегінің баланстық құны Бағалау резервінің (күмәнді талаптар бойынша резервтің) шотын пайдалана отырып азайтылады. Сауда дебиторлық берешегінің құнсыздануынан болған шығынның сомасын қоғам пайда немесе шығын құрамында таниды.

Амортизацияланған құны бойынша есепке алынатын Сауда дебиторлық берешек үшін құнсыздану баланстық құны мен актив пайызының бастапқы тиімді ставкасы бойынша дисконтталған болжанатын ақша ағындарының келтірілген құны арасындағы айырма сомасында танылады.

Өзіндік құны бойынша есепке алынатын Сауда дебиторлық берешек үшін қоғам сәйкестендірілген резерв әдісін (төлем мерзімдері бойынша есепке алу) қолданады.

Анықталған резервті есептеу бухгалтерлік және аналитикалық процедураларды қамтиды.

Күмәнді берешектің пайызы қоғамның дебиторлардан қарыз алу мүмкіндігі негізінде анықталады. Қоғам төлем мерзімін кешіктіру пайда болған кезде күмәнді борыштар бойынша резерв жасайды. Резерв 1 жылдан астам төлем мерзімі бойынша - берешек сомасының 100% мөлшерінде есепке алу әдісімен құрылады.

Резерв сальдосының есебін қоғам әрбір есепті күнгі жағдай бойынша есептейді, содан кейін ол ағымдағы кредит сальдосымен салыстырылады.

Егер күмәнді борыштар бойынша бағалау резерві бойынша есеп айырысу сальдосы ағымдағы сальдодан асып кетсе, онда айырма сомасына резерв азаяды, егер керісінше өссе.

Қолданылып жүрген заңдарда белгіленген талап қоюдың ескіру мерзімі өткен не соттың талап қоюды қанағаттандырудан бас тартуы салдарынан не борышкердің төлем қабілетсіздігі салдарынан оны алу мүмкін емес деп танылған борыш үмітсіз деп танылады.

Борышты үмітсіз деп тану фактісі тиісті құжаттармен: түгендеу деректерімен және қоғам басшысының үмітсіз борышты есептен шығару туралы бұйрығымен, сот шешімімен, өзге де құжаттармен расталуға тиіс.

Қоғамның үмітсіз борыштары күмәнді талаптар бойынша резерв есебінен есептен шығарылады.

Егер бұрын есептен шығарылған дебиторлық берешек ағымдағы есепті кезеңде төленген болса, онда күмәнді талаптар бойынша резервті және кейіннен өтелетін дебиторлық берешекті қалпына келтіру бойынша реверсивті бухгалтерлік жазба жасалады.

Егер бұрын есептен шығарылған дебиторлық берешек кейінгі есепті кезеңдерде төленген болса, онда ол осындай төлем жүргізілген кезеңдегі кіріс ретінде танылады.

Қоғам дебиторлық берешекті шетел валютасында қайта бағалайды, сондай-ақ бағамдық айырмашылықтарды мойындайды.

Қызметкерлердің дебиторлық берешегін есепке алу

Қоғам қызметкерлерінің дебиторлық берешегі оларға шаруашылық қажеттіліктер мен іссапар шығыстары есебіне берілген ақша қаражаты бойынша туындайды.

Есеп беретін сомалар-бұл қоғам қызметкерлеріне экономикалық шығындар мен іссапар шығындары үшін берілетін ақшалай аванстар.

Шаруашылық мұқтаждықтары мен іссапар шығыстары есебіне ақша кәсіпорында жұмыс істейтін адамдарға басшының өкімі бойынша берілуге тиіс. Қызметкерлерге есеп беретін сомаларды беру бұрын берілген аванстар бойынша толық есептеуден кейін жүргізіледі. Ерекше жағдайларда басшының рұқсаты бойынша беруге жол беріледі.

Қоғамның қызметкерлері есеп беруге алынған ақша қаражаты үшін бухгалтерияға жұмсалған шығыстарды растайтын Ақтау құжаттарын қоса бере отырып, нақты жұмсалған сомалар туралы аванстық есеп беруге міндетті.

Аванстық есеп есеп беретін тұлғалармен есеп айырысуды есепке алу үшін негізгі құжат болып табылады.

Есепке алынған ақша қаражаты үшін есеп беру мерзімдері:

- шаруашылық шығыстарға-3 күн ішінде,
- қызметтік іссапарларға-5 күн ішінде.

Аванстық есепке қоса берілген құжаттар олардың есепте жазылу тәртібімен нөмірленеді. Аванстық есепте міндетті түрде толтырылуы тиіс: алдыңғы аванстың қалдығы, алынған аванстар, жұмсалған сома, есепті соманың қалдығы (артық Шығыс), артық Шығысты төлеу. Аванстың пайдаланылмаған қалдығын есеп беруші тұлға қайтаруға тиіс.

Бухгалтерлік қызметте аванстық есептер арифметикалық түрде тексеріледі, сондай-ақ құжаттардың дұрыс ресімделуі және қаражаттың мақсаты бойынша жұмсалыуы тексеріледі. Тексерілген аванстық есептерді басшы бекітеді.

Қоғам басшылығының өкімі бойынша жұмыскерлердің тұрақты жұмыс орнынан тыс жерде тапсырманы орындау үшін белгілі бір мерзімге басқа жерге сапары қызметтік іссапар деп танылады.

Іссапар шығыстарын құжаттамалық ресімдеу мынадай заңнамалық және нормативтік актілермен реттеледі:

* Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі;

* ҚР Үкіметінің «мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын мемлекеттік мекемелер қызметкерлерінің, сондай-ақ ҚР Парламенті депутаттарының ҚР шегіндегі қызметтік іссапарлары туралы ережені бекіту туралы» қаулысымен (өзгерістер мен толықтыруларды ескере отырып);

* «Бюджет қаражаты есебінен қызметтік іссапарларға, оның ішінде Шет мемлекеттерге қызметтік іссапарларға арналған шығыстарды өтеу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен.

Қызметкерлерді іссапарға жіберуді басшы бұйрық негізінде жүргізеді:

- 1) тағайындау орны және ұйымның атауы;
- 2) іссапарда болу мерзімі;
- 3) іссапар мақсаттары;
- 4) іссапар шығыстарын өтеу шарттары:

- тәуліктік ақыны өтеу үшін күндер саны;

- тұрғын үй жалдау шығындарын өтеу үшін күндер саны. Бірнеше елді мекенге іссапарға жіберілген кезде әрбір елді мекенде болған күндер саны көрсетіледі;

- маршрут көрсетілген жол жүру шығыстары өтелетін көлік түрі.

Іссапар мерзімін бірінші басшы іссапардың мақсатына байланысты белгілейді, алайда ол 40 күннен аспауы тиіс. Қызметтік қажеттілік жағдайында іссапар мерзімі басшының тиісті бұйрығымен ұзартылуы мүмкін.

Қоғам қызметтік іссапарларға арналған шығыстарды өтеудің ішкі тәртібін әзірлейді және бекітеді.

Қызметкер іссапардан тұрақты жұмыс орнына жұмыс күні аяқталғанға дейін оралған кезде осы күні жұмысқа келу уақыты туралы мәселе әкімшілікпен уағдаластық бойынша шешіледі.

Іссапардан оралғаннан кейін қызметкер бес жұмыс күні ішінде іссапар бойынша шығыстар туралы растайтын құжаттарды қоса бере отырып, іссапар туралы есеп береді

Іссапарға жіберілген қызметкерге мынадай шығыстар өтеледі:

- 1) іссапарда болған әрбір күн үшін тәуліктік ақы төленеді;
- 2) тұрғын үй-жайды жалдау бойынша;
- 3) ұсынылған жол жүру құжаттарының негізінде іссапар орнына бару және тұрақты жұмыс орнына кері қайту бойынша.

Басқа да дебиторлық берешекті есепке алу

Қоғамның басқа да дебиторлық берешегінің құрамында:

- анықталған сәйкессіздіктер, қорлардың жетіспеушілігі, нормативтен тыс ысыраптар үшін жеткізушілерге, мердігерлерге, көлік ұйымдарына және өзге де ұйымдарға қойылған талаптар сомалары;

- ақаулы материалдарды қайтару;

- банктердегі шоттардан қате есептен шығарылған сома;

- бюджетке артық аударылған сомалар;

- айыппұлдар, өсімпұлдар, тұрақсыздық айыптары.

Қоғамның дебиторлық берешегін есепке алу шоттары:

1210 - « сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің қысқа мерзімді дебиторлық берешегі»;

1250 - «қызметкерлердің қысқа мерзімді дебиторлық берешегі», онда қызметкерлердің дебиторлық берешегінің қозғалысына байланысты операциялар көрсетіледі:

1251-активтерді сатып алуға, қызметтерге ақы төлеуге, қызметтік іссапарларға және басқаларға есеп беруге берілген ақша қаражаты;

1253-қызметкерлерге берілген заемдар, сондай-ақ қызметкер ұйымға келтірген материалдық залалды (жетіспеушілік, ұрлау, бүлдіру және басқалар) өтеу жөніндегі есеп айырысулар және қызметкерлердің өзге де қысқа мерзімді дебиторлық берешегі;

1260 - « жалдау бойынша қысқа мерзімді дебиторлық берешек»;

1270 - « өзге де қысқа мерзімді дебиторлық берешек»;

1280 - «қысқа мерзімді дебиторлық берешектің құнсыздануынан болған шығындарға бағалау резерві».

2110 - « сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің ұзақ мерзімді берешегі»;

2150 - « қызметкерлердің ұзақ мерзімді дебиторлық берешегі»;

2160 - « жал бойынша ұзақ мерзімді дебиторлық берешек»;

2170 - « өзге де ұзақ мерзімді дебиторлық берешек»;

2180 - «ұзақ мерзімді дебиторлық берешектің құнсыздануынан болатын шығындарға бағалау резерві».

Ақпаратты ашу

Қоғамның дебиторлық берешегі баланста оның түрлері бойынша көрсетіледі.

Сауда дебиторлық берешек баланста таза құн бойынша, яғни күмәнді талаптар бойынша резервті шегергенде бастапқы тану сәтінде бағаланған сома бойынша көрсетіледі.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/ п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Жұмыстарды/қызметтерді іске асыру	1210	6010
2	Тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді берушілерге берілген аванстар	1710	1030, 1251
3	Негізгі құралдарды, материалдық емес активтерді, инвестицияларды және басқа активтерді сату	1210	6210
4	Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің шетел валютасындағы берешегі бойынша туындаған бағамдық оң айырма	1210, 2110	6250
5	Сатып алушылар мен тапсырыс берушілерден төлемдердің түсуі	1010, 1030	1210, 2110
6	Сатып алушыларға жеңілдіктер беру	6030	1210, 2110
7	Бұрын алынған авансты есепке алу	3510, 4410	1210, 2110
8	Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің шетел валютасындағы берешегі бойынша туындаған теріс бағамдық айырма	7430	1210, 2110
9	Дебиторлық берешектің құнсыздануы бойынша резервті есептеу	7440	1280, 2180
10	Үмітсіз дебиторлық берешекті есептен шығару үшін резервті пайдалану	1280	1210, 2110
11	Қызметкерге есеп беру үшін ақша беру	1250	1010, 1030
12	Аванстық есеп негізінде есепті соманы есептен шығару (жеткізушілерге төлем)	3310	1250
13	Есепті сомаларды қайтару	1010	1250

2.4. Қорларды есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 2 «Қорлар»

Жалпы ережелер

Қорлар-бұл активтер:

- 1) әдеттегі қызмет барысында сатуға арналған;
- 2) осындай сату үшін өндіріс процесінде; немесе

3) өндірістік процесте немесе қызметтер көрсету кезінде пайдалануға арналған шикізат немесе материалдар нысанында қамтамасыз етіледі.

Қорлар есепте активтерді танудың мынадай өлшемдері сақталған кезде ғана көрсетіледі:

- болашақта экономикалық пайда алу ықтималдығы;
- нақты шығындар немесе мақаланың құны сенімді өлшенуі мүмкін.

Қорларды топтастыру. Қаржылық есептілікті жасау мақсаттары үшін қоғам қорлардың мынадай топтамаларын қолданады.

1-ші топ. Шикізат пен материалдар операциялық (негізгі) қызметте пайдалануға арналған қорларды қамтиды. Бұл топ Келесі кіші топтарға бөлінеді:

- материалдар;
- отын;
- шаруашылық керек-жарақтары;
- қосалқы бөлшектер;
- өзге де шикізат пен материалдар.

2-ші топ. Сату үшін сатып алынған және сақталатын тауарлар - тарапқа сату үшін сатып алынған тауарлар.

3-ші топ. Басқа қорлар.

Қорларды өлшеу

Қорлар екі шаманың ең азы бойынша өлшенеді: аяқтауға және өткізуге ықтимал шығындарды шегергендегі өзіндік құн және сатудың есептік бағасы.

Қорлардың түсуін есепке алу

Басқа ұйымдардан сатып алынған қорлар өзіндік құны бойынша түскен кезде есепке алынады.

Қорлардың өзіндік құны қорларды сатып алуға арналған барлық шығындарды, олардың қазіргі тұрған жеріне дейін жеткізу және оларды ағымдағы жай-күйіне жеткізу мақсатында жүргізілген өзге де шығындарды қамтиды.

Қорларды сатып алуға жұмсалатын шығындар сатып алу бағасын, импорттық баждарды және басқа да салықтарды (кейіннен серіктестікке салық органдары өтейтіндерден басқа), сондай-ақ қорларды сатып алуға және жеткізуге тікелей байланысты тасымалдау, өңдеу шығыстарын және басқа да шығыстарды қамтиды. Сауда жеңілдіктері, дисконттар және өзге де осыған ұқсас баптар сатып алуға арналған шығындарды айқындау кезінде шегеріледі.

Қоғам қорларының өзіндік құнына қорларды олардың қазіргі орналасқан жеріне жеткізуге және оларды осы жай-күйіне жеткізуге және сатуға арналған шығындарға байланысты емес әкімшілік үстеме шығыстар енгізілмейді.

Сатып алынатын қорлардың толық өзіндік құнын қалыптастыру қорларды есепке алу жөніндегі тікелей синтетикалық шоттарда жүзеге асырылады.

Жеткізушілерден келіп түскен қорлар 3-1 нысаны бойынша қорлардың кіріс ордерімен кіріске алынады (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 25-Қосымша).

Қабылдау кезінде қорлар ассортиментке, санға және есептік және ілеспе құжаттарда көрсетілген сапаға сәйкестігіне қатысты мұқият тексеріледі.

Өнім берушінің ілеспе құжаттарының деректерімен сандық және сапалық жағынан алшақтығы бар келіп түскен активтерді ресімдеу үшін А-1 нысаны бойынша активтерді қабылдау туралы акт (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 11-қосымша) қолданылады.

Қорлар тиісті өлшем бірліктерінде (салмақтық, көлемдік, желілік, дана) кіріске алынуға тиіс.

Қоғамның есеп беретін тұлғаларынан түскен қорлар сатып алуды растайтын Ақтау құжаттарының (дүкендердің шоттары мен чектері, сатып алу актілері және т.б.) негізінде қоймаға кіріске алынады, олар есеп беретін тұлғаның аванстық есебіне қоса беріледі.

Жеткізушінің қоймасынан қорларды алу үшін қоғамның қойма шаруашылығы қызметкеріне д-1 нысаны бойынша сенімхат беріледі (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 6-қосымша).

Сенімхаттар ақша мен активтерді сақтау үшін толық материалдық жауапкершілік туралы жазбаша шарт жасасқан адамдарға беріледі. Сенімхатқа қоғам басшысы қол қояды және мөрмен расталады.

Берілген сенімхаттар қатаң ескерілуі керек. Бұл үшін олар Д-2 нысаны бойынша берілген сенімхаттарды есепке алу журналында есепке алынады (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 7-қосымша).

Барлық беттер нөмірленеді, тігіледі және мөрмен бекітіледі.

Қоғам қызметі үшін жарамды активтерді бөлшектеу және бөлшектеу кезінде алынған қорларды кіріске алуды ресімдеу үшін 3-4 нысаны (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 28-қосымша) бойынша негізгі құралдарды бөлшектеу және бөлшектеу кезінде алынған қорларды кіріске алу туралы акт қолданылады.

Акт үш данада жасалады, актінің бірінші және екінші даналары тапсырыс берушіде, үшіншісі мердігерде қалады. Тапсырыс беруші, өз кезегінде, актінің бірінші данасын мердігерге төлеу үшін ұсынылған шотқа қоса береді.

Шығу кезінде қорларды бағалау әдісі

Қоғамда қорлар нәтижесінде жойылады:

- негізгі қызмет процесінде есептен шығару;
- жағына өткізу;
- қорлардың өзге де істен шығуы: сақтау мерзімдерінің аяқталуы, моральдық ескіруі, тұтынушылық қасиеттерін жоғалтқан өзге де жағдайда; түгендеу кезінде жетіспеушіліктерді анықтау; қорларды ұрлау немесе бүлдіру; авариялар, өрттер, дүлей зілзалалар кезінде мүліктің бүлінуі және т. б.

Қорларды босату деп оларды қоймадан (қоймадан) тікелей қоғамның жұмыстарын/қызметтерін орындау үшін беру түсініледі.

Материалдық жауапты тұлғаларға қорларды босату қоғамның тиісті қызметтері (басшылығы) бекіткен өтінімдер (өкімдер) негізінде жүзеге асырылады.

Негізгі қызметке жіберілген қорларды есептен шығару тікелей жұмыс/қызмет көрсету шығындарының шоттарына жүргізіледі.

Өндірісте есептен шығарылған қорлардың және серіктестікте өткізілген қорлардың өзіндік құнын бағалау ФИФО әдісі бойынша жүргізіледі. ФИФО әдісі бірінші болып сатып алынған немесе өндірілген қорлардың баптары бірінші болып сатылады және сәйкесінше кезеңнің соңында резервте қалады, бұрын өндірілген немесе сатып алынған деп болжайды.

Немесе

Негізгі қызметке есептен шығарылған қорлардың және қоғамда өткізілген қорлардың өзіндік құнын бағалау орташа өлшенген құн әдісі бойынша жүргізіледі. Бұл әдіспен материалдық қорлардың құны айдың (кезеңнің) басындағы қолда бар қорлардың орташа құны деп болжанады.

Қоғамның қорлардың барлық түрлері үшін өзіндік құнды бағалау формуласы бірдей қолданылады.

Шығындарға арналған қорларды өзге де есептен шығару

Қорларды сатқаннан кейін олардың баланстық құны оларға тиісті түсім танылатын кезеңде шығыс ретінде танылады.

Тауарлық-материалдық қорлардың кем шығуы мен ұрлануын есепке алу. Материалдық құндылықтардың бүлінуі, жетіспеуі немесе ұрлануы салдарынан кәсіпорынға келтірілген залал кінәлі адамдардан нарықтық баға бойынша өндіріп алынады.

Нақты кінәлілер болмаған кезде, сондай - ақ сот талап қоюдың негізсіздігі салдарынан материалдық жауапты адамдардан өндіріп алудан бас тартқан жағдайда, жоғалған мүліктің құны басқа шығыстарға есептен шығарылады.

Қорларды өткізуді есепке алу үшін 3-2 нысаны (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 26-қосымша) бойынша қорларды басқа жаққа беруге арналған жүкқұжат қолданылады.

ЖЖМ есебі

Қоғам ЖЖМ-ді қорлар құрамына кіріске алуды 3-1 нысаны бойынша кіріс ордері негізінде жүзеге асырады (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 25-Қосымша).

ЖЖМ есептен шығару үшін әрбір автомобильге толтырылуы тиіс жол парақтары негіз болып табылады.

«Автомобиль көлігі туралы» 2003 жылғы 4 шілдедегі № 476-II ҚР Заңының 1 - бабының 15-тармақшасына сәйкес жол парағы-бұл жүргізуші мен автокөлік құралының жұмысын есепке алуға және бақылауға арналған құжат.

Отын шығысы қоғамның ішкі ережелерімен, сондай-ақ «Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары үшін жанар-жағармай материалдары шығыстарының және автокөлікті күтіп-ұстауға арналған шығыстардың нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2009 жылғы 11 тамыздағы № 1210 қаулысымен бекітілген отын шығысының нормаларына сәйкес жүзеге асырылады.

ЖЖМ есептен шығару 3-6 нысаны бойынша қорларды есептен шығаруға арналған актімен ресімделеді (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 30-қосымша).

ЖЖМ дұрыс есептен шығарылуын бақылау үшін басшылық тұрақты жұмыс істейтін комиссия құрады және оны комиссия төрағасы басқарады. Есептен шығару актілері комиссия төрағасы мен мүшелерінің қолдарымен расталады.

Отынды қоғам смарт-карталар бойынша да сатып ала алады.

Смарт-карталар литрлік әмиян (ЖЖМ белгілі бір саны мен ассортименті есепке алынатын смарт-картадағы шот) немесе ақшалай әмиян (ЖЖМ кез келген түрі бойынша шегінде төленген ақша сомасы есепке алынатын смарт-картадағы шот) түрінде ұсынылуы мүмкін.

Смарт-картаны беру есеп беретін адамға (жүргізушіге) ведомость бойынша қол қойғызып ресімделеді.

Смарт-карта бойынша ЖЖМ құйылған жүргізушіге БКМ чегі беріледі, онда келесі деректер көрсетіледі: құю күні, смарт-картаның нөмірі, ЖЖМ түрі және литр саны. БКМ чектері жол парақтарына қоса беріледі, олардың негізінде нақты жүріс бойынша бекітілген нормативтерге сәйкес жүргізушінің есебінен шығындар үшін ЖЖМ есептен шығарылады.

Ай аяқталғаннан кейін кәсіпорынға смарт-карталар бойынша май құюдың детализациясы беріледі, оның негізінде жеткізушіден ЖЖМ кіріске алу жүргізіледі.

Ақпаратты ашу

Қаржылық есептерде ашылады:

- қорларды бағалау үшін қабылданған Есеп саясаты, оның ішінде олардың өзіндік құнын есептеудің пайдаланылған әдісі;
- қорлардың жалпы баланстық құны және қоғамның жіктемесі бойынша қорлардың жекелеген топтары бойынша баланстық құны;
- осы кезеңде шығыс ретінде танылған қорлардың сомасы;
- пайда немесе шығын құрамында танылған немесе қалпына келтірілген күнсызданудан болған шығындар;
- міндеттемелерді қамтамасыз ету ретінде кепілге салынған қорлардың жалпы баланстық құны.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Жеке тұлғалар мен жеткізушілерден материалдар мен өзге де қорларды сатып алу	1300	3310
2	Негізгі құралдарды жоюдан материалдардың келуі	1350	6210
3	Шаруашылық тауарларын, кеңсе тауарларын, отынды, тамақ өнімдерін, дәрі-дәрмектерді және т. б. есептен шығару	7010, 7210	1300

4	Кінәлілер анықталмаған кезде материалдар мен басқа қорлардың жетіспеушілігін есептен шығару	7010,7 210	1300
5	Жеке тұлғалар мен ұйымдардан ТМҚ тегін алу	1300	6220
6	Түгендеу кезінде анықталған артық ТМҚ кіріске алынды	1300	6290
7	Қорларды есептен шығару бойынша резерв құрылды	7420	1360
8	Қорлардың құнсыздануына байланысты олардың құнын есептен шығару	1360	1300

2.5. Негізгі құралдарды есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 16

«Негізгі құралдар»

Жалпы ережелер

Негізгі құралдар-бұл материалдық активтер:

- 1) тауарларды немесе қызметтерді өндіруде немесе жеткізуде пайдалануға, басқа тұлғаларға жалға беруге немесе әкімшілік мақсаттарға арналған және
- 2) бір кезеңнен астам уақыт ішінде пайдаланылады деп күтілуде.

Негізгі құралдар объектілерін активтермен тану бір мезгілде екі шартты орындауды көздейді:

болашақта экономикалық пайда алу ықтималдығы; және компания үшін активтің өзіндік құнын бағалаудың сенімділігі.

Қаржылық есептілікті жасау мақсаттары үшін қоғам негізгі құралдардың топтары бойынша мынадай жіктеуді қолданады:

- Жер;
- Ғимараттар мен құрылыстар;
- Көлік құралдары;
- Машиналар мен жабдықтар;
- Ақпаратты өңдеуге арналған компьютерлер мен жабдықтар;
- Басқа негізгі құралдар.

Негізгі құралдардың келіп түсуін есепке алу

Негізгі құралдар объектісін бастапқы тану кезінде қоғам оны нақты өзіндік құны бойынша өлшейді.

Негізгі құралдар объектісінің өзіндік құны мыналарды қамтиды:

- 1) сауда жеңілдіктері мен дисконттарды шегергендегі импорттық баждарды және сатып алуға қайтарылмайтын салықтарды қоса алғанда, оны сатып алу бағасы;

2) активті орналасқан жеріне дейін жеткізуге және оны ағымдағы жағдайға келтіруге тікелей қатысты кез келген шығындар. Мұндай шығындар объектіні орнату орнын дайындау шығындары, оны жеткізу және тиеу/түсіру, орнату және жинау және іске қосу шығындары болуы мүмкін.

Егер жанама операциялар объектіні қажетті орынға жеткізу және оны пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ететін Жай-күйге келтіру үшін қажетті болып

табылмаса, мұндай операциялар бойынша кірістер мен шығыстар қоғамның пайдасы немесе шығыны ретінде танылады.

Төмендегі шығындар негізгі құралдар объектісінің өзіндік құнына енгізілетін шығындар болып табылмайды және қоғам оларды пайда болған сәтте шығыс ретінде таниды:

- 1) жаңа өндірістік кешендердің ашылуына байланысты шығындар;
- 2) жаңа өнімдерді немесе қызметтерді енгізуге байланысты шығындар (жарнамамен және жылжытумен байланысты қызметке арналған шығындарды қоса алғанда));
- 3) жаңа орында коммерциялық қызметті жүргізуге байланысты шығындар (персоналды оқытуға арналған шығындарды қоса алғанда));
- 4) әкімшілік және басқа да жалпы үстеме шығыстар;
- 5) қарыздар бойынша шығындар.

Негізгі құралдардың түсуі ұзақ мерзімді активтерді қабылдап алу-беру актісімен ресімделеді (иә-1 нысаны) (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 16-қосымша).

Акт екі данада жасалады және әрбір жеке объектіге немесе объект компонентіне екі тарап қол қояды. Ресімделген акт қоса берілген Техникалық құжаттамамен бухгалтерлік қызметке беріледі, оған бас бухгалтер қол қояды және оны субъектінің басшысы бекітеді.

Бухгалтерлік есептің бірлігі белгілі бір тәуелсіз функцияларды орындауға арналған түгендеу объектісі немесе белгілі бір жұмысқа арналған оның жеке кешені болып табылады.

Негізгі құралдардың сақталуын бақылауды қамтамасыз ету үшін әрбір түгендеу объектісіне тиісті түгендеу нөмірі беріледі, ол қоғамда болған барлық кезеңде сақталады.

Негізгі құралдардың талдамалы есебі ұзақ мерзімді активтерді есепке алудың түгендеу карточкасында жүргізіледі (иә-2 нысаны) (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 17-қосымша).

Түгендеу карточкалары негізгі құралдардың келуіне, оларды ауыстыруға, қосымша жабдықтауға, реконструкциялауға, жаңғыртуға, күрделі жөндеуге және есептен шығаруға арналған құжаттардың негізінде бір данада толтырылады және активтердің негізгі сапалық және сандық көрсеткіштерін, сондай-ақ оларға қатысты маңызды қосымша құрылыстарды, құрылғыларды қамтиды.

Түгендеу нөмірлері активтерге реттік-сериялық жүйе бойынша олардың түсуіне қарай беріледі.

Активтерді түгендеу, монтаждау немесе сынау процесінде ақаулар анықталған кезде А-4 нысаны (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 14-қосымша) бойынша активтің анықталған ақаулары туралы акт қолданылады.

Бастапқы танудан кейінгі өлшеу Қайта бағаланған құны бойынша

Қоғам актив ретінде бастапқы танылғаннан кейін «жер», «ғимарат және құрылыс», «көлік құралдары» негізгі құралдар сыныбы бойынша негізгі құралдар объектілері кейіннен жинақталған амортизацияны және құнсызданудан кейінгі жинақталған шығындарды шегере отырып, қайта бағалау күніне оның әділ құнын білдіретін қайта бағаланған құн бойынша ескеріледі.

Теңгерімдік құнның есепті кезеңнің аяқталу күніндегі жағдай бойынша әділ құнды пайдалана отырып айқындалған құннан Елеулі айырмашылығына жол бермеу үшін қайта бағалау 5 жылда кемінде 1 рет жүргізілуге тиіс.

Негізгі құралдар объектісін қайта бағалаудан кейін мұндай активтің баланстық құны оның қайта бағаланған құнына дейін түзетіледі. Қайта бағалау күніне актив мынадай тәсілдердің бірімен ескеріледі:

(а) жалпы баланстық құн активтің баланстық құнын қайта бағалау нәтижесіне сәйкес түзетіледі. Мысалы, жалпы баланстық құн байқалатын нарықтық деректер негізінде қайта есептелуі немесе ол баланстық құнның өзгеруіне тепе-тең қайта есептелуі мүмкін. Қайта бағалау күніне жинақталған амортизация құнсызданудан жинақталған шығындар есепке алынғаннан кейін активтің жалпы баланстық құны мен баланстық құны арасындағы айырмаға тең болатындай түзетіледі; не

(b) жинақталған амортизация активтің жалпы баланстық құнынан шегеріледі.

Негізгі құралдардың жинақталған амортизациясын түзету шамасы мынадай есепке алуға жататын баланстық құнды ұлғайтудың немесе азайтудың жалпы сомасының бір бөлігін құрайды:

- егер қайта бағалау нәтижесінде активтің баланстық құны ұлғаятын болса, онда осы ұлғаю сомасын Өзге жиынтық кіріс құрамында тану және «негізгі құралдарды қайта бағалауға арналған Резерв» тақырыбымен меншікті капитал құрамындағы жинақтау қорытындысымен көрсету қажет. Алайда мұндай ұлғаю сомасын пайданың немесе залалдың құрамында бұрын пайданың немесе залалдың құрамында танылған сол активті қайта бағалаудан болған құнның азаю сомасын қалпына келтіретіндей шамада тану керек;

- егер қайта бағалау нәтижесінде активтің баланстық құны төмендесе, онда осы азаю сомасын пайданың немесе шығынның құрамында тану керек. Алайда мұндай азаю сомасын көрсетілген активке қатысты қолданыстағы «негізгі құралдарды қайта бағалауға арналған Резерв» бабы бойынша кредиттік қалдық мөлшеріндегі Өзге жиынтық кіріс құрамында тану керек. Өзге жиынтық табыстың құрамында танылған азайту сомасы «негізгі құралдарды қайта бағалауға арналған Резерв» бабы бойынша меншікті капиталдың құрамында жинақталған соманы азайтады.

Меншікті капиталдың құрамына енгізілген негізгі құралдар объектісі құнының оны қайта бағалаудан болған өсімінің сомасы активті тану тоқтатылған сәтте тікелей бөлінбеген пайданың құрамына көшіріледі. Бұл активті пайдалануды тоқтату немесе оның істен шығуы кезінде қайта бағалаудан болған

күн өсімінің бүкіл сомасын бөлінбеген пайданың құрамына көшіруге әкеп соғуы мүмкін.

Қайта бағалаудан түскен күн өсімі сомасының бір бөлігі қоғамның активті пайдалануына қарай бөлінбеген пайда құрамына көшіріледі. Мұндай жағдайда қайта бағалаудан болған күн өсімінің көшірілетін сомасы активтің қайта бағаланған баланстық құны негізінде есептелген амортизация шамасы мен активтің бастапқы құны негізінде есептелген амортизация шамасы арасындағы айырманы білдіреді. Соманы күн өсімі шотынан қайта бағалаудан бөлінбеген пайда шотына көшіру пайда немесе шығын арқылы жүзеге асырыла алмайды.

Егер негізгі құралдардың қандай да бір объектісі қайта бағаланса, онда осы актив сияқты негізгі құралдардың сол сыныбына жататын барлық активтер қайта бағалауға жатады.

Бастапқы құны бойынша

Актив ретінде бастапқы танылғаннан кейін қоғам «машиналар мен жабдықтар», «компьютерлер және ақпаратты өңдеуге арналған жабдықтар», «өзге де негізгі құралдар» негізгі құралдар сыныбы бойынша негізгі құралдардың объектілерін жинақталған амортизацияны және құнсызданудан болған жинақталған шығындарды шегере отырып, оның бастапқы құны бойынша есепке алады.

Негізгі құралдардың амортизациясы

Активтің амортизацияланатын құны оның пайдалы қызмет мерзімі бойына жүйелі негізде бөлінуге тиіс.

Негізгі құралдарды пайдалы пайдалану мерзімін қоғам объектіні есепке алу кезінде дербес айқындайды.

Активтің пайдалы қызмет мерзімін анықтау кезінде Қоғам келесі факторларды ескереді:

1) активті пайдаланудың (жүктеудің) күтілетін режимі. Жүктеме активтің күтілетін қуаты немесе физикалық өнімділігі негізінде бағаланады;

2) осы активті пайдалану болжанатын ауысымдар саны және жөндеу және қызмет көрсету бағдарламасы, сондай-ақ бос тұрып қалу кезеңінде активті ұстау және оған қызмет көрсету сияқты өндірістік факторларға байланысты күтілетін табиғи тозу;

3) Өндірістің өзгеруі немесе жетілдірілуі кезінде немесе активті пайдалана отырып өндірілетін немесе ұсынылатын тауарға немесе көрсетілетін қызметке нарықтық сұраныстың өзгеруі нәтижесінде туындайтын техникалық немесе коммерциялық тұрғыдан моральдық ескіруді; және

4) тиісті жалдау мерзімінің аяқталу күні сияқты активті пайдалануға заңды немесе ұқсас шектеулер.

Амортизацияны есептеу кезінде болмашы және болмашы болуына байланысты оның пайдалы пайдалану мерзімінің соңында пайда болатын қосалқы бөлшектердің, сынықтар мен қалдықтардың болжамды құны (оны шығару бойынша күтілетін шығындарды шегергенде) қоғам нөлге тең деп танылады.

Негізгі құралдардың амортизациясы оларды пайдалану үшін қол жетімді болған кезде, яғни олар қоғам басшылығы жоспарлағандай жұмыс істеуі үшін қажетті жерде және жағдайда, атап айтқанда оны пайдалануға берген айдан кейінгі айдың 1-ші күнінен басталады.

Негізгі құралдар бойынша амортизацияны есептеу активті тану тоқтатылған күннен бастап тоқтатылады.

Актив толығымен өздігінен амортизацияланған жағдайды қоспағанда, актив тоқтап қалғанда немесе белсенді пайдаланудан шығарылғанда Амортизация тоқтатылмайды.

Қоғам істен шыққан негізгі құралдар бойынша амортизация олар шыққан айдан кейінгі айдың 1-ші күнінен бастап тоқтатылады.

Қоғам өзінің барлық негізгі құралдарын Қоғам басшысының бұйрығымен бекітілген нормалар бойынша тура сызықты тәсілмен амортизациялайды (есеп саясатына қосымша).

Қоғамның негізгі құралдарының қалдық (тарату) құны маңызды емес және сол себепті нөлге тең.

Амортизацияны есептеудің қандай да бір әдісін айқындайтын негізгі құралдарды пайдалы пайдалану мерзімі, олардың қалдық құны және экономикалық пайданы тұтыну құрылымы әрбір жылдық есепті күнге қайта қаралуға жатады және егер осы бағалау көрсеткіштерінің өзгерістерін көрсететін белгілер болса, онда олар бухгалтерлік бағалаудағы өзгерістер ретінде перспективалы түрде ескеріледі.

Әрбір кезең үшін амортизациялық аударымдарды қоғам пайда немесе шығын құрамында таниды.

Қоғам қаржылық есептілікті жасау мақсаттары үшін пайдалы қызметтің мынадай мерзімдерін пайдаланады:

Активтердің атауы	Қызмет мерзімі (жыл саны)	Амортизация нормалары (%)
Тұрғын үй ғимараттары	50-100	1-2
Тұрғын емес ғимараттар	14-100	1-7
Құрылыстар	14-50	2-7
Көлік құралдары	5-10	10-20
Машиналар мен жабдықтар	5-25	4-20
Ақпаратты өңдеуге арналған компьютерлер мен жабдықтар	4-5	20-25
Басқа топтарға енгізілмеген тіркелген активтер	5-20	5-20
Кітапхана қоры	Амортизацияланбайды	

Негізгі құралдар объектілеріне кейінгі шығындар

Қолданысқа енгізілген және есепке алынған негізгі құралдар объектілері оларды жұмыс жағдайында ұстау үшін қосымша шығындарды талап етеді.

Танылған және тиісінше бағаланған негізгі құралдар объектілеріне жататын кейінгі шығындар күрделі ретінде танылады және егер қоғам үлкен ықтималдық үлесімен болашақ экономикалық пайда алатын болса (пайдалы қызмет мерзімін ұлғайту, өндірілетін өнім сапасын жақсарту, өндірістік қуатты ұлғайту немесе негізгі құралдар объектілерін пайдалану процесінде өндірістік шығындарды қысқарту) бастапқы құнды ұлғайтуға жатады.

Объектінің техникалық жай-күйін сақтау және қолдау мақсатында жүргізілетін негізгі құралдарды жөндеуге және пайдалануға арналған шығындар бастапқы құнын ұлғайтпайды, олар туындаған кездегі ағымдағы шығыстар ретінде танылады (яғни олар жүргізілген есепті кезеңдегі шығындарға жатқызылады).

Жөнделген, реконструкцияланған (жаңғыртылған) активтерді қабылдау А-5 нысаны бойынша (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 15-қосымша) жөнделген, реконструкцияланған (жаңғыртылған) активтерді қабылдап алу-беру актісімен ресімделеді.

Негізгі құралдардың құнсыздануы

Қоғам әрбір жылдық есепті күні негізгі құралдардың ықтимал құнсыздануын көрсететін кез келген белгілердің болуын бағалайды. Кез келген осындай белгі болған жағдайда Қоғам негізгі құралдың өтелетін құнын бағалауды жүргізеді, ол сатуға арналған шығындар мен пайдалану құндылығын шегере отырып, әділ құннан ең жоғары бағалауды білдіреді.

Сатуға жұмсалған шығындарды шегергендегі әділ құн-негізгі құралдың істен шығуына жұмсалған шығындарды шегергендегі тәуелсіз, жақсы хабардар, осындай операцияны жасауға ниет білдірген тараптар арасында операция жасау кезінде негізгі құралды сатудан алынуы мүмкін сома.

Қоғам құнсыздануға арналған шығындарды шегергендегі әділ құнды сенімділіктің кему тәртібімен орналасқан мынадай куәліктердің негізінде айқындайды:

1) жақсы хабардар, осындай операцияны жасауға ниет білдірген тәуелсіз тараптар арасындағы операция кезінде осы негізгі құралдың істен шығуына қосымша тікелей шығындар ескеріле отырып түзетілген міндетті күші бар сату туралы келісімдегі баға;

2) Егер міндетті күші бар сату туралы келісім болмаса, бірақ негізгі құрал белсенді нарықта сатылса, онда сатуға арналған шығындарды шегергендегі әділ құн, әдетте, сұраныстың ағымдағы бағасына негізделген, шығуға арналған шығындарды шегергендегі оның нарықтық бағасы болып табылады;

3) сұраныстың ағымдағы бағалары болмаған жағдайда ең соңғы операцияның бағасы сатуға жұмсалған шығындарды шегере отырып, әділ құнға есептік бағалау жүргізу үшін негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін;

4) сатуға арналған шығындарды шегергендегі әділ құн міндетті күші бар сату туралы келісім немесе актив үшін белсенді нарық болмаған жағдайда, шығуға арналған шығындарды шегергенде, жақсы хабардар, осындай операцияны жасауға ниет білдірген тәуелсіз тараптар арасында операция жасау

кезінде қоғам есепті кезеңнің соңында негізгі құралды сатудан алуы мүмкін соманы көрсететін қолда бар ең үздік ақпаратқа негізделеді.

Пайдалану мәні болашақ ақша ағындарының келтірілген құнын көрсетеді, олар негізгі құралдан алынады.

Пайдалану құнын анықтау үшін дисконттау ставкасы қоғам ұқсас активті сатып алу үшін қаражат тарту үшін төлеуге тура келетін ставкаға тең (нарықтық несие мөлшерлемесі).

Сату шығындары мен пайдалану құнын шегере отырып, әділ құнды анықтау әрдайым қажет емес. Егер осы сомалардың кез келгені активтің баланстық құнынан асып кетсе, актив құнсызданбайды, бұл басқа соманы бағалау қажеттілігін жоққа шығарады.

Негізгі құралдың өтелетін құны оның баланстық құнынан аз болған кезде қоғам пайда немесе шығын құрамындағы құнсызданудан болған шығыстарды таниды.

Негізгі құралды бұрын күтілетін күнге дейін жоспарланған иеліктен шығару құнсыздану белгісі болып табылады, бұл активтің өтелетін шамасын (сатуға арналған негізгі құралдар) есептеу үшін негіз болып табылады.

Құнсызданудан болған шығын танылғаннан кейін қоғамның негізгі құралдары бойынша амортизациялық шығыстар активтің қайта қаралған баланстық құнын оның пайдалы пайдаланудың қалған мерзімі ішінде жүйелі негізде оның қалдық құнын (егер осындай болса) шегере отырып бөлу үшін болашақ кезеңдерде түзетілуге тиіс.

Егер өтелетін құнның есептік бағасы құнсыздану танылғаннан кейінгі кейінгі кезеңдерде негізгі құралдың баланстық құнынан асып кетсе, қоғам құнсызданудан бұрын танылған шығынды кері қайтарады.

Құнсызданудан болатын залалды реверсиялау есебінен ұлғайтылған қоғамның негізгі құралдарының баланстық құны, егер алдыңғы жылдары осы негізгі құралдардың құнсыздануынан болатын шығын танылмаса, айқындалған (амортизацияны шегергенде) баланстық құннан аспауға тиіс.

Құнсызданудан болатын залалды қалпына келтіру танылғаннан кейін қоғам активтің баланстық құнын қайта қарауды ескере отырып, оның қалған қызмет ету мерзімі ішінде тұрақты негізде оның қалдық құнын (осындай пайда болған кезде) шегере отырып, болашақ кезеңдерде актив бойынша амортизациялық аударымдарды түзетуге тиіс.

Қоғам қаржылық нәтиженің құрамында құнсызданудан болған реверсияланған шығындарды дереу таниды.

Негізгі құралдардың танылған құнсыздануы (сондай-ақ олардың жоғалуы немесе берілуі) үшін үшінші тараптардан алынған өтемақы, мұндай өтемақы алуға тиесілі болған жағдайда, қоғамның пайдасы мен залалының құрамына енгізілуге жатады.

Негізгі құралдарды тануды тоқтату

Қоғам негізгі құралдарды тануды тоқтатады:

- объект істен шыққан жағдайда; немесе

- оны пайдаланудан немесе істен шығудан болашақ экономикалық пайда күтілмеген кезде.

Негізгі құралдарды пайдаланудан шығару және қоғамның бухгалтерлік балансынан есептен шығару:

- физикалық немесе моральдық тозу;
- сату;
- өтеусіз беру және т. б.

Қоғамда негізгі құралдарды есептен шығарудың келесі тәртібі белгіленген.

Негізгі құралдардың жарамсыздығын, оларды қалпына келтіру жөндеуін жүргізудің мүмкін еместігін және экономикалық орынсыздығын айқындау үшін, сондай-ақ есептен шығаруға қажетті құжаттаманы ресімдеу үшін Қоғам басшысының бұйрығы бойынша тұрақты жұмыс істейтін комиссия құрылады, оның құрамына техникалық басшы, тиісті құрылымдық бөлімшелердің бастықтары, сондай-ақ негізгі құралдардың сақталуы үшін жауапкершілік жүктелген тұлғалар кіреді

Комиссия мынадай функцияларды жүзеге асырады:

- таратылатын объектіні қарауды жүргізеді;
- объектіні қалпына келтіру және одан әрі пайдалану мүмкін еместігін анықтайды;

- объектіні есептен шығарудың нақты себептерін анықтайды (апат, табиғи апат, қалыпты пайдалану жағдайларының бұзылуы, қайта құру, тозу және басқалар);

- объектінің мерзімінен бұрын пайдаланудан шығуына кінәлі тұлғаларды анықтайды, сондай-ақ оларды қолданыстағы заңнамаға сәйкес жауапкершілікке тарту туралы ұсыныстар енгізеді;

- жекелеген тораптарды, бөлшектерді, материалдарды пайдалану мүмкіндігін белгілейді және оларды сату бағасы бойынша бағалайды;

- объектіден қымбат металдарды, жарамды тораптарды алуға және оларды қоймаға тапсыруға бақылауды жүзеге асырады;

- үлгілік нысандағы объектілерді есептен шығару актілерін жасайды.

Негізгі құралдарды есептен шығару Иә-3 нысаны (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 18-қосымша) бойынша ұзақ мерзімді активтердің істен шығуына (есептен шығарылуына) арналған актімен ресімделеді.

Шығару (есептен шығару) актілері екі данада жасалады, актінің бірінші данасы бухгалтерлік қызметке жіберіледі, екіншісі субъектінің бөлімшесінде қалады.

Автокөлік құралдарын есептен шығару ОС-2 нысаны бойынша автокөлік құралдарын есептен шығару актісімен ресімделеді (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 24-қосымша).

Қоғамның негізгі құралдарын есепке алуға арналған есепке алу шоттары:

2410 - « негізгі құралдар»;

2420 - « негізгі құралдардың амортизациясы»;

2430 - «негізгі құралдардың құнсыздануынан болатын шығындарға бағалау резерві».

Ақпаратты ашу

Негізгі құралдарға қатысты қаржылық есептілікті ұсыну кезінде қоғам мынадай ақпаратты ашады:

1) жалпы баланстық құнды анықтау үшін пайдаланылатын бағалау базалары;

2) амортизацияны есептеудің пайдаланылатын әдістері;

3) пайдалы пайдаланудың қолданылатын мерзімдері немесе амортизация нормалары;

4) кезеңнің басындағы және аяғындағы жалпы баланстық құны және жинақталған амортизация (құнсызданудан жинақталған шығындармен жиынтықта); және

5) кезең басындағы және соңындағы теңгерімдік құнды салыстырып тексеру:

- түсуі;

- кету;

- бизнесті біріктіру арқылы сатып алу;

- егер әділ құнды сенімді бағалау мүмкін болмаса, инвестициялық мүлікті негізгі құралдар санатына ауыстыру;

- пайдада немесе шығында танылған немесе қалпына келтірілген құнсызданудан болған шығындар;

- амортизация;

- басқа да өзгерістер.

Қоғам да ашады:

1) Негізгі құралдар объектілеріне, сондай-ақ Міндеттемелерді қамтамасыз ету ретінде кепілге берілген негізгі құралдарға меншік құқықтары шектеулерінің болуы және шамасы;

2) негізгі құралдарды сатып алу жөніндегі шарттық міндеттемелердің сомасын қамтуға тиіс.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Негізгі құралдарды сатып алу үшін аударылғандар	3310	1030
2	Негізгі құралдар кіріске алынды	2410	3310
3	Жүргізілген қайта бағалау нәтижесінде негізгі құралдардың бастапқы құнының ұлғаюы	2410	5520
4	Жүргізілген қайта бағалау нәтижесінде негізгі құралдардың бастапқы құнының азаюы (қайта бағалаудан резерв шотында сальдо болмаған жағдайда)	7010,7210	2410

5	Негізгі құралдарды пайдаланудан түсетін болашақ экономикалық пайданың ұлғаюына алып келетін күрделі жөндеуге (жаңғыртуға, реконструкциялауға) байланысты шығындарды көрсету	2410	2930
6	Негізгі құралдарды есептен шығару, оларды шығару кезінде (жою, жетіспеушілік және т. б.): - теңгерімдік құнына - жинақталған амортизация сомасына	7010,7210 2420	2410 2410
7	Шығыстарға жатқызылатын амортизацияны есептеу	7010,7210	2420
8	Негізгі құралдарды жете бағалау нәтижесінде жинақталған амортизация сомаларын түзету	5520	2420
9	Шығарылған негізгі құралдар бойынша амортизацияны есептен шығару	2420	2410
10	Негізгі құралдарды материалдарға аудару: - қалдық құны бойынша - тозу сомасына (тозуды түзету)	1350 2420	2410 2410
11	Негізгі құралдарды жөндеуге арналған шығыстарды есептен шығару	7010,7210	3310
12	Шығарылған негізгі құралдар бойынша амортизацияны есептен шығару	2420	2410
	Активтердің құнсыздануы:		
13	- қолда бар сальдо шегінде бұрын есептелген қайта бағалау резерві есебінен есептен шығару	5420	2430
14	- егер қайта бағалау резерві болмаса, не шығынның барлық сомасын жабу үшін ол жеткіліксіз болса, пайда/шығын (ағымдағы кезең шығыстары) есебінен есептен шығару)	7420	2430

2.6. Материалдық емес активтерді есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 38

«Материалдық емес активтер»

Материалдық емес актив-физикалық нысаны жоқ сәйкестендірілетін монетарлық емес актив.

Мұндай актив ол анықталған кезде анықталады:

1) ажыратылған болып табылады, яғни оны бөлуге және сатуға, беруге, лицензиялауға, жалға беруге немесе айырбастауға, жеке немесе тиісті шартпен, активпен немесе міндеттеменен бірге беруге болады; немесе

2) осы құқықтарды серіктестіктен немесе басқа да құқықтар мен міндеттемелерден беруге немесе ажыратуға болатынына қарамастан, шарттық немесе басқа да заңды құқықтар нәтижесінде туындайды.

Материалдық емес актив қоғам деп танылады:

- бұл активті пайдалануға қатысты Болашақ экономикалық пайда ұйымға түсуі мүмкін, және

- активтің құны сенімді бағалануы мүмкін;

- активтің өзі материалдық емес баптың қалыптасуына байланысты кәсіпорын шеккен шығындардың нәтижесі болып табылмайды.

Материалдық емес активтердің бухгалтерлік есебінің бірлігі түгендеу объектісі болып табылады.

Материалдық емес активтердің түсуі иә-1 нысаны бойынша ұзақ мерзімді активтерді қабылдап алу-беру актісімен ресімделеді (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 16-қосымша).

Бухгалтерлік есептің бірлігі белгілі бір тәуелсіз функцияларды орындауға арналған түгендеу объектісі немесе белгілі бір жұмысқа арналған оның жеке кешені болып табылады.

Негізгі құралдардың сақталуын бақылауды қамтамасыз ету үшін әрбір түгендеу объектісіне тиісті түгендеу нөмірі беріледі, ол қоғамда болған барлық кезеңде сақталады.

Материалдық емес активтердің талдамалы есебі иә-2 нысаны бойынша ұзақ мерзімді активтерді есепке алудың түгендеу карточкасында жүргізіледі (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 17-қосымша).

Материалдық емес активтерді бастапқы тану

Материалдық емес актив бастапқыда қоғамның өзіндік құны бойынша бағаланады. Ақыға сатып алынған материалдық емес активтің өзіндік құны мыналарды қамтиды:

- сатып алу бағасын,;
- импорттық баждар;
- өтелмейтін салықтар мен алымдар;
- заңды шығындар;
- мақсаты бойынша пайдалану үшін активті жұмыс жағдайына келтіру бойынша тікелей шығындар;

Қоғам ішінде құрылған материалдық емес активтің өзіндік құны қоғам басшылығы материалдық емес активті тану өлшемдерін көрсете алатын кезден бастап активті құру және мақсаты бойынша пайдалануға дайындау кезінде туындауы мүмкін нақты тікелей шығындар мен үстеме шығыстардың сомасы бойынша танылады. Материалдық емес активтерді анықтауға және тану өлшемдеріне сәйкес келген сәтке дейін шеккен материалдық емес активті құруға арналған шығыстар активтің өзіндік құнына енгізілмейді және олар шеккен есепті кезеңнің шығыстары деп танылады.

Қоғам шығыстар ретінде танылады және материалдық емес активтердің құрамына мынадай шығындар енгізілмейді:

- 1) ішкі жасалған брендтерге, титулдық мәліметтерге, баспа құқықтарына, клиенттер тізіміне және ұқсас мақалаларға шығындар;
- 2) персоналды оқытуға байланысты қызметке арналған шығындар;
- 3) жарнамаға және тауарды ілгерілету жөніндегі қызметке арналған шығындар;

4) бір бөлігін немесе бүкіл қоғамды ауыстыруға немесе қайта ұйымдастыруға арналған шығындар;

5) өздігінен құрылған гудвилл.

Бастапқы танудан кейінгі өлшеу.

Материалдық емес активтердің барлық сыныптарының құнын бастапқы танығаннан кейін қоғам жинақталған амортизацияны және құнсызданудан жинақталған залалды шегере отырып, өзіндік құны бойынша есепке алады.

Материалдық емес активтердің амортизациясы

ҚЕХС мақсатына қол жеткізу үшін барлық материалдық емес активтерді қоғам пайдалы пайдаланудың шектеулі мерзімін ескере отырып қарауы тиіс.

Шарттық немесе өзге де заңды құқықтардың нәтижесі болып табылатын қоғамның материалдық емес активін пайдалы пайдалану мерзімі осы құқықтардың қолданылу мерзімінен аспауға тиіс, бірақ қоғам осы активті пайдалануды көздейтін кезеңге байланысты қысқа болуы мүмкін.

Егер шарттық және өзге де заңды құқықтар жаңғыртылуы мүмкін шектеулі мерзімге берілсе, онда осы материалдық емес активтің пайдалы пайдалану мерзімін айқындау кезінде жаңартылатын мерзім (мерзімдер), егер қоғамның елеулі шығындарсыз ұзартуды ала алатындығы туралы куәлік болған жағдайда ғана ескерілуге тиіс.

Егер қоғам материалдық емес активті пайдалану мерзіміне сенімді баға бере алмаса, онда бұл мерзім 10 жылды құрауы тиіс.

Материалдық емес активтің амортизацияланатын құны оны пайдалы пайдалану мерзімі бойына жүйелі негізде бөлінеді. Активтің амортизациясы ол пайдалануға қол жетімді (дайын) болған кезде, яғни активтің орналасқан жері мен жағдайы оны қоғам басшылығының ниетіне сәйкес пайдалануды қамтамасыз еткен кезде басталады.

Актив баланстан шығарылған кезде Амортизация тоқтатылуы керек.

Қоғам материалдық емес активтерді оларды пайдалануға берген айдан кейінгі айдың 1-күнінен бастап амортизациялай бастайды, оларды шығарған және тануды тоқтатқан айдан кейінгі айдың 1 - күнінен бастап тоқтатады.

Қоғамның материалдық емес активтерінің қалдық құны нөлге тең болған жағдайларды қоспағанда:

- үшінші тұлғаның осы активті пайдалы қызмет мерзімінің соңында сатып алу міндеті бар;

- бұл актив үшін белсенді нарық бар.

Қоғам материалдық емес активтерден экономикалық пайданы күтілетін тұтыну сипатын көрсететін амортизация әдістерін таңдауға тиіс.

Егер қоғам күтілетін тұтынудың сипатын сенімді түрде анықтай алмаса, ол амортизацияны есептеудің тура сызықты әдісін пайдалануы тиіс.

Материалдық емес активтерді пайдалы пайдалану мерзімі, олардың қалдық құны және амортизацияны есептеудің қандай да бір әдісін айқындайтын экономикалық пайданы тұтыну құрылымы әрбір жылдық есепті күнге қайта қаралуға жатады және егер осы бағалау көрсеткіштерінің өзгерістерін көрсететін

белгілер болса, онда олар бухгалтерлік бағалаудағы өзгерістер ретінде перспективалы түрде ескеріледі.

Әрбір кезең үшін амортизациялық аударымдарды қоғам пайда немесе шығын құрамында таниды.

Материалдық емес активтердің құнсыздануы

Қоғам әрбір жылдық есепті күні материалдық емес активтердің ықтимал құнсыздануын көрсететін кез келген белгілердің болуын бағалайды. Кез келген осындай белгі болған жағдайда Қоғам материалдық емес активтің өтелетін құнын бағалауды жүргізеді, ол сатуға арналған шығындарды және пайдалану құндылығын шегере отырып, әділ құннан ең жоғары бағалауды білдіреді.

Сатуға жұмсалған шығындарды шегергендегі әділ құн-активті шығаруға жұмсалған шығындарды шегергендегі тәуелсіз, жақсы хабардар, осындай операцияны жасауға ниет білдірген тараптар арасында операция жасау кезінде материалдық емес активті сатудан алынуы мүмкін сома.

Пайдалану құндылығы материалдық емес активтен алынуы мүмкін болашақ ақша ағындарының келтірілген құнын көрсетеді.

Пайдалану құнын анықтау үшін дисконттау ставкасы қоғам ұқсас активті сатып алу үшін қаражат тарту үшін төлеуге тура келетін ставкаға тең (нарықтық несие мөлшерлемесі).

Сату шығындары мен пайдалану құнын шегере отырып, әділ құнды анықтау әрдайым қажет емес. Егер осы сомалардың кез келгені активтің баланстық құнынан асып кетсе, актив құнсызданбайды, бұл басқа соманы бағалау қажеттілігін жоққа шығарады.

Материалдық емес активтің өтелетін құны оның баланстық құнынан аз болған кезде қоғам пайда немесе шығын құрамындағы құнсызданудан болған шығыстарды таниды.

Құнсызданудан болған шығын танылғаннан кейін қоғамның материалдық емес активтері бойынша амортизациялық шығыстар активтің қайта қаралған баланстық құнын оның пайдалы пайдаланудың қалған мерзімі ішінде жүйелі негізде оның қалдық құнын (егер осындай болса) шегере отырып бөлу үшін болашақ кезеңдерде түзетілуге тиіс.

Егер өтелетін құнның есептік бағасы құнсыздану танылғаннан кейінгі кейінгі кезеңдерде материалдық емес активтің баланстық құнынан асып кетсе, қоғам құнсызданудан бұрын танылған залалды кері қайтарады.

Құнсызданудан болатын залалды реверсиялау есебінен ұлғайтылған қоғамның материалдық емес активтерінің баланстық құны, егер алдыңғы жылдары осы материалдық емес активтердің құнсыздануынан болатын залал танылмаса, айқындалған (амортизацияны шегергенде) болатын баланстық құннан аспауға тиіс.

Құнсызданудан болатын залалды қалпына келтіру танылғаннан кейін қоғам активтің баланстық құнын қайта қарауды ескере отырып, оның қалған қызмет ету мерзімі ішінде тұрақты негізде оның қалдық құнын (осындай пайда болған кезде) шегере отырып, болашақ кезеңдерде актив бойынша амортизациялық аударымдарды түзетуге тиіс.

Қоғам қаржылық нәтиженің құрамында құнсызданудан болған реверсияланған шығындарды дереу таниды.

Материалдық емес активтерді тануды тоқтату

Қоғам материалдық емес активті тануды мынадай жағдайларда тоқтатады:

- 1) актив шыққан кезде; немесе
- 2) осы активті пайдаланудан немесе шығарудан ешқандай болашақ экономикалық пайда күтілмеген кезде

Материалдық емес активтерді есептен шығару Иә-3 нысаны (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 18-қосымша) бойынша ұзақ мерзімді активтерді есептен шығаруға (есептен шығаруға) арналған актімен ресімделеді.

Қоғамның материалдық емес активтерін есепке алуға арналған шоттар:

2730 - « өзге де материалдық емес активтер»;

2740 - « өзге де материалдық емес активтердің амортизациясы»;

2750 - «басқа материалдық емес активтердің құнсыздануынан болған шығындарға бағалау резерві».

Ақпаратты ашу

Қоғам ішкі құрылған және басқа да материалдық емес активтерді бөліп көрсете отырып, материалдық емес активтердің әрбір сыныбы үшін мынадай ақпаратты ашады:

- 1) пайдалы пайдаланудың қолданылатын мерзімдері немесе амортизация нормалары;
- 2) амортизацияны есептеудің қолданылатын әдістері;
- 3) кезеңнің басындағы және аяғындағы жалпы баланстық құны және барлық жинақталған амортизация (құнсызданудан жинақталған шығындармен бірге);
- 4) материалдық емес активтердің амортизациясы енгізілген пайда мен шығындар туралы есептегі бап (баптар) ;
- 5) түсімдерді, шығуларды, амортизациялық аударымдарды, құнсызданудан болған залалды және өзге де өзгерістерді жеке көрсете отырып, кезеңнің басындағы және соңындағы баланстық құн арасындағы салыстырып тексеруді қамтиды.

Қоғам сонымен қатар келесі ақпаратты ашуы керек:

- 1) қоғамның қаржылық есептілігі үшін елеулі болып табылатын кез келген жеке материалдық емес активке қатысты амортизацияның сипаттамасы, баланстық құны және есептеудің қалған кезеңі;
- 2) белгілі бір шектеулер қолданылатын меншік құқықтарына қатысты материалдық емес активтердің болуы және баланстық құны, сондай-ақ Міндеттемелерді қамтамасыз ету ретінде кепілге берілген материалдық емес активтердің баланстық құны;
- 3) материалдық емес активтерді сатып алу жөніндегі шарттық міндеттемелердің сомасын қамтуға тиіс.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	МЕА сатып алғаны үшін аударылды	3310	1030
2	МЕА кіріске алынды	2730	3310
3	МЕА жеке тұлғалар мен ұйымдардан өтеусіз түсуі	2730	6220
4	МЕА амортизациясын есептеу	7010,7210	2740
5	ҰМА баланстық құнын шығару кезінде есептен шығару: - баланстық құн сомасына - жинақталған тозу сомасына	7010,7210 2740	2730 2730
6	Жеткізу шарттарына сәйкес келмейтін материалдық емес активтерді қайтару	3310 4110,4160	2730
7	Материалдық емес активтердің құнсыздануы	7420	2730
8	Материалдық емес активтердің құнсыздануын қалпына келтіру	2730	6240
9	Аяқталмаған өндіріс құнына материалдық емес активтердің амортизациясын есептеу	2930	2740

2.7. Қызметкерлерге сыйақы

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 19

«Қызметкерлерге сыйақы»

Қоғамның бухгалтерлік есебінде еңбекақы төлеу бойынша персоналмен есеп айырысуды есепке алу әдістемесі мен тәртібі IAS 19 «қызметкерлерге сыйақы беру» ХҚЕС талаптарына, Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек кодексіне сәйкес айқындалады.

Еңбекақы төлеу жөніндегі персоналмен есеп айырысу ішкі нормативтік құжаттармен және еңбек ұжымының жиналысында қабылданған ұжымдық шартпен де реттеледі.

Қоғам қызметкерлеріне сыйақылар:

- қызметкерлерге тиісті қызметтер көрсеткен кезең аяқталғаннан кейін он екі ай ішінде толық көлемде төленуге жататын қызметкерлерге сыйақылар болып табылатын қысқа мерзімді сыйақылар (жұмыстан шығу жәрдемақыларынан басқа));

- қызметкерлер тиісті қызметтер көрсеткен кезең аяқталғаннан кейін он екі ай ішінде төлеу бойынша берешегі толық көлемде туындамайтын қызметкерлерге сыйақылар болып табылатын қызметкерлерге өзге де ұзақ мерзімді сыйақылар;

- осындай сыйақы орнына штатты қысқарту кезінде өз еркімен жұмыстан босату туралы шешім қабылдаған кезде қызметкерлерге төленетін демалыс жәрдемақылары.

Қоғам кезең ішінде қоғамға қызмет көрсету нәтижесінде қызметкерлер құқық алған қызметкерлерге берілетін барлық сыйақылармен байланысты шығындарды таниды:

1) қызметкерлерге тікелей төленген сомаларды шегергеннен кейін міндеттеме ретінде;

2) Егер шығындар қорлардың немесе басқа активтердің өзіндік құнына енгізілмеген болса, шығыс ретінде.

Қоғам «мемлекеттік білім беру ұйымдары қызметкерлерінің үлгі штаттарын және педагог қызметкерлер мен оларға теңестірілген адамдар лауазымдарының тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 30.01.2008 жылғы №77 қаулысына сәйкес қызметкерлерге қажеттілікке, олардың санына, кәсіби және біліктілік деңгейіне және еңбекке ақы төлеу қорымен белгіленген штат кестесін дербес жасайды, оны мемлекеттік басқару органы бекітеді.

Еңбекке ақы төлеу лауазымдық айлықақылар, сағаттық тарифтер және қоғам басшылығы белгілеген және «азаматтық қызметшілерге, мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен ұсталатын ұйымдардың қызметкерлеріне, қазыналық кәсіпорындардың қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 31.12.2015 жылғы №1193 қаулысына және еңбек ұжымының жиналысында қабылданған қоғамның Ұжымдық шартына сәйкес көзделген тиісті үстемеақылар негізінде жүргізіледі.

Қоғам қызметкерлерінің жалақысы мыналардан тұрады:

Негізгі жалақы-бұл уақыт бойынша және жалақы бойынша орындалған жұмыс үшін жұмыс уақытына есептелген жалақы.

Қосымша жалақы-бұл қосымша төлемдер, лауазымдық жалақыға үстемеақылар, сыйақылар, сыйлықақылар, жұмыс істелмеген уақытқа есептелген жалақы.

Жалақы құрамына төлем көзіне қарамастан ақшалай және заттай нысанда есептелген еңбекақы сомасы кіреді:

- жұмыс істеген уақыты үшін-ынталандыру төлемдері бар жалақы, сыйлықақылар мен сыйақылар бойынша есептелген жалақы;

- жұмыс істелмеген уақыт үшін-жыл сайынғы, қосымша, оқу демалыстарын, мәжбүрлі сейілдерді төлеу (донорлық анықтама, әскери комиссариаттың, сот органдарының шақыру қағаздары);

- біржолғы көтермелеу төлемдері (бір жылғы жұмыс қорытындысы бойынша сыйақылар, материалдық көмек, бір жолғы көмек, көзіне қарамастан).

Қоғамда ұжымдық шартпен регламенттелетін мынадай қосымша ақылар белгіленген, оның ішінде:

* үстеме жұмысқа, түнгі уақыттағы және мереке күндеріндегі жұмысқа ақы төлеу;

* лауазымдарды қоса атқарғаны (қызмет көрсету аймақтарын кеңейткені) және жұмыста уақытша болмаған қызметкердің міндеттерін орындағаны үшін қосымша ақы,

* ҚР заңнамасына қайшы келмейтін басқа да қосымша ақылар мен үстемеақылар.

Қоғам еңбекке ақы төлеу, демалыс, уақытша еңбекке жарамсыздық, жүктілік және босану бойынша есептеулерді қолданыстағы заңнамаға сәйкес жүргізеді.

Қысқа мерзімді бағалаудың жалпы принципі

Қоғам қызметкерлеріне сыйақылар

Егер қызметкер есепті кезең ішінде қоғамға қызмет көрсеткен болса, қоғам қызметкерлерге осы қызметтерге ақы төлеуге жататын қысқа мерзімді сыйақылардың дисконтталмаған шамасы бойынша шығындарды бағалайды.

Қоғам қысқа мерзімді жалақы төленетін жұмыссыздықты, мысалы, демалыс немесе ауру демалысын төлей алады. Кейбір қысқа мерзімді ақылы жұмыста болмау жинақталуы мүмкін және егер қоғам қызметкерлері ағымдағы кезең ішінде оларға құқықты пайдаланбаса немесе толық пайдаланбаса, болашақ есептік кезеңдерге ауыстырылуы мүмкін. Қоғам жұмыста жинақталған жетіспеушіліктерді төлеуге күтілетін шығындарды есепті кезеңнің соңында жинақталған, пайдаланылмаған жұмыста болмағаны үшін қызметкерлерге төлеуді көздейтін қосымша сома ретінде бағалайды. Қоғам бұл соманы есепті күнге қысқа мерзімді міндеттеме ретінде болмаған кезеңде төленген немесе төленуге жататын жалақының дисконтталмаған сомасы бойынша ұсынады.

Штаттық мамандар мен қызметшілердің жалақысын есептеу үшін лауазымға қабылдау туралы бұйрық, бекітілген штаттық кесте және жұмыс уақытын есепке алу табелі негіз болады. Штаттан тыс мамандар мен қызметкерлердің жалақысын есептеу үшін қызметкермен жасалған шарт, келісімшарт, жұмыс уақытын есепке алу табелі, бірлесіп немесе кесімді жұмысты ұйымдастыру жөніндегі бұйрық және басқа да негіздеуші құжаттар негіз болып табылады.

Жұмыс уақытын пайдалануды есепке алу табельдерде жұмысқа келуді және келмей қалуды жаппай тіркеу әдісімен жүзеге асырылады.

Қазбаны есепке алу бастапқы құжаттардың әртүрлі нысандарын (кесімді жұмысқа нарядтар) пайдалана отырып жүзеге асырылады.

Жалақы мөлшерін есептеу берілген жұмыс уақытын есепке алу табельдерінің, қоғам бойынша бұйрықтардың және негіздеуші құжаттардың басқа да түрлерінің негізінде жүргізіледі.

Қабылданған шығындар сыныптамасына сәйкес орындалатын жұмыстың сипатын ескере отырып, қоғам персоналының әртүрлі санаттарының қызметкерлеріне еңбекақы төлеу жөніндегі шығыстар не өндірісті есепке алу шоттарында немесе әкімшілік шығыстар шоттарында көрсетіледі.

Қызметкерлерге жалақы есептеуді, одан ұстап қалуды және төленетін жалақы сомасын қоғам Т-1 нысаны (Қазақстан Республикасы Қаржы

министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 8-қосымша) бойынша есеп айырысу ведомосінде (кітабында) көрсетеді.

Қоғам қызметкерлеріне жалақы төлеу Т-2 нысаны (Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2012 жылғы 20 желтоқсандағы № 562 бұйрығына 9-қосымша) бойынша төлем ведомосының негізінде жүзеге асырылады.

Қызметкерлердің демалысы бойынша бағалау резервтерін есепке алу

Қоғам қызметкерлердің болашақтағы ақы төленетін жұмыста болмауын пайдалануға қатысты олардың құқықтарын ұлғайтатын қызметтерді көрсету шамасына қарай жинақталған ақы төленетін жұмыста болмау бойынша күтілетін шығындарды тануға міндетті.

Қоғам жинақталған ақы төленетін жұмыста болмағаны үшін күтілетін шығындарды ол қызметкерге есепті кезеңнің соңында жинақталған пайдаланылмаған жұмыста болмағаны үшін төлеуді көздейтін қосымша сома ретінде бағалауы тиіс. Қоғам бұл соманы есепті күнгі ағымдағы міндеттеме ретінде ұсынуға тиіс.

Қоғам қызметкерлердің демалысы бойынша резервтер сомасын мынадай әдістеме бойынша есептейді: есепті кезең (ай) үшін қызметкерлердің жыл сайынғы демалыс күндерінің пайдаланылмаған саны қызметкерлердің орташа күндік жалақысына көбейтіледі.

Орташа күндік жалақы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 30 қарашадағы № 908 бұйрығымен бекітілген Орташа жалақыны есептеудің бірыңғай қағидаларына (04.03.2016 жылғы өзгерістермен және толықтырулармен) сәйкес айқындалады.

Резерв сомасына резерв сомасына жататын әлеуметтік салық және әлеуметтік аударымдар сомасы қосылады.

Қоғам қызметкерлерінің демалысына арналған резервтер бойынша шығыстар осы қызметкерлердің қандай салаларға тартылғанына байланысты бухгалтерлік есепте танылады: өндірістік жұмысшылар бойынша - бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспарының 8 - бөлімінің шоттары, әкімшілік қызметкерлер бойынша-7210-шоты, оқытушылар мен мамандар бойынша-8410-шоты қолданылады.

Қоғам қызметкерлеріне сыйақы бойынша берешекті есепке алу шоттары:

3350 - « еңбекке ақы төлеу бойынша қысқа мерзімді берешек»;

3430 - «қызметкерлерге сыйақы беру жөніндегі қысқа мерзімді бағалау міндеттемелері»»;

4230 - «қызметкерлерге сыйақы беру бойынша ұзақ мерзімді бағалау міндеттемелері».

Ақпаратты ашу

Қызметкерлерге төленбеген сыйақы, қоғам оларды баланста міндеттемелер құрамында көрсетеді.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Операцияның мазмұны	Хат шоттары	
		Дебет	Кредит
1	Қоғам қызметкерлеріне жалақы есептеу	7010,7210	3350
2	Жалақыдан алименттерді ұстап қалу	3350	3380
3	Оларға келтірілген залалды, есеп беретін сомаларды өтеу есебіне жалақыдан ұстап қалу	3350	6290,1251
4	Еңбекке ақы төлеу сомасын қызметкерлердің карт-шоттарына аудару	3350	1030
5	Жұмысшыларға олардың кезекті демалысы уақыты үшін жалақы есептеу	3430	3350
6	Қызметкерлерге демалыс ақысын төлеуге резервті есептеу	7010,7210	3430
7	Қызметкерлердің демалысын төлеуге арналған резерв сомасынан әлеуметтік салыққа резервті есептеу	7010,7210	3430
8	Қызметкерлердің демалыстарына ақы төлеуге арналған резерв сомасынан әлеуметтік сақтандыруға резерв есептеу	7010,7210	3430
9	Резерв есебінен еңбек демалысынан әлеуметтік салық аудару	3430	3150
10	Резерв есебінен еңбек демалысынан әлеуметтік сақтандыруға аударымдар	3430	3210

2.8. Кредиторлық берешекті есепке алу

Кредиторлық берешек (міндеттеме) - бұл реттелуі экономикалық пайданы қамтитын ресурстардың қоғамнан шығуына әкеп соғатын өткен оқиғалардан туындайтын қоғамның қазіргі кездегі міндеттемесі.

Қаржылық есептілікті жасау мақсаттары үшін қоғам кредиторлардың мынадай топтамасын қолданады: жеткізушілермен және мердігерлермен есеп айырысу (сауда кредиторлық берешек) және басқа кредиторлармен есеп айырысу.

Сауда кредиторлық берешегін есепке алу

Қоғам оған құралдың шарттық ережелері қолданылған жағдайда кредиторлық берешекті қаржылық міндеттеме ретінде таниды.

Қаржылық міндеттемелерді бастапқы бағалау әділ құн бойынша жүзеге асырылады. Пайыздар көзделмеген сауда кредиторлық берешегінің әділ құны ұқсас кредиттік рейтингі бар ұқсас құрал (валютаға, мерзімге, пайыздық ставканың типіне және басқа да факторларға қатысты ұқсас) үшін барлық болашақ ақшалай төлемдердің (ставкалардың) келтірілген құны ретінде есептелуі мүмкін.

Қаржылық міндеттеме болып табылатын кредиторлық берешекті кейіннен бағалау пайыздың тиімді ставкасы әдісін пайдалана отырып, амортизацияланған құны бойынша жүзеге асырылады.

Қысқа мерзімді кредиторлық берешекке жататын ақша қаражатының ағындары, егер дисконттаудың әсері шамалы болса, дисконтталмайды.

Қоғам бухгалтерлік баланста кредиторлық берешекті ол өтелген кезде, яғни Шартта көрсетілген міндеттеме орындалған немесе жойылған немесе оның қолданылу мерзімі өткен кезде қайта бағалайды.

Өзге де кредиторлық берешекті есепке алу

Басқа да кредиторлық берешекті есепке алу жөніндегі шоттарда қоғам есепке алынады:

- Шарт талаптарын бұзғаны үшін жеткізушілер, мердігерлер қойған талаптар сомасы;
- банктердегі шоттарға қате есептелген сомалар;
- төлеуге жататын айыппұлдар, өсімпұлдар, тұрақсыздық айыптары;
- депозитке салынған жалақы бойынша берешек және т. б.

Кредиторлық берешекті түгендеу мынадай критерийлер бойынша жүзеге асырылады: берешектің түрі, берешектің пайда болу мерзімі, берешекті өтеу мерзімі, өтеу мерзімі бойынша берешектің түрі (ағымдағы, мерзімі өткен), қажет болған жағдайда оның нәтижелері бойынша ұйымның табысын бір мезгілде ұлғайта отырып есептен шығару жүргізіледі.

Қоғамның кредиторлық берешегін есепке алу шоттары:

3310 - « жеткізушілерге және мердігерлерге қысқа мерзімді кредиторлық берешек»;

3380 - « Өзге қысқа мерзімді кредиторлық берешек»;

4110 - «жеткізушілерге және мердігерлерге ұзақ мерзімді кредиторлық берешек»;

4160 - «Өзге ұзақ мерзімді кредиторлық берешек».

Ақпаратты ашу

Кредиторлық берешек серіктестік қызметінің ерекшелігі ескеріле отырып көрсетілуге тиіс, кредиторлық берешектің мынадай құрамдас бөліктері жеке ашылуға тиіс.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Тауар-материалдық құндылықтарды, айналымнан тыс активтерді жеткізушілерден кіріске алу	1300, 2410,2730	3310
2	Көрсетілген қызметтер (орындалған жұмыстар) үшін мердігерлердің төлеуге қабылданған шоттары)	1720 7010,7210	3310
3	Жеткізушілерге кредиторлық берешекті өтеу: - авансты есепке алу жолымен	3310 3310	1710

	- салыстыру актісі болған кезде олардың дебиторлық берешегі есебінен		1210
4	Жеткізушілердің шоттарын төлеу	3310	1030
5	Өнім берушілерге кредиторлық берешектің талап етілмеген сомасын, оның ішінде талап қою мерзімі өткеннен кейін есептен шығару	3310	6290
6	Ағымдағы жыл ішінде өтеуге жататын ұзақ мерзімді кредиторлық берешектің бөлігі көрсетілген	4110- 4140 4050,4170	3370
7	Ұзақ мерзімді міндеттемелердің ағымдағы бөлігін өтеу	3370	1030
8	Басқа ұйымдардан түскен ТМК, ұзақ мерзімді активтерді көрсету	1300, 2410,2730	3380
9	Басқа кредиторлардың берешегін өтеу	3380	1030
10	Алынған қысқа мерзімді аванстар	1030	3510
11	Бұрын алынған авансты есепке алу	3510	1210
12	Аванстың пайдаланылмаған сомасын қайтару	3510	1030
13	Алынған аванстар бойынша, оның ішінде талап қою мерзімі өткеннен кейін талап етілмеген кредиторлық берешекті есептен шығару	3510	6290
14	Есепті кезеңде алынған, бірақ болашақ кезеңдердің кірістеріне жататын ақша	1030	3520
15	Болашақ кезеңдердің кірістеріне бұрын жатқызылған сомаларды есепті кезеңнің кірісі деп тану	3520	6010
16	Заңды және жеке тұлғаларға айыппұлдар мен тұрақсыздық айыбын төлеу жөніндегі міндеттемелерді көрсету	7010,7210	3560
17	Қысқа мерзімді міндеттемелерді өтеу	3510,3520 3530,3560	1030
18	Ұзақ мерзімді аванстар алынды	1030	4410
19	Сатып алушылардың берешегін бұрын алынған аванс есебіне есепке алу	4410	1210, 2110
20	Аванстың пайдаланылмаған сомасын қайтару	4410	1030
21	Алынған аванстар бойынша, оның ішінде талап қою мерзімі өткеннен кейін талап етілмеген кредиторлық берешекті есептен шығару	4410	6290
22	Ағымдағы есепті кезеңде алынған, бірақ болашақ есепті кезеңдердің кірістеріне жататын ақша	1030	4420
23	Болашақ кезеңдердің кірістеріне жататын сомаларды есепті кезеңнің кірісі деп тану	4420	6010
24	Көрсетілген қызметтер үшін әр түрлі заңды және жеке тұлғалар алдындағы айыппұлдар мен	7010,7210	4450

	тұрақсыздық айыбын төлеу және т. б. бойынша басқа да ұзақ мерзімді міндеттемелерді көрсету.		
25	Өзге де ұзақ мерзімді міндеттемелерді өтеу	4450	1030

2.9. Бағалау резервтерін есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 37

«Бағалау міндеттемелері, шартты міндеттемелер және шартты активтер»

Жалпы ережелер

Бағалау резервтері шамасы бойынша белгісіз не Орындау мерзімі белгісіз міндеттемелерді білдіреді.

Қоғам бағалау міндеттемесін тек:

1) қоғамның өткен оқиғаның нәтижесінде қазіргі міндеті болады; және
2) міндетті өтеу үшін экономикалық пайданы беру қажет болуы мүмкін;
және

3) міндеттеменің сомасы сенімді бағалануы мүмкін.

Қоғам сатылған өнімнің кепілдік мерзімі бір жылға дейінгі кепілдік міндеттемелері бойынша резерв қалыптастырады.

Бағалау міндеттемелерін өлшеу.

Қоғам резерв ретінде таныған сома қолда бар міндеттемені реттеу үшін есепті кезеңнің соңына қажетті шығындардың ең жақсы есептік бағасын көрсетеді.

Ең жақсы бағалау-бұл рационализм позициясында тұрған кәсіпорын есепті күнге міндеттемені орындау үшін немесе оны көрсетілген уақытта үшінші тұлғаға беру үшін жұмсайтын сома.

(а) егер бағаланатын резерв баптардың ірі жиынтығын қамтыса, бағалау ықтималдық дәрежесі бойынша барлық ықтимал нәтижелерді өлшеу жолымен жүргізіледі. Осылайша, резерв берілген соманы жоғалту ықтималдығына байланысты әр түрлі болады, мысалы, 60 немесе 90 пайыз. Егер ықтимал нәтижелердің тұрақты диапазоны болса және осы диапазонның барлық нүктелері бірдей болса, берілген диапазонның орташа мәні алынады.

(б) егер резерв жеке алынған міндетпен байланысты болса, онда ең ықтимал жеке нәтиже міндетті орындау үшін қажетті соманы ең жақсы бағалау ретінде қызмет етуі мүмкін. Алайда, тіпті бұл жағдайда да компания басқа мүмкін нәтижелерді қарастырады. Егер басқа ықтимал нәтижелер негізінен жоғары болса немесе ең ықтимал нәтижеден төмен болса, ең жақсы есептік бағалау сәйкесінше үлкен немесе кіші болады.

Ақшаның уақытша құнының әсері қоғам үшін маңызды болған кезде, бағалау резервінің сомасы күтулерге сәйкес міндеттерді орындау үшін талап етілетін соманың ағымдағы құнын білдіреді.

Бұл ретте қоғам күтулерге сәйкес міндеттерді орындау үшін талап етілетін соманың келтірілген құнын есептеу үшін қолданатын дисконттау ставкасы ақшаның уақытша құнының ағымдағы нарықтық бағалауын көрсетуге тиіс.

Кейінгі бағалау

Қоғам қаралатын есепті күнгі жағдай бойынша міндеттерді орындау үшін қажетті соманың ең жақсы бағасын көрсету үшін әрбір есепті күнге бағалау резервтерін қайта қарайды.

Бұрын танылған сомалардың кез келген түзетулері қоғамның пайдасының немесе залалының құрамында көрсетіледі.

Егер резервті қоғам бастапқыда міндеттемелерді орындау үшін талап етілетін күтулерге сәйкес соманың келтірілген құны негізінде бағаласа, онда міндеттемені болашақ өтеу сомасы мен тиісті дисконтталған құн арасындағы айырма қаржыландыру бойынша шығындар деп танылады.

Шартты активтер және шартты міндеттемелер

Шартты активтер мен шартты міндеттемелер қоғамның қаржылық есептілігінде танылмайды.

Алайда, қоғамға экономикалық пайда әкелу ықтималдығы сөзсіз болған кезде, тиісті актив шартты емес және оны тану орынды болады.

Ақпаратты ашу

Қоғам бағалау міндеттемелеріне қатысты мыналарды ашады:

- кезеңнің басындағы және аяғындағы баланстық құны;
- дисконтталған соманы бағалаудағы өзгерістер нәтижесінде түзетулерді қоса алғанда, кезең ішінде резервтердің ұлғаюы;
- қолданыстағы Бағалау міндеттемелерін ұлғайтуды қоса алғанда, кезең ішінде құрылған қосымша бағалау міндеттемелері;
- кезең ішінде пайдаланылған сомалар (яғни бағалау міндеттемелеріне қарсы келтірілген немесе есептен шығарылған) ;
- кезең ішінде реверсияланған пайдаланылмаған сомалар;
- міндеттеме сипатының қысқаша сипаттамасы және осы міндеттеме бойынша туындайтын экономикалық пайдалардың шығуының күтілетін уақыты;
- осындай шығу сомасына немесе уақытына қатысты белгісіздіктерді көрсету.

Қоғам бағалау резервін есептеу үшін мыналарды пайдаланады

3420 - « заңды наразылықтар бойынша қысқа мерзімді міндеттемелер»;

3430 - «қызметкерлерге сыйақылар бойынша қысқа мерзімді бағалау міндеттемелері»»;

3440 - «өзге де қысқа мерзімді бағалау міндеттемелері».

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Сот талаптары бойынша резерв құру	7480	3420
2	Қызметкерлерге сыйақылар бойынша резерв құру	7110,8110	3430

2.10. Пайдаға салынатын салықты есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 12

«Пайдаға салынатын салықтар»

Ағымдағы салық-бұл кезеңдегі салық салынатын пайдаға (салық шығынына) қатысты төленуге (өтелуге) жататын табыс салығының сомасы;

Кейінге қалдырылған салық-бұл болашақ кезеңдерде төленуге немесе өтелуге жататын салық, әдетте қоғамның ағымдағы баланстық құны бойынша активтері мен міндеттемелерін өтеу немесе өтеу нәтижесінде, сондай-ақ ағымдағы пайдаланылмаған салық шығындары мен салық несиелерін болашақ кезеңдерге ауыстырудың салықтық салдары.

Ағымдағы салықты тану және бағалау

Қоғам ағымдағы және өткен кезеңдердегі салық салынатын пайдаға қатысты ағымдағы салық міндеттемелерін таниды. Егер ағымдағы және өткен кезеңдерге қатысты төленген сома осы кезеңдер үшін төленуге тиісті сомадан асып кетсе, онда кәсіпорын асып кету мөлшерін ағымдағы салық активі ретінде тануы керек.

Қоғам өткен кезең үшін төленген салықты өтеу үшін өткен кезеңге ауыстырылуы мүмкін салық залалының пайдасы мөлшерінде ағымдағы салық активін таниды.

Қоғам ағымдағы салық міндеттемесін (активін) есепті кезеңге қолданыстағы немесе мәні бойынша қолданыстағы салық ставкаларын және салық заңнамасын пайдалана отырып, төлеу (өтеу) болжанатын сома мөлшерінде бағалайды.

Егер қабылдау процесінде қарастырылған болашақ оқиғалар тарихи нәтижеге әсер етпесе және әсер етуі екіталай болса, қоғам салық ставкаларын қабылданған деп қарастыруы керек.

Қоғам ағымдағы салық міндеттемесіндегі немесе ағымдағы салық активіндегі өзгерістерді пайда немесе шығын құрамындағы салық бойынша шығыс ретінде таниды.

Кейінге қалдырылған салықтарды тану және бағалау

Қоғам мойындайды:

- болашақта салық салынатын пайданы ұлғайту күтіліп отырған барлық уақытша айырмаларға қатысты кейінге қалдырылған салық міндеттемесі;

- болашақта салық салынатын пайданы қысқартатын күтіліп отырған барлық уақытша айырмаларға қатысты кейінге қалдырылған салық міндеттемесі;

- болашақ кезеңдерге ауыстырылған пайдаланылмаған салық шығындары мен пайдаланылмаған салық несиелеріне қатысты кейінге қалдырылған салық активі.

Кестеде қоғамның кейінге қалдырылған салық міндеттемелері мен кейінге қалдырылған салық активтерінің пайда болу жағдайлары келтірілген:

Салық салынатын уақытша айырмашылықтар және олармен байланысты кейінге қалдырылған салық міндеттемесі:	Шегерілетін уақытша айырмалар және олармен байланысты кейінге қалдырылған салық активі (талап) мынадай жағдайларда туындайды:
* активтің баланстық құны > оның салық базасы	* активтің теңгерімдік құны < оның салық базасы
<i>немесе</i>	<i>немесе</i>
* міндеттеменің теңгерімдік құны < оның салық базасы	* міндеттеменің теңгерімдік құны < оның салық базасы

Қоғам есепті күнге дейінгі мерзімде қолданыстағы салық ставкаларын пайдалана отырып, кейінге қалдырылған салық міндеттемесін (активін) бағалауға тиіс.

Салық салынатын пайданың әртүрлі деңгейлеріне әртүрлі салық ставкалары қолданылған кезде, қоғам кейінге қалдырылған салық бойынша кірісті (Шығысты) және кейінге қалдырылған салық активін сату немесе кейінге қалдырылған салық міндеттемесін өтеу күтілетін кезеңдердің салық салынатын пайдасына (салық шығынына) қолданылуы күтіліп отырған қолданыстағы ставкалардың орташа шамасын пайдалана отырып, тиісті кейінге қалдырылған салықтарды бағалайды.

Қоғам кейінге қалдырылған салықтарға қарсы бағалау резервін нәтижелері Өзге жиынтық табыстың құрамында көрсетілетін түзетуді қоспағанда, пайда немесе залалдың құрамында көрсетілетін әрбір есепті күнге түзетумен таниды.

Қоғам кейінге қалдырылған салық активтері мен кейінге қалдырылған салық міндеттемелерін өзара есепке алуды жүзеге асырады.

Пайда мен шығындар туралы есепте көрсетілетін есепті жыл үшін пайдаға салынатын салық бойынша Шығыс пайдаға және кейінге қалдырылған салықтың өзгеруіне арналған ағымдағы салық бойынша Шығыс сомасын білдіреді.

Қоғамның ағымдағы және кейінге қалдырылған табыс салығын есепке алуға арналған шоттар:

3110 - « төленуге жататын корпоративтік табыс салығы»,

2810 - « корпоративтік табыс салығы бойынша кейінге Қалдырылған салық активтері»,

4310 - «корпоративтік табыс салығы бойынша кейінге қалдырылған салық міндеттемелері».

Ақпаратты ашу.

Қоғам салық бойынша шығыстың (кірістің) негізгі компоненттерін ашады:

1) Ағымдағы салық бойынша шығыстар (кірістер) ;
2) есепті кезеңде танылған алдыңғы кезеңдердің ағымдағы салығын кез келген түзетулер;

3) уақытша айырмаларды қалыптастыруға және қалпына келтіруге байланысты кейінге қалдырылған салық бойынша шығыс (кіріс) сомасы;

4) салық ставкаларының өзгеруіне немесе жаңа салықтардың енгізілуіне байланысты кейінге қалдырылған салық бойынша шығыстың (кірістің) сомасы;

5) салық органдарының тексеруінің ықтимал нәтижесі нәтижесіндегі өзгерістен туындайтын кейінге қалдырылған салық бойынша шығысқа әсері;

6) қоғамның салық мәртебесіндегі өзгерістен туындайтын кейінге қалдырылған салық бойынша Шығысты түзету;

7) бағалау резервіндегі кез келген өзгеріс;

8) есеп саясатындағы өзгерістерге және қателерге байланысты салық бойынша Шығыс сомасы.

Сондай-ақ, Қоғам келесі ақпаратты бөлек ашады:

1) жиынтық табыстың өзге де баптары ретінде танылатын баптарға жататын біріктірілген ағымдағы және кейінге қалдырылған салық;

2) жиынтық кіріс туралы есепте ұсынылған сомалар мен салық органдарына ұсынылған сомалар арасындағы елеулі алшақтықтардың түсіндірмесін;

3) алдыңғы есепті кезеңмен салыстырғанда қолданылатын салық ставкасындағы (ставкаларындағы) өзгерістерді түсіндіру;

4) уақытша айырмалардың әрбір түрі және пайдаланылмаған салық залалдарының және пайдаланылмаған салық кредиттерінің әрбір түрі үшін:

- есепті кезеңнің соңына кейінге қалдырылған салық активтерінің, кейінге қалдырылған салық міндеттемелері мен бағалау резервтерінің сомасы; және

- есепті кезең ішінде кейінге қалдырылған салық активтерінің, кейінге қалдырылған салық міндеттемелерінің және бағалау резервтерінің өзгеруін талдау.

5) пайдаланылмаған салық залалдарының және пайдаланылмаған салық кредиттерінің уақытша айырмаларының қолданылу мерзімінің аяқталу күні, егер мұндай болса.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Салық заңнамасына сәйкес корпоративтік табыс салығы есептелді	7710	3110
2	Бюджетке корпоративтік табыс салығы аударылды	3310	1030
3	Кейінге қалдырылған салық міндеттемесі есептелді	7710	4310
4	Кейінге қалдырылған салық активі есептелді	4310	7710

2.11. Алынған және берілген қарыздарды есепке алу

Бастапқы бағалау

Алынған (берілген) қарыздарды бастапқы бағалауды қоғам үшін Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми сайтында орналастырылатын, берілген кредиттер бойынша сыйақының орташа алынған ставкасына тең болатын ұқсас қаржы құралының нарықтық пайыздық ставкасы бойынша дисконтталған болашақ төлемдердің (түсімдердің) келтірілген құны бойынша Қоғам жүзеге асырады.

Нарықтық емес жағдайларда, яғни нарықтық бағадан төмен пайыздық ставка бойынша немесе пайыздарды төлемей қысқа мерзімді алынған (берілген) қарыздарды қоғам дисконттау алынған нәтижелерге елеулі әсер етпейтін жағдайда бастапқы сома бойынша бағалайды.

Берілген (алынған) қарыздарды бағалауға оларды ресімдеу жөніндегі шығындар (комиссиялар) енгізіледі.

Нарықтық жағдайларда алынған (берілген) қарыздар қарызды (комиссияны) ресімдеу жөніндегі шығындарды ескере отырып, берілген (алынған) ақша қаражатының нақты сомасы бойынша танылады.

Кейінгі бағалау

Қоғам алынған (берілген) қарыз қаражатын кейіннен бағалауды тиімді пайыздық ставка әдісін қолдана отырып, амортизацияланған құны бойынша жүргізеді.

Тиімді пайыздық мөлшерлеме әдісі-бұл қаржы активінің немесе қаржылық міндеттеменің амортизацияланған құнын есептеу және тиісті кезең ішінде пайыздық кіріс немесе пайыздық шығыстарды есептеу әдісі.

Нарықтық емес шарттарда алынған қарыз сомасы және оның әділ құны (дисконт) айырмасының сомасы бастапқы танылған кезде қоғамның кірісі деп танылады.

Нарықтық емес шарттарда алынған қарыз сомасы мен оның әділ құны (дисконт) арасындағы айырма қарызды өтеу мерзімі ішінде амортизацияланады және қоғамның шығысы деп танылады.

Нарықтық емес шарттарда берілген қарыз сомасы мен оның әділ құны (дисконт) айырмасының сомасы бастапқы танылған кезде қоғамның шығысы деп танылады.

Нарықтық емес шарттарда берілген қарыз сомасы мен оның әділ құны (дисконт) арасындағы айырма қарызды өтеу мерзімі ішінде амортизацияланады және қоғамның табысы болып танылады.

Талдамалы есеп әрбір қарыз бойынша жеке жүргізіледі.

Берілген қарыздар бойынша пайыздық табысты қоғам әр айдың соңғы күнінде есептеу әдісі бойынша таниды.

Қоғам берген және алған қарыздарды есепке алуға арналған шоттар:

1110 - «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын қысқа мерзімді қаржы активтері»;

1250 - «қызметкерлердің қысқа мерзімді дебиторлық берешегі»;

2010 - «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржы активтері»;

2150 - «қызметкерлердің ұзақ мерзімді дебиторлық берешегі»;

1150 - «алуға қысқа мерзімді сыйақылар»;

2050 - «алуға ұзақ мерзімді сыйақылар»;

3010 - «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер»;

4010 - «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелер».

Ақпаратты ашу

Қарыздың әрбір санаты үшін қоғам мыналарды ашуы тиіс:

- есеп саясаты, оның ішінде қолданылатын өлшемдер мен өзгерістер базасы;

- қарыздардың мөлшері, сипаты туралы ақпарат.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Шаруашылық операциялардың мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебет	Кредит
1	Амортизацияланған құны бойынша ескерілетін қарыздар берілді	1110, 2010	1010, 1030, 1080
2	Нарықтық емес шарттары бар қарыздарды бастапқы тану кезіндегі дисконт сомасына	7340	1110, 2010
3	Нарықтық емес шарттарда берілген қарыздар бойынша кейінге қалдырылған салықты бастапқы тану	2810	7710
4	Қарыздың әрекет ету мерзімі ішінде кейінге қалдырылған салық активін өтеу	7710	2810
5	Дисконт амортизациясы	1110, 2010,	6160
6	Ұзақ мерзімді қарыздың ағымдағы бөлігі бөлінді (әрбір есепті күнге келесі есепті жылы алуға жататын қарыз бойынша негізгі борыштың жылдық сомасында)	1160	2010, 2150
7	Қарыз алушының қарыз бойынша берешегі төленді	1010,1030,1080	1110, 1160, 1250, 2010, 2070, 2150
8	Сыйақы бойынша есептелген кіріс	1150, 2050	6110
9	Сыйақы бойынша есептелген кірістен төлем көзінен ұсталған табыс салығының сомасына	1410	1150, 2050
10	Сыйақы бойынша кіріс төлем көзінен ұсталған КТС сомасына бюджетке төлеуге табыс салығы (КТС) азайтылды	3110	1410
11	Сыйақы бойынша кіріс алынды	1010, 1030, 1080	1150, 2050

2.12. Қарыздар бойынша шығындарды есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 23

«Қарыз алу бойынша шығындар»

Қарыздар бойынша шығындар-бұл қарыз қаражатын алуға байланысты қоғам шеккен пайыздық және басқа да шығыстар.

Қарыздар бойынша шығындар мыналарды қамтиды:

- қаржы құралдары бойынша пайыздың тиімді ставкасы әдісі бойынша есептелетін пайыздық шығыстар;

- қаржылық жалдауға қатысты қаржылық шығыстар;

- пайыздарды төлеуге арналған шығындарды түзету деп есептелетін шамада шетел валютасында қарыздар алу нәтижесінде туындайтын бағамдық айырмалар.

Тану

Қоғам сараланатын активті сатып алуға, салуға немесе өндіруге тікелей қатысты қарыз алу жөніндегі шығындарды оларды осы активтің бастапқы құнына қосу арқылы капиталдандыруға тиіс.

Қоғам қарыз алу жөніндегі өзге де шығындарды олар шеккен кезеңдегі шығыстар ретінде тануға тиіс.

Қарыздар бойынша шығындарды капиталдандыру сараланатын активке қатысты жүзеге асырылады.

Сараланатын актив-мақсаты бойынша немесе сату үшін пайдалануға дайындалуы міндетті түрде едәуір уақытты талап ететін актив.

Бұл ретте ҚЕХС (IAS) 23 Елеулі уақытының нақты аралығы Айқындамайтынын атап өту қажет, тиісінше мұнда қоғам басшылығының пайымдаулары мен бағалауларын қолдану қажет. Әдетте, егер активті дайындау үшін 1 жылдан астам уақыт қажет болса, онда бұл актив білікті болып саналады.

Жағдайларға байланысты, көрсетілген активтердің кез келгені сараланатын активтер бола алады:

- қорлар;

- өндірістік қуаттар;

- электр генерациялайтын қуат;

- материалдық емес активтер;

- инвестициялық жылжымайтын мүлік.

Қысқа уақыт кезеңі ішінде өндірілетін немесе өзгеше түрде жасалатын қаржы активтері мен қорлар сараланатын активтер болып табылмайды.

Мақсаты бойынша немесе сатып алу сәтінде сату үшін пайдалануға дайын активтер сараланатын активтер болып табылмайды.

Мақсатты қарыз алу

Егер қоғам ақшалай қаражатты сараланатын активті сатып алу, салу немесе өндіру үшін арнайы қарызға алған болса, онда осы Қарыз қаражатын уақытша инвестициялау нәтижесінде алынған инвестициялық кірісті шегергендегі кезең ішінде келтірілген қарыздар бойынша барлық нақты шығындар капиталдандырылады (егер алуға болатын болса).

Егер қарыздар, оның ішінде нысаналы қарыздар нарықтық емес шарттарда ресімделген болса, онда қарыздарды есепке алу үшін осындай қарыз бойынша ақша ағындарын дисконттауды қолдану керек, ал пайыздық сыйақыны капиталдандыру тиімді пайыздық мөлшерлеме әдісімен жүзеге асырылады.

Нарықтық емес шарттардағы қарыздар-бұл пайыздық мөлшерleme нарықтық мөлшерlemeден (әдетте нарықтық мөлшерlemeден төмен) ерекшеленетін немесе тіпті нөлге тең болатын қарыздар.

ҚЕХС (IFRS) 9 B5.1.1-тармағына сәйкес қарыздың әділ құнын нарықтық емес шарттарда бағалау үшін осындай кредиттік рейтингі бар ұқсас құрал үшін басым нарықтық пайыздық мөлшерleme бойынша барлық болашақ ақшалай түсімдерді немесе төлемдерді дисконттау қажет. Ұқсас құрал дегеніміз-мерзімі ұқсас несие немесе несие, валюта, пайыздық мөлшерleme түрі, ақша қозғалысы схемасы, кепілдің болуы және пайыздарды есептеу базасы.

Нарықтық емес талаптардағы қарыздарды кейіннен есепке алу тиімді пайыздық мөлшерleme әдісі бойынша (әдеттегі шарттардағы қарыздар бойынша да) жүзеге асырылады. Бұл ретте тиімді пайыздық мөлшерleme нарықтық мөлшерleme болып табылады.

Егер қарыздарды, оның ішінде нысаналы қарыздарды ресімдеу бастапқы шығындарды болжаса (мысалы, комиссияны төлеу), онда мұндай шығындар қарыздарды бастапқы бағалауға енгізіледі, ал пайыздық сыйақы арнайы бағдарламаларды және/немесе формулаларды қолдана отырып есептелетін тиімді пайыздық ставканы пайдалана отырып есептеледі.

Жалпы қарыз алу

Жалпы қарыз алуға әртүрлі мақсаттар үшін алынған және сараланатын активті құру үшін пайдаланылатын (осы басқа мақсаттардан басқа) ақша қаражаты жатады.

Бұл жағдайда осы активке барлық жалпы қарыздар бойынша шығындардың орташа өлшенген мәні ретінде есептелетін қарыз қаражаты үшін капиталдандыру ставкасын қолдану қажет.

23 ХҚЕС (IAS) 14-тармағында мыналар айқындалған:

«Ұйым қаражатты жалпы мақсаттарға қарызға алатын және оларды сараланатын активті алу үшін пайдаланатын дәрежеде ұйым капиталдандыру ставкасын осы активке арналған шығындар сомасына көбейту арқылы капиталдандыру үшін рұқсат етілген қарыз алу бойынша шығындар сомасын айқындауға тиіс.

Капиталдандыру ставкасы сараланатын активті сатып алу үшін арнайы алынған қарыздарды қоспағанда, ұйымның кезең ішінде өтелмеген қалған қарыздарына қатысты қарыз алу бойынша шығындардың орташа өлшемді мәні ретінде айқындалады.

Ұйым кезең ішінде капиталдандыратын қарыз алу жөніндегі шығындар сомасы осы кезең ішінде келтірілген қарыз алу жөніндегі шығындар сомасынан аспауға тиіс».

Капиталдандырудың басталу күні мен аяқталу күнін анықтау

Қоғам капиталдандыру басталған күнгі сараланатын активтің бастапқы құнының бөлігі ретінде қарыз алу жөніндегі шығындарды капиталдандыруды бастауға тиіс.

Капиталдандырудың басталу күні-бұл қоғам барлық келесі шарттарды бірінші рет орындаған күн:

- (a) осы актив бойынша шығындар келтірілген;
- (b) қарыз алу бойынша шығындар келтірілген; және
- (c) активті мақсаты бойынша пайдалануға немесе сатуға дайындау үшін қажетті қызмет жүргізіледі.

Қоғам сараланатын активтің белсенді дамуы үзілген ұзақ кезеңдер ішінде Қарыз алу жөніндегі шығындарды капиталдандыруды тоқтата тұруға тиіс.

Сараланатын активті мақсаты бойынша пайдалануға немесе сатуға дайындау үшін қажетті барлық жұмыстар іс жүзінде аяқталған кезде қоғам қарыз алу жөніндегі шығындарды капиталдандыруды тоқтатуға тиіс.

Актив, әдетте, күнделікті әкімшілік жұмыс әлі де жалғасатынына қарамастан, оның физикалық құрылысы аяқталған кезде мақсатқа немесе сатуға дайын деп саналады. Егер сатып алушының немесе пайдаланушының талаптарына сәйкес нысанды жобалау сияқты шамалы түзетулер болса, бұл жұмыстың толық аяқталғанын көрсетеді.

Қоғам есептеген сыйақы қарыздары бойынша берешек шоттарда есепке алынады:

3050 - « төленетін қысқа мерзімді сыйақылар»;

4050 - «төленетін ұзақ мерзімді сыйақылар».

3060 - « амортизацияланған құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелердің ағымдағы бөлігі»;

3070 - « пайда немесе залал арқылы әділ құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелердің ағымдағы бөлігі»;

3080 - «өзге де қысқа мерзімді қаржылық міндеттемелер».

Ақпаратты ашу

Қоғам ашылуы керек:

- қаржылық міндеттемелер бойынша жиынтық пайыздық шығыстар.

- кезең ішінде капиталдандырылған қарыз алу бойынша шығындар сомасы;

және

- қарыз алу бойынша шығындардың капиталдандыруға рұқсат етілген сомасын айқындау үшін пайдаланылған капиталдандыру ставкасы.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Операцияның мазмұны	Хат шоттары	
		Дебет	Кредит
	Алынған қарыздарды есепке алу		
1	Амортизацияланған құны бойынша ескерілетін алынған қарыздар	1030	3010,40 10
2	Бастапқы тану кезінде ресімдеу үшін комиссия сомасына шығындар есепке алынды	3010, 4010 3380	3380 1010, 1030, 1080
3	Нарықтық емес шарттарда алынған заемдар бойынша дисконтты бастапқы тану	3010, 4010	6160, 5420

4	Комиссиямен қарыздар бойынша және/немесе нарықтық емес шарттармен қарыздар бойынша танылатын дисконттар бойынша кейінге қалдырылған салық міндеттемесін бастапқы тану	7710 н/се 5420	4310
5	Қарыздың қолданылу мерзімі ішінде кейінге қалдырылған салық міндеттемесін өтеу	4310	7710
6	Ұзақ мерзімді қарыздың ағымдағы бөлігі бөлінді (әрбір есепті күнге келесі есепті жылы өтеуге жататын қарыз бойынша негізгі борыштың жылдық сомасында)	4010, 4060	3060
7	Қарыздар бойынша берешек төленді	3010, 4010, 3060, 3080, 4060	1010, 1030,10 80
8	Валюта айырбастаудың нарықтық бағамының өзгеруі нәтижесінде валютамен алынған қарыздар бойынша міндеттеменің ұлғаюы	7430	3010, 4010, 3080, 4060
9	Валюта айырбастаудың нарықтық бағамының өзгеруі нәтижесінде валютамен алынған қарыздар бойынша міндеттеменің азаюы	3010, 4010, 3080, 4060	6250
	Алынған қарыздар бойынша сыйақылар бойынша шығындарды есепке алу		
10	Қарыздар бойынша шығындар капиталдандырылған	1340, 2930, 2310, 2410, 2730	3050, 4050
11	Қарыздар бойынша шығындар ағымдағы кезеңнің шығыстары деп танылды	7310	3050, 4050
12	Қарыз бойынша Комиссияның және/немесе дисконттың амортизациясы	7310 (или 7340) или 1340, 2930, 2310, 2410, 2730 (при капитализа ции)	3010, 4010
	Жеке тұлғалардан алынған қарыздар бойынша есептелген сыйақы сомасынан төлем көзінен ЖТС ұсталды	3050, 4050	3120
13	Төлем көзінен жеке тұлғалардан алынған қарыздар бойынша есептелген сыйақы сомасынан ұсталған КТС	3050, 4050	3110
14	Есептелген сыйақы төленді	3050, 4050	1010, 1030, 1060

15	Шетел валютасындағы қарыздар бойынша есептелген сыйақы бойынша бағамдық айырмалар танылды		
	-оң	3050, 4050	6250
	-теріс	7430	3050, 4050

2.13. Жалға алуды есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 17

«Жалға алу»

Жалдау-шарт, оған сәйкес Жалға беруші Жалға алушыға төлемді немесе бірқатар төлемдерді алмастыру үшін келісілген уақыт ішінде активті пайдалану құқығын береді.

Жалға алудың жіктелуі

Жалға беру қаржылық ретінде жіктеледі, егер оның аясында меншік құқығына тән барлық тәуекелдер мен пайдалар берілсе. Егер оның шеңберінде активті иеленумен байланысты барлық тәуекелдер мен пайдалар берілмесе, жалдау операциялық ретінде жіктеледі. Жалдауды қаржылық немесе операциялық ретінде жіктеу Шарттың нысанына емес, операцияның мазмұнына байланысты болады.

Қаржылық жалдау белгілері

Төменде жеке немесе біріктірілген белгілер қоғамның жалдауды қаржы ретінде жіктеуіне әкеледі:

- 1) жалдау мерзімінің соңында активке меншік құқығы жалға алушыға өтеді;
- 2) жалға алушы Жалға алынған активті осы құқықты пайдалануға болатын күнгі әділ құннан едәуір төмен болады деп күтілетін бағамен сатып алуға құқылы және жалдаудың бастапқы күнінде бұл құқықты пайдалануға негізделген сенім бар;
- 3) жалдау мерзімі, егер меншік құқығы берілмесе де, активтің Экономикалық қызмет ету мерзімінің едәуір бөлігін құрайды;
- 4) жалдаудың бастапқы күніне ең төменгі жалдау төлемдерінің келтірілген құны жалға алынатын активтің әділ құнына жақын;
- 5) жалға алынатын активтер соншалықты мамандандырылған сипатта болады, оларды тек жалға алушы ғана елеулі модификацияларсыз пайдалана алады.
- 6) жалға алушы жалдауды мерзімінен бұрын тоқтатқан кезде Жалға берушінің осындай мерзімінен бұрын тоқтатуға байланысты барлық залалдары жалға алушыға жүктеледі;
- 7) жалға алу мерзімінің соңында активтің қалдық құнының ауытқуынан өзге кірістер немесе залалдарды жалға алушы алады (мысалы, жалға алу мерзімінің соңында сатудан түсетін түсімдердің көп бөлігіне тең жалдау төлемінен шегерім нысанында);

8) жалға алушының жалға алуды ұзартуға мүмкіндігі бар, бұл ретте жалға алу төлемдері ұзартылған кезеңде нарықтық төлемдерден едәуір төмен болады.

Егер қоғам жалға алушы болып табылған жағдайда қаржылық жалдауды есепке алу

Тану және бағалау

Жалдау мерзімі басталған күні қоғам қаржылық жалдау бойынша туындайтын құқықтар мен міндеттерді баланста мүліктің жалдау мәні болып табылатын әділ құнына немесе жалдау қатынастары басталған күні айқындалатын ең төменгі жалдау төлемдерінің келтірілген құнына (егер бұл сома төмен болса) тең сомада активтер мен міндеттемелер ретінде таниды.

Ең төменгі жалдау төлемдерінің келтірілген құнын қоғам жалдау шартында көрсетілген пайыздық мөлшерлемені қолдана отырып есептейді. Егер оны анықтау мүмкін болмаса, онда қоғам ұқсас шарттар бойынша мөлшерлемелерге теңестірілетін есептік пайыздық мөлшерлемені немесе егер оны анықтау мүмкін болмаса, жалға алушы жалдау қатынастары басталған күні осындай мерзімге және осындай қамтамасыз ету кезінде тиісті активті сатып алу үшін қажетті қарыз қаражатын тарта алатын мөлшерлемені пайдаланады.

Қоғамның кез келген бастапқы тікелей шығындары (жалға алу шартын талқылау және жасасу процесіне тікелей қатысты қосымша шығындар) актив ретінде танылған сомаға қосылады.

Кейінгі бағалау

Қоғам ең төменгі жалдау төлемдерін қаржыландыру шығындары мен төленбеген міндеттемелерді тиімді пайыздық мөлшерлеме әдісімен азайту арасында бөледі. Қаржылық шығыстарды қоғам міндеттеменің қалдығына процент ставкасы кезеңнен кезеңге өзгермейтіндей етіп жалдаудың әрбір кезеңіне жатқызады.

Әрбір есепті кезеңнің соңында қоғам жалдау бойынша ұзақ мерзімді міндеттемелердің ағымдағы бөлігін бөледі.

Амортизацияланатын жалға алынған активтер үшін амортизациялық саясат қоғамның меншігіндегі амортизацияланатын активтерге қатысты қолданылатын саясатқа сәйкес келуге тиіс.

Қоғам пайдаланатын қаржылық жалдау бойынша операцияларды есепке алуға арналған шоттар:

2440 - « активті пайдалану құқығы»;

2450 - « активті пайдалану құқығының амортизациясы»;

2460 - « активті пайдалану құқығының құнсыздануынан болған залал»;

4150 - «жалдау бойынша ұзақ мерзімді берешек»»;

3060 - «амортизацияланған құны бойынша бағаланатын ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелердің ағымдағы бөлігі».

Ақпаратты ашу

Қоғам қаржылық жалдау бойынша мынадай ақпаратты ашады:

1) активтердің әрбір түрі бойынша есепті кезеңнің соңындағы жағдай бойынша таза баланстық құн;

2) төмендегі кезеңдердің әрқайсысына қатысты әрбір есепті кезеңнің соңындағы болашақтағы ең төменгі жалдау төлемдерінің жалпы сомасы:

- бір жылға дейін;
- бір жылдан бес жылға дейін;
- бес жылдан астам;

3) жалға алушы жасасқан жалдау шарттарының жалпы сипаттамасы, оның ішінде мынадай ақпарат, бірақ онымен шектелмей:

- төленуге тиісті шартты жалдау ақысының мөлшерін анықтау үшін қолданылатын негіз;

- активті жалға алу немесе сатып алу шартын жаңарту мүмкіндіктерінің және жылжымалы бағалар туралы ескертпелердің болуы және олардың талаптары; және

- жалдау шартында белгіленген шектеулер туралы.

Егер қоғам Жалға алушы болып табылған жағдайда операциялық жалдауды есепке алу

Тану және бағалау

Қоғам жалдау төлемдерін (сақтандыру және қызмет көрсету сияқты қызметтерге арналған шығындарды қоспағанда) тікелей желілік негіздегі шығыстар ретінде таниды:

- басқа жүйелік негіз, төлемдер басқа негізде жасалса да, пайдаланушының пайда алудың уақытша кестесін жақсырақ ұсынуды қамтамасыз етеді;

- жалға берушіге төлемдер күтілетін жалпы инфляцияға сәйкес өсетіндей етіп құрылымдалған.

Операциялық жалдау бойынша берешекті есепке алу үшін қоғам 3360 «жалдау бойынша қысқа мерзімді кредиторлық берешек»шотын пайдаланады.

Ақпаратты ашу

Қоғам операциялық жалдау бойынша мынадай ақпаратты ашады:

1) келесі кезеңдердің әрқайсысы үшін мерзімінен бұрын тоқтату құқығынсыз операциялық жалдау шарттары бойынша болашақтағы ең төменгі жалдау төлемдерінің жалпы сомасы:

- бір жылға дейін;
- бір жылдан бес жылға дейін;
- бес жылдан астам;

2) Шығыс ретінде танылған жалдау төлемдері;

3) жалға алушы жасасқан жалдау шарттарының жалпы сипаттамасы, оның ішінде мынадай ақпарат, бірақ онымен шектелмей:

- төленуге тиісті шартты жалдау ақысының мөлшерін анықтау үшін қолданылатын негіз;

- активті жалға алу немесе сатып алу шартын жаңарту мүмкіндіктерінің және жылжымалы бағалар туралы ескертпелердің болуы және олардың талаптары; және

- жалдау шартында белгіленген шектеулер туралы.

Егер қоғам жалға беруші болып табылған жағдайда қаржылық жалдауды есепке алу

Тану және бағалау

Қоғам өзінің бухгалтерлік балансында қаржылық жалдау шарты бойынша дебиторлық берешек ретінде берілген активтерді жалдау шартында көзделетін мөлшерлеме бойынша жалға беруге жалпы инвестицияларды дисконттау жолымен айқындалатын жалға беруге таза инвестицияларға тең сомада тануға тиіс.

Жалға берудің жалпы инвестициялары-бұл жиынтық:

- қаржылық жалдау шарты бойынша жалға берушінің алуына тиесілі ең төменгі жалдау төлемдері;
- жалға берушіге есептелген кепілдендірілмеген қалдық құны.

Кейінгі бағалау

Қоғамның қаржылық кірісті тануы жалға берушінің қаржылық жалдауға таза инвестициялары бойынша кірістіліктің тұрақты мерзімді нормасын көрсететін кестеге негізделуі тиіс. Қызмет көрсетуге арналған шығындарды қоспағанда, есепті кезеңге жататын жалдау төлемдері жалпы жалдау инвестицияларынан шегеріліп, берешектің негізгі сомасының да, табылмаған қаржылық кірістің де азаюына әкеледі.

Серіктестік пайдаланатын қаржылық жалдау бойынша дебиторлық берешекті есепке алуға арналған шоттар:

1260 - «жалдау бойынша қысқа мерзімді дебиторлық берешек»,

2160 - «жалдау бойынша ұзақ мерзімді дебиторлық берешек».

Ақпаратты ашу

Қоғам қаржылық жалдауға қатысты мынадай ақпаратты ашады:

1) есепті кезеңнің соңында алуға тиесілі ең төменгі жалдау төлемдерінің келтірілген құнымен есепті кезеңнің соңындағы жалға беруге жалпы инвестициялар арасындағы салыстырып тексеруді қамтиды. Сонымен қатар, кәсіпорын жалға берудің жалпы инвестициялары және келесі кезеңдердің әрқайсысы үшін есепті кезеңнің соңында алынатын ең төменгі жалдау төлемдерінің келтірілген құны туралы ақпаратты ашуы керек:

- бір жылға дейін;
- бір жылдан бес жылға дейін;
- бес жылдан астам.

2) Еңбек сіңірілмеген Қаржылық кіріс.

3) Жалға берушінің пайдасына есептелетін кепілдендірілмеген қалдық құны.

4) өндіріп алу мүмкін емес, алынуға тиесілі ең төменгі жалдау төлемдері бойынша жинақталған бағалау резервтерін қамтуға тиіс.

5) есепті кезеңде кіріс ретінде танылған шартты жалдау ақысы.

6) жалға беруші жасасқан маңызды жалдау шарттарының жалпы сипаттамасы.

Егер қоғам Жалға беруші болып табылған жағдайда операциялық жалдауды есепке алу

Тану және бағалау

Жалға берушілер өздерінің бухгалтерлік балансында осындай активтердің сипатына сәйкес операциялық жалдау мәні болып табылатын активтерді ұсынуы керек.

Операциялық жалдаудан түсетін табыс (сақтандыру және техникалық қызмет көрсету сияқты қызметтерді көрсетуден түсетін түсімдерді қоспағанда), жалға алу мерзімі ішінде кірістер құрамында тікелей желілік әдіспен қоғам тануға жатады:

- басқа жүйелі тәсіл жалға берілген активті пайдаланудан түсетін пайданы азайту кестесінің неғұрлым барабар көрінісін қамтамасыз етсе;
- жалға берушіге төлемдер күтілетін жалпы инфляцияға сәйкес өсетіндей етіп құрылымдалған.

Жалға алудан түскен кірісті алу кезінде келтірілген амортизацияға жұмсалған шығындарды қоса алғанда, шығындар шығыстар ретінде танылады.

Операциялық жалдау шартын дайындау және жасасу кезінде жалға берушілер шеккен бастапқы тікелей шығындар жалдау мәні болып табылатын активтің баланстық құнына қосылады және жалға беруден түсетін кіріске қолданылатын қағидаттарды пайдалана отырып, жалдау мерзімі ішіндегі шығыстар ретінде танылады.

Амортизацияланатын жалға алынатын активтерге қатысты қолданылатын амортизация жөніндегі есеп саясаты жалға беруші ұқсас активтерге қатысты қабылдаған амортизацияның әдеттегі саясатына сәйкес келуге тиіс.

Операциялық жалдау бойынша берешекті есепке алу үшін қоғам 1260 «жалдау бойынша қысқа мерзімді дебиторлық берешек» шотын пайдаланады.

Ақпаратты ашу

Қоғам операциялық жалға алуға қатысты мынадай ақпаратты ашады:

1) жиынтығында және мынадай кезеңдердің әрқайсысы үшін жеке мерзімінен бұрын тоқтату құқығынсыз операциялық жалдау шарттары бойынша болашақ ең төменгі жалдау төлемдері:

- бір жылға дейін;
- бір жылдан бес жылға дейін;
- бес жылдан астам;

2) есепті кезеңде кіріс ретінде танылған шартты жалдау ақысының жалпы сомасы;

3) жалға беруші жасасқан жалдау шарттарының жалпы сипаттамасы.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Операцияның мазмұны	Хат шоттары	
		Дебет	Кредит
1	Дисконтталған құн бойынша жалдау бойынша пайдалану құқығын және ұзақ мерзімді міндеттемелерді тану	2440	4150

2	Ұзақ мерзімді міндеттемелердің ағымдағы бөлігін бөлу	4150	3060
3	Пайдалану құқығы нысанындағы активтің амортизациясы	7110, 8110, 8410	2440
4	Сыйақыны есептеу және пайыздар бойынша шығыстарды тану	7310	3060
Жалға алудың басталу күніне:			
5	- қаржылық жалға берілетін активтерді сатудан түскен түсімді тану	2160	6010
6	- сатылатын активтердің (қаржылық жалға берілетін) өзіндік құны есептен шығарылды)	7010	1320, 1330
Қаржылық жалдауға берілген активтерді сату жүзеге асырылған есепті кезеңде қаржылық нәтижені тану:			
7	1) есепті кезеңнің жабылуы:		
	- түсім сомасына	6010	5710
	- активтердің өзіндік құнына	5710	7010
8	2) қаржылық нәтижені тану:		
	-пайда	5710	5610
	-шығын	5610	5710
Кейінгі есеп:			
9	- сыйақы бойынша есептелген кіріс	1150	6130
	- жалдау төлемін алу, оның ішінде:		
10	1) сыйақы	1030	1150
11	2) негізгі қарыз	1030	2160
12	- әрбір есепті күнгі жағдай бойынша ұзақ мерзімді дебиторлық берешектің ағымдағы бөлігін бөлу (келесі есепті кезеңде алынуға жататын негізгі борыш сомасы)	1260	2160
13	- есепті кезеңнің жабылуы (есептелген сыйақы бойынша кіріс сомасына)	6130	5710

2.14. Мемлекеттік субсидияларды есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 20

«Мемлекеттік субсидияларды есепке алу және мемлекеттік көмек туралы ақпаратты ашу»

«Мемлекет» дегеніміз-жергілікті, ұлттық немесе халықаралық болғанына қарамастан, Үкімет, үкіметтік органдар және ұқсас органдар.

Мемлекеттік көмек-белгілі бір ұйымға немесе белгілі бір өлшемдерге сәйкес келетін бірқатар ұйымдарға қандай да бір экономикалық пайда беруге бағытталған мемлекеттің іс-әрекеті.

Мемлекеттік субсидиялар-ұйымның операциялық қызметіне байланысты өткен немесе болашақта белгілі бір шарттарды сақтау орнына

ресурстарды ұйымға беру нысанында мемлекет көрсететін көмек. Құны ақылға қонымды бағалауға келмейтін мемлекеттік көмек нысандары, сондай-ақ кәсіпорынның қарапайым коммерциялық операцияларынан ажыратуға болмайтын мемлекетпен осындай мәмілелер мемлекеттік субсидияларға жатпайды.

Активтерге жататын субсидиялар - негізгі шарты оларды алу жөніндегі талаптарды қанағаттандыратын кәсіпорын ұзақ мерзімді активтерді сатып алуға, салуға немесе өзгеше түрде сатып алуға тиіс болатын мемлекеттік субсидиялар. Сондай-ақ, активтердің түрін немесе олардың орналасқан жерін немесе оларды сатып алу немесе ұстап қалу кезеңдерін шектейтін қосымша шарттар болуы мүмкін.

Кіріске жататын субсидиялар - активтерге жататындардан ерекшеленетін мемлекеттік субсидиялар.

Шартты-қайтарымсыз қарыздар - оларға қатысты кредитор белгілі бір ұйғарылған шарттарды орындау кезінде берілген сомаларды талап етуден бас тарту міндеттемесін өзіне қабылдайтын қарыздар.

Әділ құн-бағалау күніне нарыққа қатысушылар арасындағы әдеттегі мәміле барысында активті сату кезінде алынатын немесе міндеттемені беру кезінде төленетін баға. (ХҚЕС (IFRS) 13 «әділ құнды бағалау» қараңыз.)

Мемлекеттік субсидиялар

Мемлекеттік субсидиялар, оның ішінде әділ құны бойынша монетарлық емес субсидиялар, мыналарға ақылға қонымды сенім пайда болғанға дейін танылмауға тиіс:

- (a) қоғам олармен байланысты шарттарды орындайды; және
- (b) субсидиялар алынады.

Субсидияны алудың өзі оған байланысты шарттардың орындалғанын немесе орындалатынын нақты дәлелдеуді қамтамасыз етпейді.

Субсидия алу тәсілі субсидияға қатысты қолданылуы тиіс есепке алу әдісін таңдауға әсер етпейді. Осылайша, субсидия ақша түрінде немесе мемлекет алдындағы міндеттемелерді азайту түрінде алынғанына қарамастан бірдей ескеріледі.

Мемлекет берген шартты түрде қайтарылмайтын қарыз, егер қоғам қарызды кешіру шарттарын орындайтынына ақылға қонымды сенім болса, мемлекеттік субсидия ретінде ескеріледі.

Мемлекет нарықтық бағадан төмен пайыз ставкасы бойынша берген заемнан алынатын пайда мемлекеттік субсидия ретінде ескеріледі. Қарыз «қаржы құралдары: тану және бағалау»³⁹ ХҚЕС (IAS) сәйкес танылуға және бағалануға тиіс. Пайыз ставкасын нарықтық бағадан төмен пайдаланудан түсетін пайда ³⁹ ХҚЕС (IAS) сәйкес айқындалған қарыздың бастапқы баланстық құны мен түскен қаражат арасындағы айырма ретінде бағалануға тиіс. Көрсетілген пайда ²⁰ ХҚЕС-ке сәйкес ескеріледі. Қоғам несиеден алынған пайда өтелуі керек шығындарды анықтау кезінде орындалған немесе орындалуы керек шарттар мен міндеттерді қарастыруы керек.

Мемлекеттік субсидия танылғаннан кейін оған байланысты барлық шартты міндеттемелер немесе шартты активтер «бағалау міндеттемелері, шартты міндеттемелер және шартты активтер»³⁷ ХҚЕС (IAS) сәйкес көрсетіледі.

Мемлекеттік субсидияларды қоғам өтемақысына осы субсидиялар арналған тиісті шығындарды шығыстар ретінде таныған кезеңдер бойы жүйелі негізде пайданың немесе залалдың құрамында тану керек.

Нақты шығыстарды тану кезінде субсидиялар тиісті шығыстар сияқты кезеңдерде пайданың немесе залалдың құрамында танылады. Амортизацияланатын активтерге жататын осыған ұқсас субсидиялар осы активтердің амортизациясы бойынша шығыстар танылатын кезеңдер бойы және пропорцияларда пайданың немесе залалдың құрамында танылады.

Амортизацияланбайтын активтерге жататын субсидиялар да белгілі бір міндеттерді орындауды талап етуі мүмкін және сол кезде осы міндеттерді орындауға байланысты шығындар туындайтын кезеңдерде пайда немесе залал құрамына жатқызылатын болады. Мысалы, жер учаскесі түріндегі субсидия осы учаскеде ғимарат салынады деген шартпен берілуі мүмкін және бұл жағдайда оны осы ғимараттың қызмет ету мерзімі ішінде пайда немесе залал ретінде тану орынды болуы мүмкін.

Кешенді қаржылық немесе фискалдық көмектің құрамында берілген субсидиялар бірқатар шарттармен байланысты. Мұндай жағдайларда шығындар мен шығыстардың пайда болуына әкелетін шарттарды айқындау кезінде мұқияттылық талап етіледі, олар өз кезегінде субсидия алынатын кезеңдерді айқындайды. Субсидияның бір бөлігін бір негізде, ал екінші бөлігін бөлу орынды болуы мүмкін.

Қазірдің өзінде келтірілген шығыстар немесе залалдар үшін өтемақы ретінде немесе қоғамның қандай да бір болашақ тиісті шығындарсыз дереу қаржылық қолдау көрсетуі мақсатында алынуға жататын мемлекеттік субсидия ол алынуға жататын кезеңдегі пайданың немесе залалдың құрамында танылады.

Белгілі бір жағдайларда мемлекеттік субсидиялар қоғамға кез-келген нақты шығындарды жүзеге асыруға ынталандыру үшін емес, жедел қаржылық көмек көрсету үшін берілуі мүмкін. Бұл мән-жайлар қоғам оны алу жөніндегі талаптарды қанағаттандыра бастаған кезеңнің пайдасы мен залалының құрамында субсидияны тануға, оның әсерін нақты түсінуді қамтамасыз ететін ақпаратты ашуға негіз бола алады.

Мемлекеттік субсидия өткен есепті кезеңдердің бірінде келтірілген шығыстар немесе залалдар үшін өтемақы ретінде қоғам алуға тиіс болуы мүмкін. Мұндай субсидия оның әсерін нақты түсінуді қамтамасыз ететін ақпаратты аша отырып, алынуға тиісті кезеңнің пайдасы мен залалының құрамында танылады.

Монетарлық емес мемлекеттік субсидиялар

Мемлекеттік субсидия монетарлық емес активті, мысалы, Жерді немесе басқа ресурстарды қоғамның пайдалануы үшін беру түрінде болуы мүмкін. Бұл жағдайларда монетарлық емес активтің әділ құнын бағалау және осы әділ құн бойынша субсидияны да, активті де есепке алу әдеттегі практика болып

табылады. Кейде балама тәсіл қолданылады, онда актив те, субсидия да номиналды мән бойынша есептеледі.

Активтерге жататын субсидияларды ұсыну

Активтерге жататын мемлекеттік субсидиялар, оның ішінде әділ құны бойынша монетарлық емес субсидиялар қаржылық жағдай туралы есепте не субсидияны кейінге қалдырылған кіріс ретінде көрсету жолымен не активтің баланстық құнын айқындау кезінде оны шегеру жолымен ұсынылады.

Қаржылық есептілікте активтерге жататын субсидияларды (немесе олардың тиісті бөліктерін) ұсынудың екі әдісі рұқсат етілген баламалар болып саналады.

Бірінші әдіс: субсидия активті пайдалы пайдалану мерзімі ішінде жүйелі негізде пайданың немесе залалдың құрамында танылатын кейінге қалдырылған кіріс ретінде танылады.

Екінші әдіс: субсидия активтің баланстық құнын анықтау кезінде шегеріледі. Субсидия амортизация бойынша шығыстарды азайту ретінде амортизацияланатын активті пайдалану мерзімі ішінде пайданың немесе залалдың құрамында танылады.

Активтерді сатып алу және осыған байланысты субсидияларды алу қоғамның ақша қаражаттарының айтарлықтай қозғалысына әкелуі мүмкін. Осы себепті және активтерге салынған инвестициялардың жалпы көлемін көрсету үшін мұндай қозғалыстар көбінесе қаржылық жағдай туралы есепте ұсыну мақсаттары үшін тиісті активтен субсидия шегерілетініне немесе алынбайтынына қарамастан, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепте жеке баптар ретінде ашылады.

Кіріске жататын субсидияларды ұсыну

Табысқа жататын субсидиялар пайданың немесе залалдың бір бөлігі ретінде не жеке не жалпы баптың құрамында, мысалы, «өзге де кірістер» беріледі; баламалы түрде субсидиялар олар есептілікте көрсетілген кезде тиісті шығыстардан шегеріледі.

Екі әдіс де кіріске қатысты субсидияларды ұсыну үшін рұқсат етілген болып саналады.

Мемлекеттік субсидияларды қайтару

Қайтарылуға жататын мемлекеттік субсидия бухгалтерлік бағалауды өзгерту үшін көзделген тәртіппен ескерілуге тиіс (ХҚЕС (IAS) 8 «Есеп саясаты, бухгалтерлік бағалардағы өзгерістер және қателер»). Табысқа жататын субсидияны қайтару бірінші кезекте осы субсидияға қатысты көрсетілген кейінге қалдырылған кірістің қалған амортизацияланбаған шамасын азайтуға жатады. Қайтарылатын соманың осындай кейінге қалдырылған кіріс мөлшерінен асып кетуі мөлшерінде немесе мұндай кейінге қалдырылған кіріс болмаған кезде қайтарылатын сома тікелей пайданың немесе залалдың құрамында танылады. Активке жататын субсидияны қайтару активтің баланстық құнын ұлғайту немесе қайтарылуға жататын сомаға кейінге қалдырылған кіріс сальдосын азайту жолымен ескеріледі. Субсидия болмаған кезде осы уақытқа шығыстарға

жатқызылатын жинақталған қорытындымен қосымша амортизация сомасы тікелей пайданың немесе залалдың құрамында танылады.

Активке жататын субсидияны қайтаруды туындатқан мән-жайлар активтің жаңа баланстық құнының ықтимал құнсыздану мәселесін қарауды талап етуі мүмкін.

Мемлекеттік көмек

Мемлекеттік көмектің кейбір нысандары бар құны ақылға қонымды бағалау мүмкін емес, сондай-ақ қоғамның әдеттегі коммерциялық операцияларынан ерекшеленбейтін мемлекетпен осындай мәмілелер.

Құны ақылға қонымды бағаланбайтын көмектің мысалы ретінде ақысыз техникалық немесе маркетингтік кеңестер мен кепілдіктер берілуі мүмкін. Қоғамның әдеттегі коммерциялық операцияларынан ажыратуға болмайтын көмектің мысалы-қоғамның сатылымының бір бөлігін қамтамасыз ететін мемлекеттік сатып алу саясаты. Артықшылықтың болуы даусыз болуы мүмкін, бірақ коммерциялық қызметті мемлекеттік көмектен ажыратуға жасалған кез-келген әрекет ерікті болуы мүмкін.

Жоғарыда келтірілген мысалдардағы пайданың маңыздылығы қаржылық есептілік пайдаланушыларды адастырмауы үшін көрсетілетін көмектің сипаты, дәрежесі мен ұзақтығы туралы ақпаратты ашу қажет болатындай болуы мүмкін.

Ақпаратты ашу

Қаржылық есептілікте мынадай ақпарат ашылуы тиіс:

(а) мемлекеттік субсидияларды есепке алу үшін қабылданған Есеп саясаты, оның ішінде оларды қаржылық есептілікте ұсыну үшін қабылданған әдістер;

(б) қаржылық есептілікте танылған мемлекеттік субсидиялардың сипаты мен мөлшері, сондай-ақ ұйым тікелей пайда алған мемлекеттік көмектің басқа да нысандарын көрсету; және

(с) танылған мемлекеттік көмекке байланысты орындалмаған шарттар мен өзге де ықтимал мән-жайлар.

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Операция мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Д-т	К-т
1	Болашақ кезендердің кірістері түріндегі субсидия танылады	1030	4420
2	Субсидиядан түскен кіріс берілген субсидиядан түскен қаражатқа сатып алынған негізгі құралдардың амортизация кезеңі шегінде көрсетіледі	4420	6230
3	Субсидия шығындарды өтеуге алынды	1030	6230

2.15. Активтердің құнсыздануы

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 36

«Активтердің құнсыздануы»

Қоғамның активтері - бұл гудвилді қоспағанда, ақша қаражатын генерациялайтын қаралып отырған бірліктің де, ақша қаражатын генерациялайтын басқа да бірліктердің де ақша қаражатының болашақ ағындарын қамтамасыз ететін активтер;

Белсенді нарық-бұл төменде көрсетілген барлық шарттар орындалатын нарық:

* нарықта айналымға түсетін тауарлар біртекті болып табылады;

* мәміле жасағысы келетін сатып алушылар мен сатушылар әдетте кез-келген уақытта табылуы мүмкін; және

* баға туралы ақпарат көпшілікке қол жетімді.

Амортизация-бұл активтің амортизацияланатын құнын оның пайдалы қызмет мерзімі ішінде жүйелі түрде бөлу;

Амортизацияланатын құн-бұл активтің өзіндік құны немесе тарату құнын шегергендегі өзіндік құнның орнына қаржылық есептілікте көрсетілген басқа шама;

Баланстық құн-жинақталған амортизация (материалдық емес активтер амортизациясы) мен құнсызданудан болған жинақталған шығын сомасын шегергендегі актив баланста танылатын шама;

Өтелетін сома-бұл таза сату бағасы мен оны пайдалану құнының ең үлкен мәні;

Ақша қаражатын генерациялайтын бірлік-бұл басқа активтерден немесе активтер топтарынан ақша қаражатының түсімдерінен көп дәрежеде тәуелсіз, оларды одан әрі пайдалану нәтижесінде ақша қаражатының түсуін қамтамасыз ететін активтердің ең аз сәйкестендірілетін тобы;

Шығару шығындары-бұл пайда салығын төлеу бойынша шығыстарды қаржыландыруға арналған шығындарды шегергендегі активтің шығуымен тікелей байланысты қосымша шығындар;

Таза сату бағасы-бұл активті сатудан немесе бір-бірінен тәуелсіз, жақсы хабардар, осындай мәміле жасауға ниет білдірген тараптар арасында активті шығаруға жұмсалған шығындарды шегере отырып, операция жасалған кезде ақша қаражатын жинақтайтын бірліктен алынуы мүмкін сома;

Пайдалы қызмет мерзімі-бұл не:

а) ұйымның амортизацияланатын активті пайдалануы күтілетін уақыт кезеңі; не

б) активтің көмегімен ұйым алуды көздейтін өнімдер немесе ұқсас өнімдер саны.

Пайдаланудан алынатын құн-активті одан әрі пайдаланудан және оны пайдалы пайдалану мерзімінің соңында оның істен шығуынан күтілетін есеп айырысу, ақша қаражатының болашақ ағындарының келтірілген құны;

Құнсызданудан болатын шығын-активтің баланстық құнының оның өтелетін сомасынан асып кеткен сомасы.

Құны төмендеуі мүмкін активті сәйкестендіру

Активтің немесе активтің оқшауланған тобының Экономикалық құны олардың баланстық құнынан төмен болған жағдайда ғана активтің құнсыздануы танылады. Яғни, БЕХС (IAS) 36 сәйкес «Активтердің құнсыздануы» активтердің құнын көтермеуге тиіс, бірақ екінші жағынан активтердің құнын саналы түрде төмендетуге жол берілмейді.

Қоғам активтің ықтимал құнсыздануын көрсететін белгілер болған кезде баланстың әрбір күніндегі жағдай бойынша активтің өтелетін сомасына есеп айырысуды жүргізуге тиіс. Бұл ретте белгілердің бар - жоғына қарамастан, қоғам жыл сайын пайдалы пайдалану мерзімі белгіленбеген материалдық емес активтер, пайдалануға берілмеген материалдық емес активтер, сондай-ақ бизнесті біріктіру нәтижесінде сатып алынған гудвилл бойынша активтің өтелетін сомасының есебін жүргізуге тиіс.

Активтің ықтимал құнсыздануын көрсететін белгілердің болуын бағалау кезінде қоғам кем дегенде мынадай белгілерді қарауы тиіс:

- 1) Сыртқы ақпарат көздері
- 2) ішкі ақпарат көздері

Сыртқы ақпарат көздеріне мыналар жатады:

а) уақыт ағымының немесе әдеттегі пайдаланудың нәтижесінде күтілетіннен гөрі кезең ішінде активтің нарықтық құнының едәуір төмендеуі;

б) кезең ішінде болған ұйымның жағдайына теріс әсер ететін немесе ұйым жұмыс істейтін технологиялық, нарықтық, экономикалық немесе заңды жағдайларда немесе актив арналған нарықта жақын болашақта күтілетін елеулі өзгерістер;

в) кезең ішінде болған нарықтық пайыздық мөлшерлемелердің немесе инвестициялардың кірістілігінің басқа да нарықтық нормаларының елеулі ұлғаюы және осы өсулердің активті пайдаланудан түскен құнды есептеу үшін пайдаланылатын дисконттау ставкасына әсер ету ықтималдығы және оның өтелетін сомасын елеулі түрде азайтады;

г) есеп беретін ұйымның таза активтерінің баланстық құны оның нарықтық капиталдандырудан көп.

Ақпараттың ішкі көздеріне мыналар жатады:

а) активтің ескіргені немесе физикалық зақымданғаны туралы дәлелдеменің болуы;

б) ұйымның жағдайына теріс әсер ететін, уақыт ішінде болған немесе жақын болашақта күтілетін қазіргі немесе болашақтағы активті пайдалану дәрежесіндегі немесе тәсіліндегі елеулі өзгерістер. Мысалы:

қарапайым актив,

өндірістік қызметті тоқтату немесе қайта құрылымдау жөніндегі жоспарлар, жақын арада активтің істен шығуы жөніндегі жоспарлар, активтің пайдалы қызмет мерзімін шектеуден шектелгенге қайта қарау,

в) ішкі есептілік негізінде активті пайдаланудың ағымдағы немесе болашақ нәтижелері болжанғаннан нашар екендігі туралы куәлік;

г) актив құнын ықтимал азайтуға арналған өзге де нұсқаулар;

* активті сатып алуға немесе оны пайдалануға және қызмет көрсетуге қажетті ақша қаражаты бюджетте бұрын қарастырылғаннан едәуір асады,
* таза ақша ағындары бюджетте жоспарланғаннан едәуір төмен,
* активтің пайдалы қызмет мерзімі ішінде ақша қаражатының таза кетуі болжанады.

Бұл көрсеткіштерді бағалау кезінде маңыздылық принципін қолдану қажет. Егер талдау активтің өтелетін сомасының аталған көрсеткіштерге сезімтал еместігін көрсетсе, онда өтелетін соманы бағалаудың қажеті жоқ.

Екінші жағынан, активтер құнының төмендеуі активтің пайдалы қызмет мерзімін қайта қарау, амортизацияны есептеу әдісінің өзгеруі немесе активтің жою құны салдарынан болуы мүмкін. Егер мұндай белгілер болса, онда пайдалы пайдаланудың қалған мерзімі, амортизация әдісі немесе активтің тарату құны, тіпті егер ол үшін құнсызданудан болатын ешқандай шығын танылмаса да, активке қолданылатын ҚЕХС-қа сәйкес қайта қаралуға және түзетілуге тиіс.

Өтелетін соманы өлшеу

Ақшалай мәндегі активтің құнын төмендету шамасы өтелетін соманы және баланстық құнды салыстыру арқылы айқындалады. Соңғысы жинақталған амортизацияны шегергендегі бастапқы (немесе қайта бағаланған) құн болып саналады. Активтің өтелетін сомасы екі шаманың ең үлкені болып табылады: таза сату бағасы немесе пайдаланудан алынған құн.

Егер активті пайдаланудан түскен құн шығуға жұмсалған шығындарды шегергендегі оның әділ құнынан асып кетуге негіз болмаса, онда ол активтің өтелетін сомасы болып есептелуі мүмкін. Көп жағдайда бұл сатуға арналған активтерге қатысты. Сатуға арналған активті пайдалану құны негізінен оның шығарылуынан түскен кірістен тұрады.

Егер активті үздіксіз пайдалану негізінен басқа активтерге немесе активтер тобына байланысты туындайтындарға тәуелсіз ақша қаражатының түсуін қамтамасыз етпеген жағдайда, өтелетін сома актив тиесілі ақша қаражатын генерациялайтын бірлік үшін айқындалады, бұған мынадай жағдайлар қосылмайды::

* активтің таза сату бағасы оның баланстық құнынан жоғары; немесе

* активті пайдалану құны оның таза сату бағасына жақын және таза сату бағасын анықтауға болады.

Таза сату бағасы

Таза сату бағасының оңтайлы мәні-мұндай мәмілені жасағысы келетін, жақсы білетін Тараптар арасында активті сатып алу-сату шартын міндетті түрде орындау кезінде көрсетілген баға. Шартта көрсетілген баға активтің шығуына тікелей байланысты шығыстар сомасына түзетілуге тиіс. Бұл мәмілені ресімдеу бойынша заң қызметтеріне арналған шығындар, алымдар, салықтар, активті бөлшектеуге арналған шығындар және активті сату алдындағы дайындауға арналған басқа да тікелей қосымша шығындар болуы мүмкін.

Орындалуы міндетті сатып алу-сату шарты болмаған, бірақ осы активпен сауда жүргізілетін белсенді нарық болған кезде активті шығарумен тікелей байланысты жоспарланған шығындарды шегере отырып, нарықтық бағаны

пайдалану керек. Тиісті нарықтық баға, әдетте, сұраныстың қазіргі бағасы болып табылады. Егер нарықтық бағаны есептеу үшін негіз ретінде сұраныстың ағымдағы бағасының мәні болмаса, сол операцияның күні мен таза сату бағасын есептеу күні арасындағы кезеңде экономикалық шарттарда елеулі өзгерістер болмаған жағдайда ең соңғы операцияның бағасы пайдаланылуы мүмкін.

Актив үшін таза сату бағасы немесе белсенді нарық болмаған кезде қоғам активті бағалауды ең жақсы қолжетімді ақпаратқа сүйене отырып негіздейді. Сол саладағы ұқсас активтермен соңғы операциялардың нәтижелері туралы ақпаратты пайдалануға болады. Бұл ретте активтің тозуын, пайдалану шарттарын, егер бұл өндірістік машиналар мен жабдықтар болса, онда олардың өндірістік қуатын және басқа да өндірістік сипаттамаларын ескеру және ұқсас активтердің құнын анықталған айырмашылықтардың әсеріне түзету қажет. Мұндай ақпаратты статистикалық анықтамалықтардан алуға болады.

Активті пайдалану құны

Активті пайдаланудан алынған құнды бағалау болашақ ақша ағындарының күтілетін дисконтталған құнын көрсететін ағымдағы құнды есептеу болып табылады.

Активті пайдалану құнын есептеу келесі кезеңдерді қамтиды:

а) активті үздіксіз пайдалануға және оның түпкілікті шығарылуына байланысты туындайтын ақша қаражатының болашақ кіріс және шығыс ағындарын есептеу;

б) ақша қаражатының болашақ ағындарына тиісті дисконттау ставкасын қолдану.

Ақша қаражатының болашақ ағындарын бағалау

Активті пайдаланудан құн шамасын өлшеу кезінде ақша қаражатының болашақ ағындарын бағалау мыналарға негізделуі тиіс::

а) басшылықтың активті пайдалы пайдаланудың қалған мерзімі ішінде болатын экономикалық жағдайларды ең жақсы есептік бағалауы. Сыртқы дәлелдерге үлкен мән берілуі керек;

б) неғұрлым ұзақ кезең ақталуы мүмкін жағдайларды қоспағанда, ең соңғы қаржы бюджеттерінде/жоспарларында ең ұзақ ұзақтығы бес жыл кезеңді қамтуға тиіс;

в) экстраполяция (егер активті пайдалы пайдалану мерзімі бес жылдан астам болса) - өсу қарқынының артуы ақталуы мүмкін жағдайларды қоспағанда, кейінгі жылдар үшін тұрақты немесе төмен өсу қарқыны. Бұл өсу қарқыны өнімге, салаларға, ұйымға немесе ұйым жұмыс істейтін елдерге қатысты немесе егер неғұрлым жоғары қарқын ақталмаса, актив пайдаланылатын нарыққа қатысты ұзақ мерзімді өсу қарқынынан аспауға тиіс. Егер бұл орынды болса, өсу қарқыны нөлге тең немесе теріс мәнге ие болуы мүмкін.

Пайдаланудың құнын анықтау үшін ақша ағындарының болжамдары басшылықтың ең жақсы бағаларына негізделуі керек, бірақ болашаққа деген оптимистік көзқарасқа емес. Болжамдар неғұрлым сенімді болуы үшін сыртқы көздерден алынған ақпаратқа үлкен мән беру керек. Осылайша, болашақ ақша ағындары мыналарды қамтуы керек:

а) активті үнемі пайдаланудан түскен ақша түсімдерінің болжамдары;
б) активті үздіксіз пайдалануға байланысты (активті пайдалануға дайындауға арналған ақша қаражатының шығуын қоса алғанда) болашақта ақша қаражаты түсімдерінің туындауы үшін болмай қоймайтын және активке тікелей жатқызылуы немесе негізделген және дәйекті түрде бөлінуі мүмкін ақша қаражаты шығуының болжамдары; және

в) активті пайдалы пайдалану мерзімінің соңында шығару кезінде алу (немесе төлеу) болжанатын ақша қаражатының таза ағындары (егер мұндайлар болса).

Ақша қаражатының болашақ шығуын айқындау кезінде активті пайдалануға дайындау үшін қажетті ақша қаражатының кез келген шығуын қоса алғанда, ақша қаражатының түсуін генерациялау үшін қажетті ақша қаражатының барлық шығуы (мысалы, құрылыс процесіндегі ғимарат немесе аяқталмаған әзірлеу жобасы) ескерілуге тиіс. Осы активке тікелей қатысты барлық үстеме шығыстарды ескеру қажет. Ақшалай емес шығыстар есептеулерден алынып тасталуға тиіс. Сондай-ақ болжамдарға активті қаржыландыру бойынша шығындар енгізілмеуге тиіс. Мысалы, актив несиеге сатып алынды. Кейіннен осы міндеттеме бойынша төлемді кейінге қалдыру үшін пайыздар төленді. Төленген пайыздардың сомасы есепке енгізілмейді. Салық әсерін де елемеу керек. Болжамдар салық салынғанға дейінгі көрсеткіштерді пайдалана отырып жасалады.

Ақша қаражатының болашақ ағындары оның ағымдағы жай-күйіне қарай есептелуі тиіс және одан күтілетін ақша қаражатының болашақ есеп айырысу ағындарын қамтымауы тиіс

а) ұйым әлі бастамаған болашақ қайта құрылымдау (ұйым қайта құрылымдауға кіріскен бойда, ол оның ақша қаражатының болашақ ағындарына әсерін ескеруі тиіс)

б) активті бастапқы бағаланған стандартты тиімділігін арттыру арқылы жақсартатын немесе жетілдіретін болашақ күрделі шығындар.

Құнсызданудан болған шығынды тану және өлшеу

Активтің баланстық құнының активтің өтелетін сомасынан асып кетуі құнсызданудан болатын залал болып табылады. Барлық активтер үшін бұл ереже бірдей, бірақ шығындарды есепке алу активтің түріне және қолданылатын тәсілдерге байланысты аздап өзгереді.

Актив БЕХС (IAS) көзделген қайта бағаланған құн бойынша есепке алу тәртібіне сәйкес жүргізілген қайта бағаланған құн бойынша ескерілетін жағдайларды қоспағанда, құнсызданудан болған шығын дереу пайда мен шығындар туралы есепте Шығыс ретінде танылуы тиіс, 16.

Қайта бағаланған актив үшін құнсызданудан болған шығын БЕХС (IAS) сәйкес қайта бағалаудан болған құнның азаюы ретінде ескерілуге тиіс 16.

Актив тиесілі ақша қаражатын өндіретін бірлікті анықтау

Жеке активтің өтелетін сомасын бағалау мүмкін болмаған кезде осы актив тиесілі ақша қаражатын өндіретін бірліктің өтелетін сомасы бағаланады.

Жеке активтің өтелетін сомасын, егер:

а) активті пайдаланудан түскен құнды оның таза сату бағасына жақын ретінде бағалау мүмкін емес және

б) активті пайдалану басқа активтер құрған ақша қаражатының түсімдеріне тәуелді емес ақша қаражатының түсуін қамтамасыз етпейді. Мұндай жағдайларда пайдаланудан алынатын құн және тиісінше өтелетін сома осы актив тиесілі ақша қаражатын генерациялайтын бірлік үшін ғана айқындалуы мүмкін.

Ақша қаражатын генерациялайтын бірлік-бұл басқа активтерден немесе активтер топтарынан ақша қаражатының түсімдерінен көп дәрежеде тәуелсіз, оларды үздіксіз пайдалану нәтижесінде ақша қаражатының түсуін қамтамасыз ететін активтердің ең аз сәйкестендірілетін тобы. Ақша қаражатын генерациялайтын активке жататын бірлікті сәйкестендіру процесі пайымдауды қолдануды талап етеді. Егер жекелеген активтің өтелетін сомасын айқындау мүмкін болмаса, онда қоғам активтердің ең аз жиынтығын айқындайды, оны жалғастырылып пайдалану көп дәрежеде қамтамасыз етіледі. Егер активтің (активтер тобының) көмегімен шығарылатын өнім үшін белсенді нарық болса, онда бұл актив (активтер тобы) ақша қаражатын генерациялайтын бірлік болып табылады, тіпті егер шығарылатын өнім ішкі бағалардан өз мұқтажы үшін пайдаланылса да, олар өндірілетін өнім үшін болашақ нарықтық бағаларды ең жақсы есептік бағалау негізінде түзетілуге тиіс.

Қоғам басшылығы қызметтің тігінен интеграцияланған бағыттары үшін ақша қаражатын генерациялайтын әрбір жеке бірлік үшін пайдаланудан болатын құнды айқындау кезінде нарықтық бағаларды пайдалануы тиіс.

Әрбір қызмет бағыты бойынша кірістер тәуелсіз болып табылады, өйткені ұйым басшылығы әр бөлімшенің қызметін жалғастыру туралы Жеке шешімдер қабылдайды. Талдау және шешім қабылдау процесі операциялық қызметтің әр кезеңінде белсенді нарықтың болуына байланысты. Осылайша, қызметтің әрбір бағыты ақша қаражатын өндіретін жеке бірлік ретінде қарастырылады, оның құны ұйымның басшылығы анықтаған пайдаланудан болашақ ақша ағындарын ең жақсы есептік бағалауға негізделеді.

Бағалар туралы Сыртқы ақпарат Ішкі баға туралы мәліметтерге қарағанда анағұрлым сенімді көрсеткіш болып табылады, сондықтан ұйым басқа бөлімшелер пайдаланатын өнімнің бір бөлігін немесе барлығын пайдаланғанына қарамастан, ақша ағындарын анықтау үшін нарықтық бағаларды қолдануы керек.

Ақша қаражатын генерациялайтын бірліктер өзгерістер үшін негіз болған жағдайларды қоспағанда, кезең ішіндегі кезең-кезеңмен сол активтер немесе активтердің типтері үшін айқындалуға тиіс.

Егер есепті кезеңде ақша қаражатын генерациялайтын бірлікке қатысты құнсызданудан болған залал танылса немесе қайтарылса, онда мынадай жағдайларда тиісті ақпараттың ашылуын қамтамасыз ету қажет:

* есепті кезеңде актив алдыңғы кезеңдерге қарағанда ақша қаражатын өндіретін өзге бірлікке жатады;

* ақша өндіретін бірлікпен біріктірілген активтердің түрлері өзгерді.

Ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің өтелетін сомасы және баланстық құны

Ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің өтелетін сомасы екі шаманың: оның таза сату бағасының және активті пайдаланудан түскен құнының үлкен мәніне тең болады.

Ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің теңгерімдік құны ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің өтелетін сомасын айқындау әдісіне сәйкес айқындалуға тиіс.

Ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің баланстық құны:

а) активті пайдаланудан құнды айқындау кезінде пайдаланылатын ақша қаражатының түсуін құратын активтердің ғана баланстық құнын қамтиды;

б) ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің өтелетін сомасын көрсетілген міндеттемені есепке алмай айқындау мүмкін болмайтын жағдайларды қоспағанда, кез келген танылатын міндеттеменің баланстық құнын қамтымайды.

Өтемді бағалау үшін активтер топтастырылған кезде, ақша қаражаттарының тиісті кірістерін құратын барлық активтер ақша өндіретін бірлікке қосылуы маңызды. Олай болмаған жағдайда, ақша қаражатын жинақтайтын бірліктің құны толық өтелетін сияқты, ал іс жүзінде құнсызданудан болатын шығын орын алған сияқты.

Кейбір жағдайларда активтер ақша бірліктерінің ағындарын құруға өз үлестерін қосса да, оларды осы бірлікке негізделген және дәйекті негізде жатқызуға болмайды, мысалы, бас ұйымның активтері.

Ақша қаражатын өндіретін бірліктің өтелетін сомасын айқындау мақсатында кейбір танылған міндеттемелерді қарау қажеттігі туындауы мүмкін. Бұл, егер ақша өндіретін бірліктің шығуы сатып алушыдан өзіне міндеттеме қабылдауды талап етсе, орын алуы мүмкін. Бұл жағдайда ақша қаражатын өндіретін бірліктің таза сату бағасы (немесе ақша қаражатының түпкілікті шығуы кезіндегі есеп айырысу ағындары) шығару бойынша шығындарды шегергендегі міндеттемелермен бірге осы бірлік активтерінің есеп айырысу сату бағасы болып табылады. Ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің теңгерімдік құны мен оның өтелетін сомасы арасында елеулі салыстыру жүргізу үшін міндеттеменің теңгерімдік құны ақша қаражатын генерациялайтын бірлікті пайдаланудан түскен құнды да, оның теңгерімдік құнын да айқындау кезінде шегеріледі.

Кейбір жағдайларда, қалыптасқан практиканы негізге ала отырып, өтелетін сома ақша қаражатын (мысалы, дебиторлық берешек немесе басқа да қаржы активтері) немесе танылған міндеттемелерді (мысалы, кредиторлық берешек, зейнетақылар немесе басқа да бағалау міндеттемелері) генерациялайтын бірліктің бөлігі болып табылмайтын активтерді ескере отырып айқындалады. Мұндай жағдайларда ақша қаражатын генерациялайтын бірліктің баланстық құны осы активтердің баланстық құнына ұлғайтылады және осы міндеттемелердің баланстық құнына азайтылады.

Құнсызданудан шығынды қайтару

Баланстың әрбір күніне алдыңғы кезеңдерде танылған активтердің құнсыздануынан болған залал енді жоқ немесе өзгергендігі белгілерін бағалау қажет.

Мұндай белгілердің болуын бағалау кезінде келесі көрсеткіштерді қарастырған жөн:

1. сыртқы ақпарат көздері:

а) активтің нарықтық құны кезең ішінде айтарлықтай өсті;

б) қоғам үшін оң әсер еткен елеулі өзгерістер кезең ішінде орын алған немесе жақын болашақта ұйым жұмыс істейтін технологиялық, нарықтық, экономикалық немесе заңды жағдайларда немесе актив арналған нарықта орын алатын болса;

в) инвестицияларға нарықтық пайыздық мөлшерлемелер немесе басқа да нарықтық пайда нормалары кезең ішінде кеміді және бұл кемітулер активті пайдаланудан түскен құнды есептеу кезінде пайдаланылатын дисконттау ставкасына әсер етуі және оның өтелетін сомасын елеулі ұлғайтуы ықтимал.

2. ішкі ақпарат көздері:

а) ұйым үшін оң әсері бар активті пайдалану немесе болжамды пайдалану дәрежесі мен тәсіліндегі елеулі өзгерістер кезең ішінде орын алса немесе жақын болашақта орын алса. Бұл өзгерістер активті бастапқы бағаланған стандартты тиімділіктен тыс жетілдіру немесе жақсарту үшін кезең ішінде келтірілген күрделі шығындарды немесе осы актив тиесілі қызметті тоқтату немесе қайта құрылымдау міндеттемесін қамтиды; және

б) активтің экономикалық көрсеткіштері күтілгеннен тыс жақсаратынын көрсететін ішкі есептіліктен алынған дәлелдеменің болуы.

Алдыңғы кезеңдерде танылған құнсызданудан болған залал, егер активтің өтелетін сомасын айқындау кезінде пайдаланылған есеп айырысуларда өзгерістер орын алған жағдайда ғана активтің құнсыздануынан болған соңғы залал танылған кезден бастап қайтарылады. Құнсызданудан шығынды қайтару мақсатында активтің баланстық құнын оның өтелетін сомасына дейін ұлғайту қажет. Бұл өсім құнсызданудан шығынды қайтару болып табылады.

Есептеулердегі өзгерістер мысалдарына мыналар жатады:

а) өтелетін соманы бағалау үшін негіздегі өзгеріс (мысалы, өтелетін соманы бағалау үшін негіз ретінде таза сату бағасы немесе пайдаланудан алынған құн пайдаланыла ма);

б) егер өтелетін соманы бағалау үшін негіз активтің таза сату бағасы болса-ақша қаражаты ағындарының шамасындағы, мерзімдері бойынша бөлінуіндегі немесе дисконттау ставкасындағы өзгерістер;

в) егер өтелетін соманы бағалау үшін негіз таза сату бағасы болса, онда таза сату бағасының компоненттерін бағалаудағы өзгеріс.

Активті пайдалану құны баланстық құннан асып кетуі мүмкін, өйткені болашақ ақшалай түсімдердің ағымдағы құны олар жақындаған сайын артады. Алайда активтің экономикалық әлеуеті артқан жоқ. Осылайша, активтің өтелетін

сомасы оның баланстық құнынан асып кетсе де, уақыт өткен соң ғана құнсызданудан болатын шығын қайтаруға жатпайды.

Жекелеген активтің құнсыздануынан залалды қайтару

Құнсызданудан болған залалды қайтару нәтижесінде ұлғайған активтің баланстық құны, егер алдыңғы жылдары актив үшін құнсызданудан болған залал танылмаса, айқындалған (амортизацияны шегергенде) баланстық құнның мәнінен аспауға тиіс. Активтің баланстық құнының осы активтің құнсыздануынан залалды қайтару шамасынан асатын кез келген ұлғаюы қайта бағалау болып табылады.

Активтің құнсыздануынан залалды қайтару шамасы осы активтің бастапқы құнының амортизациясы нәтижесінде осы сәтте алынуы мүмкін сомадан аспауға тиіс. Осындай құннан артық кез келген ұлғаю активті қайта бағалау ретінде қаралуға тиіс. Қоғам активке тиісті ҚЕХС қолдана отырып, мұндай қайта бағалауды ескереді.

Құнсызданудан болатын залалды қайтару, егер актив басқа ҚЕХС-қа сәйкес қайта бағаланған шама бойынша (мысалы, көзделген ҚЕХС (IAS) 16 сәйкес қайта бағаланған құн бойынша) есепке алынбаса, пайда мен шығындар туралы есепте тікелей танылуға тиіс. Қайта бағаланған активтің құнсыздануынан залалды кез келген қайтару көрсетілген БЕХС-қа сәйкес қайта бағалаудың ұлғаюы ретінде қаралады.

Қайта бағаланған активке қатысты құнсызданудан болған залалды қайтару қайта бағалаудан болған нәтиже ретінде тікелей капитал шоттарына кредиттеледі. Алайда, қайта бағаланған активтің құнсыздануынан болған залал бұрын пайда мен шығындар туралы есепте Шығыс ретінде танылған дәрежеде осы активке қатысты құнсызданудан болған залалды қайтару пайда мен шығындар туралы есепте кіріс ретінде танылады.

Құнсызданудан шығын қайтарылғаннан кейін активтің түзетілген баланстық құнын оның пайдалы пайдаланудың қалған мерзімі ішінде тарату құнын шегере отырып, біркелкі есептен шығару мақсатында тиісті актив үшін амортизациялық есептеулерге түзету жүзеге асырылады.

Ақпаратты ашу

Активтердің әрбір сыныбы үшін және әрбір есепті сегмент бойынша қаржылық есептілікте мынадай ақпарат ашылуға тиіс:

а) пайда мен залал туралы есепте танылған сома:

* құнсызданудан болған шығындар;

* құнсызданудан болған шығындарды қайтару.

б) капитал шотында тікелей танылған сома;

* құнсызданудан болған шығындар;

* құнсызданудан болған шығындарды қайтару.

Егер ақша қаражатын генерациялайтын жекелеген активтің немесе бірліктің құнсыздануынан болған шығын танылса немесе қайтарылса және бұл ретте қаржылық есептілік мәнмәтінінде елеулі болып табылса, мынадай ақпаратты ашу керек:

- а) залалды тануға немесе қайтаруға әкеп соққан оқиғалар немесе мән-жайлар;
- б) шығынның танылған немесе қайтарылған сомасы;
- в) активтің немесе ақша қаражатын және актив тиесілі есепті сегменттерді генерациялайтын бірліктің сипатына қатысты егжей-тегжейлі ақпарат;
- г) активтің өтелетін сомасы (ақша қаражатын генерациялайтын бірлік) таза сату бағасы немесе пайдаланудан алынған құн болып табыла ма;
- д) таза сату бағасын айқындау үшін пайдаланылған негіз немесе пайдаланудан түскен құнды айқындау үшін пайдаланылған дисконттау мөлшерлемесі, сондай-ақ пайдаланудан болған алдыңғы құн.

2.16. Кірістер есебі

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 18

«Түсім»

Табыс-бұл есепті кезеңдегі активтердің түсімі немесе ұлғаюы немесе міндеттемелердің азаюы түрінде болатын экономикалық пайданың өсуі, бұл қоғам қатысушыларының салымдарына байланысты капиталдың ұлғаюымен көрінеді.

Қоғам табыстың келесі түрлерін ескереді:

- 1) түсімін көрсетілген қызметтердің, орындалған жұмыстардың;
- 2) тауарларды сатудан түскен түсім;
- 3) басқа да кірістер.

Қоғам төменде көрсетілген барлық шарттар қанағаттандырылған кезде тауарларды сатудан түскен түсімді таниды:

- 1) қоғам сатып алушыға тауарға меншік құқығымен байланысты елеулі тәуекелдер мен пайданы берген болса;
- 2) қоғам енді меншік құқығымен байланысты дәрежеде басқаруға қатыспайды және сатылған тауарларды бақылауды сақтамайды;
- 3) кіріс сомасы сенімді өлшенуі мүмкін;
- 4) операцияға байланысты экономикалық пайданы қоғам алу ықтималдығы бар; және
- 5) операцияға байланысты келтірілген немесе күтілетін шығындар сенімді өлшенуі мүмкін.

Қоғам, егер ол меншік құқығымен байланысты елеулі тәуекелдерді сақтаса, табысты танымайды, мысалы:

- 1) қоғам кепілдіктің стандартты шарттары шеңберінен шығатын қанағаттанғысыз пайдалану сапасы үшін жауапкершілікті сақтаған кезде;
- 2) нақты сатудан түсім алу Сатып алушының тауарларды сатуына байланысты болғанда;
- 3) жөнелтілген тауарлар орнатуға жататын болса, ал орнату әлі орындалмаған Шарттың едәуір бөлігін құраса;
- 4) Егер сатып алушы сату шартында белгіленген себеппен сатып алу мәмілесін бұзуға құқылы болса және қоғам қайтару ықтималдығын анықтай алмаса.

Қоғамның басқа кірістеріне мыналар жатады:

- активтердің шығуынан, мысалы, негізгі құралдарды, материалдық емес активтерді сатудан түскен кірістер;

- өтеусіз алынған активтерден түскен кірістер;

- құнсызданудан болған шығынды қалпына келтіруден түскен кірістер;

- басқа кірістер, атап айтқанда:

1) шарттардың талаптарын бұзғаны үшін есептелген айыппұлдардан, өсімпұлдардан, тұрақсыздық айыбынан түсетін кіріс;

2) түгендеу кезінде анықталған материалдық құндылықтардың артық шығуы;

3) келтірілген залалдарды өтеу;

4) қолданыстағы заңнамамен белгіленген талап қою мерзімі өткен кредиторлық берешекті есептен шығарудан түскен табыс және өзге де кірістер.

Түсімді өлшеу

Қоғам алынған немесе алынуға тиіс өтеудің әділ құны бойынша кірісті өлшейді. Алынған немесе алуға жататын өтеудің әділ құны қоғам ұсынатын кез келген сауда және көтерме жеңілдіктер сомасын шегеріп тастауы тиіс.

Ақша қаражаттарының немесе ақша қаражаттарының баламаларының түсімі кейінге қалдырылған кезде, Шарт іс жүзінде қаржыландыру операциясын білдіреді, ал өтеудің әділ құны пайыздың жүктелген ставкасын пайдалана отырып айқындалатын барлық болашақ түсімдердің келтірілген құны болып табылады. Мысалы, қаржыландыру операциясы - бұл кәсіпорынның сатып алушыға пайызсыз несие беруі немесе сатып алушыдан сатылған тауарлар үшін өтемақы ретінде нарықтық бағадан төмен пайыздық мөлшерлемен вексель алу. Есептелген пайыздық мөлшерлеме ең жақсы анықталған мән ретінде анықталады:

(а) ұқсас кредиттік қабілеттілік рейтингісі бар Эмитенттің ұқсас қаржы құралы үшін басым ставка немесе

(б) қолма-қол ақшамен сату кезінде қаржы құралының номиналды сомасын тауарлардың немесе қызметтердің ағымдағы бағаларына дейін дисконттайтын пайыздық ставка.

Қоғам болашақтағы барлық түсімдердің келтірілген құны мен өтеудің номиналды сомасы арасындағы айырманы пайыздық кіріс ретінде тануға тиіс.

Қоғам табысқа қоғамның өз атынан алынған және алуға жататын экономикалық пайданың жалпы түсімдерін ғана қамтиды. Кірістен үшінші тараптардың пайдасына алынған акциздер, қосылған құн салығы сияқты барлық сомалар алынып тасталады.

Қоғам түсімді мойындамауы тиіс:

(а) тауарлар немесе қызметтер сипаты мен құны бойынша ұқсас тауарларға немесе қызметтерге айырбасталған кезде, немесе

(б) тауарлар немесе қызметтер сипаты мен құны жағынан ұқсас емес тауарларға немесе қызметтерге айырбасталған кезде, Бірақ айырбастау операциясы коммерциялық мәннен айырылады.

Қоғам тауарлар сатылатын немесе қызметтер сипаты мен құны жағынан ұқсас болып табылмайтын, коммерциялық мәні бар операцияға айырбасталатын тауарларға немесе қызметтерге айырбасталған кезде түсімді тануға тиіс. Бұл жағдайда Қоғам операцияны бағалауы керек:

(а) берілген ақша қаражатының немесе ақша қаражаты баламаларының сомасына түзетілген, алынған тауарлардың немесе көрсетілетін қызметтердің әділ құны бойынша; немесе

(б) егер (а) тармағында көзделген соманы сенімді бағалау мүмкін болмаса, онда берілген ақша қаражатының немесе ақша қаражаты баламаларының сомасына түзетілген берілген тауарлардың немесе көрсетілетін қызметтердің әділ құны бойынша; немесе

(в) егер алынған да, берілген де активтің әділ құнын сенімді бағалау мүмкін болмаса, онда берілген ақша қаражатының немесе ақша қаражаты баламаларының сомасына түзетілген берілген активтің баланстық құны бойынша.

Алынған кірістер туралы ақпаратты қорыту үшін Қоғам келесі синтетикалық шоттарды қолданады:

6010 - « өнімді сатудан және қызмет көрсетуден түскен кіріс»;

6210 - « активтердің шығуынан түскен кірістер»;

6220 - « өтеусіз алынған активтерден түскен кірістер»;

6240 - «қаржылық емес активтер бойынша құнсызданудан болған залалды қалпына келтіруден түскен кірістер»«;

6290 - «басқа кірістер».

Әрбір есепті кезеңнің соңында кірістерді есепке алу жөніндегі шоттар қоғамның қаржылық нәтижесін айқындау мақсатында 5710 «қорытынды пайда (қорытынды залал)» шотына жабылады.

Ақпаратты ашу

Пайдаланушыларға табыстарға қатысты қаржылық есептілікті ұсынған кезде қоғам мынадай ақпаратты ашады:

1) табысты тану үшін қабылданған Есеп саясатын;

2) кезең ішінде танылған табыстың әрбір санатының сомасы.

2.17. Шығындар есебі

Шығыстар-бұл есепті кезең ішінде активтердің кетуі немесе сарқылуы немесе қоғамның қатысушылары арасында оны бөлуге байланысты емес капиталдың азаюына әкелетін міндеттемелердің ұлғаюы түрінде болатын экономикалық пайданың азаюы.

Қоғамның шығыстары олардың функцияларына қарай жіктеледі және пайда мен шығындар туралы есепте көрсетіледі.

Осы жіктеу әдісі аясында қоғамның шығындары олардың функционалдық бағыттарына сәйкес олардың функциялары бойынша жинақталады:

Тікелей шығыстар-қоғамның сатылған тауарларының, жұмыстарының/қызметтерінің өзіндік құны;

Кезең шығыстары-қоғамның іске асыру процесіне байланысты шығыстары, әкімшілік шығыстар, қаржылық және өзге де шығыстар. Бұл шығыстар олар туындаған кезең ішінде танылады.

Тауарларды, жұмыстарды/қызметтерді сатуға тікелей қатысты шығыстар-кезең ішінде өнімді сатуға, жұмыстарды/қызметтерді орындауға тікелей байланысты қоғамның шығыстары мыналарды қамтиды:

1. Тауарларды, жұмыстарды/көрсетілетін қызметтерді өткізумен байланысты қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеу:

- заработная плата;
- әлеуметтік сақтандыруға және әлеуметтік салыққа аударымдар.

2. Іске асырумен байланысты бөлімдерді ұстау бойынша шығыстар:

- негізгі құралдардың амортизациясы;
- ғимараттарды жөндеуге арналған шығыстар;
- көлікті, компьютерлерді, басқа да негізгі құралдарды жөндеу.

3. Өнімді сатумен байланысты қызметкерлердің қызметтік іссапарларына арналған шығыстар.

4. Маркетингке арналған шығыстар, агенттерге комиссиялық сыйақы.

5. Жарнамаға арналған шығыстар.

6. Сатуға байланысты өзге де шығыстар.

Қоғамның әкімшілік шығыстарына мыналар жатады:

1. Әкімшілік және басқарма қызметкерлерінің еңбегіне ақы төлеу:

- заработная плата;
- әлеуметтік сақтандыруға және әлеуметтік салыққа аударымдар.

2. Техникалық құралдарды ұстауға және қызмет көрсетуге арналған шығыстар:

- негізгі құралдардың амортизациясы;
- ғимараттарды жөндеуге арналған шығыстар;
- көлікті, компьютерлерді, басқа да негізгі құралдарды жөндеу.

3. Басқарманың әкімшілік аппаратын және қызмет көрсететін шаруашылықтардың қызметкерлерін ұстауға арналған шығыстар:

- материалдық-техникалық қамтамасыз ету;
- көлік шығындары;
- электр энергиясына және коммуналдық төлемдерге арналған шығыстар;
- Бөгде ұйымдардың қызметтері бойынша шығыстар
- қызметкерлердің қызметтік іссапарларына арналған шығыстар;
- пошта және кеңсе шығындары.

4. Еңбекті қорғау бойынша шығыстар.

5. Тағайындалған немесе танылған айыппұлдар, өсімпұлдар, тұрақсыздық айыптары.

6. Салықтар мен алымдар.

7. Өкілдік шығындар.

Қоғамның қаржылық шығыстарына алынған қарыздар бойынша пайыздарды төлеуге, сондай-ақ қаржылық жалдау шарты бойынша есептелген сыйақы бойынша шығыстар кіреді.

Қоғамның өзге де шығыстарына мыналар кіреді:

- активтердің шығуы бойынша шығыстар;
- активтердің құнсыздануынан болған шығыстар;
- операциялық жалдау бойынша шығыстар;
- мүліктің жетіспеуі және бүлінуі;
- өтеусіз төлемдер;
- басқа да шығыстар.

Болашақ кезеңдердің шығыстарын есепке алу

Болашақ кезеңдердің шығыстарына қоғамның осы есепті кезеңде шеккен, бірақ болашақ есепті кезеңдерге жататын шығыстары жатады.

Қоғам болашақ есеп беру кезеңдерінің шығындарының келесі тобын қабылдады:

- есептен шығару мерзімі бойынша (қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді);
- түрлері бойынша (алдын ала төленген сақтандыру, алдын ала төленген жалдау және басқалары).

Болашақ кезеңдердің шығыстары олар жататын есепті кезең ішінде біркелкі есептен шығарылады.

Қоғам қолданатын болашақ кезеңдердің шығыстарын есепке алуға арналған шоттар:

1720 - « болашақ кезеңдердің қысқа мерзімді шығыстары»;

2920 - «болашақ кезеңдердің ұзақ мерзімді шығыстары».

Ақпаратты ашу

Болашақ кезеңдердің шығыстарын есептен шығару үшін қалған мерзімге қарай болашақ кезеңдер шығыстарының қалдығы баланста қысқа мерзімді активтер бөлімінде не «өзге активтер»жолы бойынша ұзақ мерзімді активтер көрсетіледі.

2.18. Шетел валютасындағы операцияларды есепке алу

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 21

«Валюта бағамдарының өзгеруінің әсері»

Шетел валютасындағы Операция-бұл шетел валютасында көрсетілген немесе шетел валютасында есеп айырысуды көздейтін операция, оның ішінде кәсіпорын:

(a) бағасы шетел валютасында белгіленген тауарларды немесе қызметтерді сатып алу немесе сату;

(b) егер төлеуге немесе алуға жататын сомалар шетел валютасында белгіленсе, қарыз алуға немесе қаражат беруге;

(c) активтердің өзге де түсуі немесе шығуы немесе шетел валютасында номинирленген міндеттемелерді қабылдау туралы шешімдер қабылдайды.

Бастапқы тану кезінде шетел валютасындағы операция шетел валютасындағы сомаға операция күніндегі жағдай бойынша функционалдық шетел валютасының ағымдағы айырбас бағамын қолдана отырып, функционалдық валютада есепке алынады.

ХҚЕС-ке сәйкес операцияны тану критерийлері алғаш рет орындалған күн операция күні болып табылады.

Әрбір есепті кезеңнің соңында қоғам:

(а) монетарлық баптарды жабу бағамын пайдалана отырып шетел валютасында аудару;

(б) шетел валютасындағы тарихи құны бойынша бағаланатын монетарлық емес баптарды операция күніндегі валюталардың айырбастау бағамын пайдалана отырып аударуға; және

(в) әділ құнды айқындау күніне валюталардың айырбастау бағамын пайдалана отырып, әділ құны бойынша шетел валютасында бағаланатын монетарлық емес баптарды аудару.

Қоғам валюталардың айырбастау бағамын айқындау үшін Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2013 жылғы 25 қаңтардағы № 15 қаулысын және «валюталарды айырбастаудың нарықтық бағамын айқындау және қолдану тәртібін белгілеу туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2013 жылғы 22 ақпандағы № 99 бұйрығын басшылыққа алады.

Қоғам монетарлық баптар бойынша түпкілікті есептеу кезінде немесе монетарлық баптарды кезең ішінде немесе алдыңғы кезеңдерде бастапқы тану кезінде олар аударылғаннан өзгеше курстар бойынша аудару кезінде туындайтын бағамдық айырмаларды олар пайда болатын кезеңдегі пайда немесе шығын құрамында таниды.

Монетарлық баптар-қолда бар валютаның бірліктері, сондай-ақ валюталық бірліктердің тіркелген немесе айқындалатын санымен көрсетілген алуға немесе төлеуге активтер мен міндеттемелер.

Валюталық бірліктердің тіркелген немесе айқындалатын санын алу құқығы (немесе беру міндеті) монетарлық баптың ажырамас сипаттамасы болып табылады.

Мысал ретінде: шетел валютасындағы кредиторлық сауда және дебиторлық сауда берешегі.

Ұйымның меншікті үлестік құралдарының ауыспалы санын немесе алынуы (немесе берілуі) тиіс әділ құны валюталық бірліктердің тіркелген немесе айқындалатын санына тең болатын активтердің ауыспалы санын алу (немесе беру) туралы шарт монетарлық бапқа ұқсас болып табылады.

Бұл ретте монетарлық емес баптың ажырамас сипаттамасы валюталық бірліктердің тіркелген немесе өлшенетін санын алу құқығының (немесе беру міндетінің) болмауы болып табылады. Мысалдар: есеп айырысу монетарлық емес активті ұсыну жолымен жүргізілуге тиіс материалдық емес активтер, қорлар, негізгі құралдар және бағалау міндеттемелері тауарлары мен қызметтері үшін аванстық төлемдер сомалары болып табылады.

Ақпаратты ашу

Қоғам мынадай ақпаратты ашуға тиіс:

(а) пайда немесе шығын арқылы әділ құны бойынша бағаланатын қаржы құралдары бойынша туындайтындарды қоспағанда, кезең ішінде пайда немесе шығын құрамында танылған бағамдық айырмалардың сомасы;

(б) кезең ішінде туындаған және кезең соңында капиталдың жеке компонентінде жіктелетін бағамдық айырмалардың сомасы.

Бағамдық айырмаларды есепке алу үшін қоғам қолданатын шоттар:

6250 - « бағамдық айырмадан түсетін кірістер»;

7430 - «Бағамдық айырма бойынша шығыстар».

Осы бөлім бойынша типтік бухгалтерлік жазбалар:

№ п/п	Операция мазмұны	Шоттардың хат-хабарлары	
		Дебит	Кредит
	Шетел валютасындағы кредиторлық берешек бойынша бағамдық айырма танылды:		
1	- оң бағамдық айырма (табыс)	3310, 4110	6250
2	- теріс бағамдық айырма (шығын)	7430	3310, 4110
	Шетел валютасындағы дебиторлық берешек бойынша бағамдық айырма танылды:		
3	- оң бағамдық айырма (табыс)	1210, 2110	6250
4	- теріс бағамдық айырма (шығын)	7430	1210, 2110
5	Сатып алушылардан төлем алынды	1030	1210, 2110

2.19 Есепті кезеңнен кейінгі оқиғалар

Халықаралық қаржылық есептілік стандарты (IAS) 10

«Есепті кезеңнен кейінгі оқиғалар»

Есепті кезең аяқталғаннан кейінгі оқиғалар - бұл есепті кезеңнің аяқталуы мен шығаруға қаржылық есептерді бекіту күні арасындағы кезеңде болатын қолайлы да, қолайсыз да оқиғалар.

Мұндай оқиғалардың екі түрі бар:

1) есепті кезеңнің соңында болған мән-жайларды растайтын оқиғалар (есепті кезең аяқталғаннан кейінгі түзету оқиғалары); және

2) Есепті кезең аяқталғаннан кейін туындаған мән-жайлар туралы куәландыратын оқиғалар (есепті кезең аяқталғаннан кейін түзетпейтін оқиғалар).

Қоғам есепті кезең аяқталғаннан кейін түзетуші оқиғаларды көрсету үшін тиісті ашуды қоса алғанда, қаржылық есептерде танылған сомаларды түзетеді.

Төменде есепті кезең аяқталғаннан кейін қоғам қаржылық есептерде танылған сомаларды түзету жолымен немесе бұрын танылмаған баптарды тану жолымен ескеруге міндетті түзетуші оқиғалардың мысалдары келтіріледі:

1) есепті кезең аяқталғаннан кейін жасалған, оның барысында қоғамның есепті кезеңнің соңына қолда бар міндеттемесінің болу фактісі расталған сот дауын реттеу жатады;

2) Есепті кезең аяқталғаннан кейін есепті кезеңнің соңында болған активтің құнсыздануын немесе осы активтің құнсыздануынан бұрын танылған залалды түзету қажеттігі туралы куәландыратын ақпарат алу. Мысалы:

- есепті күннен кейін болған сатып алушының банкроттығы, әдетте, есепті күні Сауда дебиторлық берешек бойынша шығынның болуын растайды және субъект сауда дебиторлық берешегінің баланстық құнын түзетуі керек; және

- есепті кезең аяқталғаннан кейін болған қорларды сату олардың есепті кезең соңындағы сату бағасы туралы куәлік бола алады;

3) есепті кезең аяқталғаннан кейін есепті кезең аяқталғанға дейін сатып алынған активтердің өзіндік құнын немесе есепті кезең аяқталғанға дейін сатылған активтерді сатудан түсетін түсімдерді айқындау;

4) қаржылық есептердің дұрыс еместігін растайтын алаяқтық немесе қателіктер фактілерін анықтау.

Серіктестік есепті кезең аяқталғаннан кейін түзетілмейтін оқиғаларды көрсету үшін қаржылық есептерде танылған сомаларды түзетпеуге тиіс.

Ақпаратты ашу

Қоғам шығаруға қаржылық есептерді бекіту күнін және шығаруға қаржылық есептерді бекіткен лауазымды тұлғаны (органды) ашады.

Қоғам есепті кезең аяқталғаннан кейін түзетпейтін оқиғалардың әрбір санаты бойынша мынадай ақпаратты ашады:

1) оқиғаның сипаты; және

2) оның қаржылық салдарларын бағалауды немесе мұндай бағалауды мүмкін еместігі туралы мәлімдемені қамтиды.

Төменде әдетте ашуды талап ететін есепті кезең аяқталғаннан кейінгі түзетпейтін оқиғалардың мысалдары келтіріледі:

1) активтерді ірі сатып алу, активтерді сатуға арналған ретінде жіктеу, активтердің өзге де шығып қалуы немесе активтердің көп бөлігін мемлекеттің экспроприациялауы;

2) өрт салдарынан субъектінің ірі өндірістік қуаттарын жою;

3) ірі ауқымды қайта құрылымдау туралы хабарландыру немесе оны іске асырудың басталуы болып табылады;

4) активтер құнының немесе валюталардың айырбастау бағамдарының ерекше үлкен өзгерістері;

5) қабылданған немесе жарияланған, ағымдағы және кейінге қалдырылған салық активтері мен міндеттемелеріне елеулі ықпал ететін салық мөлшерлемелерінің немесе салық заңнамасының өзгерістері болып табылады;

6) Елеулі міндеттемелерді немесе шартты міндеттемелерді қабылдау, мысалы, Елеулі кепілдіктер беру кезінде;

7) есепті кезең аяқталғаннан кейін болған оқиғалармен ғана байланысты ірі сот талқылауының басталуы.

3. ЕСЕП САЯСАТЫНЫҢ САҚТАЛУЫН БАҚЫЛАУ

Есеп саясаты барлық қызметкерлердің лауазымдық міндеттері шегінде орындауы үшін міндетті.

Есеп саясатының орындалуын бақылау бас бухгалтерге жүктеледі.